

USTANIČKA 1941. GODINA

RAD PARTIJSKE ORGANIZACIJE NA PRIPREMANJU USTANKA

Osnivanje Kotarskog komiteta

Poslije uspostavljanja veze sa Okružnim komitetom KPH za Karlovac, o čemu je već bilo riječi, sve partijske ćelije sa teritorije kotara Vrginmosta, sa kandidatima za članove Partije i grupama njenih simpatizera - nastavile su aktivni rad. Zadatak članova Partije bio je da narodu objašnjavaju trenutnu vojno-političku situaciju, pripremajući ga za oružani otpor. Počelo se sa popisom oružja i drugog ratnog materijala, zatim prikupljanjem istog i sprečavanjem da se ono preda ustašama, što su ove uporno i prijeteći zahtijevale. Međutim, kada je riječ o oružju, treba istaći da je narod ovoga kraja ostao u pravom smislu riječi gotovo goloruk, sa toliko malo oružja da je to stvaralo posebne poteškoće u toku priprema za ustanak. Teritorija kotara Vrginmosta, prije svega, bila je udaljena od svih ratnih frontova i garnizona bivše jugoslovenske vojske, tako da nije bilo prilike da se narod domogne veće količine raznog naoružanja. Uz to, ni svim vojnim obveznicima, koji su po rasulu vojske ponijeli sa sobom na povratku kući svoje lično naoružanje, nije uspjelo da ga donesu do svojih sela, jer su na putevima dočekivani od ustaša i Mačekove »Zaštite«. Bilo je samo oko 40 vojnika koji su donijeli kućama svoje puške, ali zastrašeni ustaškim oglasom i prijeljama da se oružje mora predati, predali su ga, ne znajući koliko će poslije za njim žaliti. Tako se na teritoriji kotara Vrginmosta moralo početi zaista od pojedine puške.

Razvoj događaja i prva iskustva članova Partije zahtijevali su organizovaniji, aktivniji i brži rad, zbog čega su tada pred sve partijske ćelije na teritoriji kotara postavljeni sljedeći, konkretniji zadaci:

1. Oživjeti, povezati i proširiti rad svih ćelija na području kotara i formirati zajedničko rukovodstvo - Kotarski komitet;
2. Sprovesti pojačanu agitaciju u narodu o tome da ne predaje ustašama oružje i ratnu spremu koju su vojnici i vojni obveznici donijeli sa sobom poslije kapitulacije i rasula bivše jugoslovenske vojske;
3. Raskrinkavati politiku okupatora i Pavelića kao neprijateljsku i protivnarodnu;
4. Organizaciono povezati i ideološki uzdići članove Partije i ćelije na viši nivo idejne spremnosti za zadatke koji su predstojali;
5. Pojačati rad na formiranju SKOJ-a i rad sa ženama.

To su, uglavnom, bili najvažniji zadaci komunista, kako ih je tada u svoj ratni dnevnik zabilježio Rade Bulat, prvi sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, formiranog u drugoj polovini maja 1941. godine. U Komitet su, sem Bulata kao sekretara, ušli Stanko Maslek, Branko Nikoliš i Pavao Bijelić, kao članovi. Komitet je bio u stalnoj vezi sa Okružnim komitetom KPH za Karlovac. Gojko Nikoliš, koji se tih dana nalazio u Sjeličaku, najviše je pomogao i saradivao sa Komitetom, ali je ubrzo morao napustiti selo, jer je prijetila opasnost da, kao španski borac i poznati član KPJ, bude uhapšen. U rad >artije uključili su se i svi njoj odani kadrovi - đaci, studenti, radnici, zanatlije, službenici vojna lica, koji su se uoči napada na Jugoslaviju, ili poslije njene kapitulacije, vratili u svoja rodna mjesta, stižući iz raznih krajeva i gradova. Ne čekajući direktive za rad, oni su se aktivno uključili u politička zbivanja i djelovali u narodu u pravcu organizovanja jačanja otpora zajedničkim neprijateljima.

Formiranjem Kotarskog komiteta, teritorija kotara Vrginmosta po prvi put je dobila svoje partijsko rukovodstvo. Njegovim uspostavljanjem sve partijske ćelije su bile na stalnoj vezi i njima je rukovođeno iz jednog centra. Obezbjedeđen je organizovan i aktivan ad. Naročito vidan korak naprijed učinjen je u ideološko-političkom obrazovanju članova i kandidata KPH. Pored redovitog čitanja i proučavanja članaka iz »Vjesnika«, Srpa i čekića« i »Proletera«, te druge marksističke literature, u drugoj polovini maja 941. organizovan je i politički kurs za sekretare partijskih ćelija, a to su bili Đuro Baić Pecka, Milan Oreščanin Crni (Perna), Dragica Bulat (Vrginmost), Milutin Ratković Čemernica, Nikola Mraović (Bović) i Branko Dragojević (Pješčanica). Kursom je ru:ovodio i držao predavanja sekretar Komiteta Rade Bulat. Sekretari su se, naime, sa:itajali samo jednom nedjeljno, svakoga četvrtka, u livadama kod Vrginmosta, u blizini nlina Jovac. Četvrtak je bio sajmeni dan u Vrginmostu, tako da toga dana nije bio uoč:iv dolazak sekretara ćelija na kurs. Radilo se tako do sredine juna i za to vrijeme po:aznici kursa su proradili dvije glave »Istorije SKP(b)«. Izbijanjem rata između SSSR-a Njemačke, 22. juna 1941. godine, prestao je taj rad primjenom metode kursa, jer su >e neki sekretari morali povući u ilegalnost. Međutim, rad ćelija i njihova međusobna lovezanost time nije ni jednog momenta bila oslabljena.

Uoči ustanka: 12 ćelija sa 99 članova KPH

Pored širokog političkog djelovanja, aktivnost komunista bila je usmjerena i na masovljenje i učvršćenje postojećih partijskih ćelija.

Uoči dizanja oružanog narodnog ustanka, na teritoriji kotara Vrginmosta postojale u slijedeće partijske ćelije:

Bović - 10 članova: Nikola Mraović, sekretar, đak učiteljske škole, Mićo Gledić, Juro Gledić, Nikola Gledić, Mile Mraović, Nikola Mraović Skula, Vaso Mraović, Svetozar Mraović Skula, Stevan Stanojević i Milan Zimonja, lugar iz Trstenice;

Čemernica - 2 člana: Milutin Ratković, student, i Mile Ratković (nije se vodila ao ćelija);

Kirin - 6 članova: Simo Novaković, sekretar, Vaso Bulat, Vaso Guberina, Mile Novaković, Dragan Pavlović i Đuro Pavlović;

Malička - 5 članova: Milivoj Šašić, sekretar, Nikola Čiča, Gojko Lončar, Jovica Lončar i Stevan Lončar Žir;

Pecka - 6 članova: Duro Baić, sekretar, Matija Relić, Pavao Rkman, Simo Rkman, Ljuban Poštić i Stanko Trkulja, profesor, rodom iz Katinovca;

Perna - 9 članova: Milan Oreščanin Crni, sekretar, Pero Božić Penjo, Nikola Božić, Ilija Đ. Oreščanin, Mirko Poštić, Dušan Rkman, Mirko Rkman, Stanko Rkman i Bogdan Oreščanin.

Pješčanica - 5 članova: Branko Dragojević, sekretar, Duda Dragojević, Duro Dragojević (Jovin), Stojan Marinčić i Sava Radović;

Donji Sjeničak - 6 članova: Pero Čabraja, Nikola Grubješić, Mile Lončar Lelin, Nikola Lončar Kaprol, Simo Lončar i Rade Lončar;

Gornji Sjeničak - 10 članova: Pavao Bijelić, Dragan Jurić, Pero Jurić, Miloš Kljajić, Rade Linta, Stanko Manojlović, Petar Nikoliš, Nikola Nikoliš, Stevo Stojaković i Ilija Vlajnić;

Lasinjski Sjeničak - 9 članova: Milić Dejanović, Mile Martinović, učitelj, Stanko Maslek,¹¹ Branko Nikoliš, Glišo Pruginić, Branko Peleš, Milić Škaljac, Đuro Vujičić i Rade Zrinjanin, iz Banskih Moravaca;

Štipan-6 članova: Miljkan Maslić,¹² Dušan Maslić, Mile Manojlović Gedžo (rodom iz Donjeg Sjeničaka, a u Štipanu pomoćni učitelj), Mile Kličković, Nikola Romčević Osula i Nikola Vidović;

Šljivovac - 6 članova: Petar Radanović, Pero Radanović, Stevo Radanović, Vujo Radanović, Nikola Radanović i Petar Stanojević;

Staro Selo - 9 članova: Ostoja Gajo Petra Basta,¹³ sekretar, Marko Steve Dotlić, Petar Mile Dotlić, Rade Jove Dotlić, Milan Đure Jakšić,¹⁴ Vasilj Petra Uzelac, Mile Jove Vignjević, Đuro Miladina Čelap i Mile Adama Čelap.

Vrginmost i Podgorje -10 članova: Dragica Bulat, sekretar, student medicine, Dragan Bulat, Jovica Bulat, Rade Bulat, Mile Barbir, Savo Bogdanović, Boro Mrkobrada, Branko Mraović, Stevo Mraović i Branko Žutić.

Dok su komunisti uoči rata nešto više radili na formiranju i aktiva SKOJ-a, to se ne bi moglo reći za pažnju u radu sa omladinom i ženama. Naprotiv, tome su posvećivali znatno manju, a ponegdje gotovo nikakvu pažnju. U tom pravcu nešto više su radili đaci i studenti kada su dolazili svojim kućama, za vrijeme školskih raspusta. Uspjelo se jedino da se aktivni SKOJ-a formiraju u selu Pecka i u Vrginmostu:

Pecka - 6 članova: Dušan Baić, đak, sekretar, Simo Brković, radnik, Pero Ivanović, trgovački pomoćnik, Slavko Jakšić, đak, Nikola Oreščanin, obučarski radnik, i Stevan Rkman, zemljoradnik;

Vrginmost - 6 članova: Boro Mrkobrada, đak, sekretar, Anka Bulat, Seka Bulat, Đorđe Miličević Đoni, Ljuban Miličević i Ljuban Radanović.

Tako je uoči rata na teritoriji kotara Vrginmosta, područja na kojem je, prema tadašnjim podacima, živjelo 99 članova KPH, organizovanih u 12 partijskih ćelija, i 12 članova SKOJ-a okupljenih u dva skojevaska aktiva. Uoči ustanka pred formiranjem je bio i aktiv SKOJ-a u Sjeničaku, Boviću i Perni.

¹¹ Stanko Maslek bio je sekretar partijskih ćelija Donjeg, Gornjeg i Lasinjskog Sjeničaka.

¹² Članovi KP iz Štipana i Šljivovca, sve do ustanka, činili su jednu partijsku ćeliju, a njen sekretar je bio Miljkan Maslić.

¹³ Odveden 22. juna 1941. godine i ubijen od ustaša.

¹⁴ Odveden i ubijen zajedno sa sekretarom ćelije.

Do sredine jula: 9 borbenih grupa sa 200 boraca

Istog dana kada su Hitlerove fašističke horde mučki napale na Sovjetski Savez, 22. juna 1941, Politbiro CK KPJ, sa drugom Titom na čelu, održao je u Beogradu istorijsku sjednicu, na kojoj je analizirana novonastala vojno-politička situacija i usvojene mjere koje će naša partija, u vezi s tim, preduzeti. Sa te sjednice vodstvo partije je uputilo proglas članovima KPJ, radnicima, seljacima, svim građanima Jugoslavije - da zbiju svoje redove i sprema se za odlučujuće bitke. Komunisti su pozvani da se hitno spremaju za tešku borbu, da prilagode svoje organizacije novim, veoma složenim uslovima, stave se na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i povedu ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja naših naroda. U toku juna i jula 1941. godine, kako od CK KPJ tako i od CK KPH, upućeno je više poziva i proglasa narodu za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Sve je to, sporije ili brže, stizalo i do naroda ovog dijela zemlje, predstavljajući, kako će reći vođa revolucije Tito, tačno sedam godina nakon tih istorijskih događaja, »bojni zov, s vjerom u pobjedu, ali i s dubokom svijješću o ogromnim teškoćama u toj borbi, kako za našu Partiju, tako i za naš narod.«¹⁵

Proglasi CK KPJ i CK KPH bili su snažno mobilizatorsko sredstvo u pripremama za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, što je znatno ubrzalo rad partijskih organizacija na okupljanju masa za oružanu borbu. Pred Kotarski komitet i sve partijske ćelije na terenu tada su se postavili novi zadaci, čijim je izvršenjem trebalo pripremiti narod za oružanu borbu. U vezi s tim, sekretar Kotarskog komiteta, Rade Bulat, upoznao je sekretare partijskih ćelija sa novonastalom situacijom i direktivom Partije za pripremu oružanog ustanka, konkretizujući zadatke svake ćelije i njihovih članova.

Formiranje borbenih grupa postavljeno je kao prvi i najvažniji zadatak, pa mu se pristupilo odmah, skoro na cijeloj teritoriji.

Do prve polovine jula 1941. godine formirane su slijedeće borbene grupe:

Podgorje - 15 ljudi, komandir Dragan Bulat;

Pješčanica - 10 ljudi, komandir Đuro Dragojević;

Sjeničak - 50 ljudi, komandir Miloš Kljajić;

Bović - 30 ljudi, komandir Milan Komadina;

Kirin - 20 ljudi, komandir Petar Bijelić;

Štipan - 20 ljudi, komandir Nikola Vidović;

Perna - 30 ljudi, komandir Mirko Poštić;

Pecka - 15 ljudi, komandir Stojan Mazinjanin;

Malička - 10 ljudi, komandir Jovica Lončar.

Tako je na teritoriji kotara Vrginmosta do polovine jula formirano 9 borbenih grupa sa oko 200 ljudi, i to u selima gdje su djelovale partijske ćelije.

U sastav borbenih grupa ušli su komunisti i skojevci, zatim kandidati za članove simpatizeri Partije. Na liniji okupljanja svih patriotskih snaga, svih ljudi spremnih za oružanu borbu za socijalno i nacionalno oslobođenje, nastojalo se da se za saradnju u Jogledu vojnih pitanja svakako pridobiju aktivni oficiri i podoficiri koji su uspjeli da se poslije kapitulacije Jugoslovenske vojske vrate svojim kućama u ovim selima. Od dva takva aktivna oficira, poručnik Milan Pavlović Mičun iz Kirina odmah se, po dolasku

¹⁵ Josip Broz Tito, u političkim referatima V kongresa KPJ, jula 1948. godine.

kući, povezao sa komunistima i aktivirao se u pripremi naroda za oružanu borbu, dok je kapetan I klase Milorad Lapčević iz Vrginmosta, ranije pristalica fašiste Ljotića, obećao svoje učešće u borbi, ali kada je obećanje trebalo izvršiti - napustio je teritoriju kotara Vrginmosta i, zajedno sa školskim nadzornikom Dušanom Samardžijom, pobjegao u Beograd.¹⁶

S pravom se može reći, kada je u pitanju ovaj kraj zemlje, da su aktivni podoficiri iskreno stupali u oružanu borbu i u vojnim formacijama NOR-a postajali istaknuti komandiri, komandanti i vojni instruktori, među kojima su se istakli - Jovica Lončar iz Maličke, braća Mirko i Mile Poštić iz Perne, Mihajlo Vojnović iz Katinovca, Zlatar Roknić Pero iz Poljana, Ilija Gvozdić iz Podgorja, Mile Bučan iz Prkosa i Mirko Žutić iz Vorkapić-Sela.

Sve direktive u vezi sa formiranjem i daljnjim radom borbenih grupa primane su od vojnog rukovodstva, formiranog 10. jula 1941. godine pri Okružnom komitetu KPH za Karlovac. To rukovodstvo su sačinjavali Josip Kraš Papo, član CK KPH i sekretar Okružnog komiteta (OK), KPH za Karlovac, Vječeslav Holjevac Veco i Ivo Marinković, član OK KPH za Karlovac.¹⁷

Jednovremeno sa formiranjem i učvršćenjem borbenih grupa, na teritoriji kotara se pristupilo prikupljanju i nabavci oružja, u čemu su se ispoljile veoma velike otežavajuće okolnosti. Pred partijsku ćeliju u Vrginmostu postavljen je, npr. zadatak da počne sa krađom oružja od Italijana. Drug Milan Miličević uspio je da ukrade dvije puške, nekoliko bombi i nešto municije, što je sakrio u vinograd, nedaleko od svoje kuće. Međutim, ubrzo je otkriven i strijeljan 9. jula 1941, dok su hapšenje uspjeli izbjeći Ljuban Miličević i Ljuban Radanović. Milan je otkriven zbog povećane budnosti Italijana, izazvane podjelom letaka 8. jula od strane Bore Mrkobrada, člana SKOJ-a. Pojava letaka, koje je ovdje dostavio OK KPH za Karlovac, izazvala je strogu pripravnost u svim italijanskim garnizonima, a naročito u Vrginmostu i Topuskom, dok je u Vojniću došlo i do uzbune. Italijani su prekinuli odlazak u sela bez pušaka i izvođenje obuke u šumi, a na cesti Vrginmost - Topusko uveli su stalno patroliranje motorizovanim grupama.

Sve borbene grupe uspjele su da se kako-tako naoružaju - uglavnom civilnim (lovačkim) puškama, poneki pištoljem i starim austrijskim karabinom. Tako su borci iz njihovog sastava uoči ustanka imali oko 150 lovačkih pušaka, 5 karabina, 10 pištolja, 5 bombi i nešto baruta i dinamita.

Kotarsko partijsko savjetovanje

Kao i u cijeloj zemlji, situacija je i na teritoriji kotara Vrginmosta iz dana u dan bila sve teža. Zbog sve veće aktivnosti partijskih organizacija, pa i borbenih grupa, kontrola od strane ustaša i Italijana bila je pojačana, i to u svim mjestima i na svim komunikacijama. Zbog toga se i veza članova Kotarskog komiteta KPH za Glinu, Ranka Mitića i Milutina Baltića iz Selišta, sa OK KPH za Karlovac morala održavati preko Kotarskog komiteta Vrginmost i partijske ćelije u Sjeničaku. Naime, Dragica Bulat, član partijske ćelije u Vrginmostu, imala je zadatak da održava vezu sa drugom Krašom, sekretarom OK KPH za Karlovac i od njega prenosi direktive i sav potreban partijski materijal za sreske komitete za Vrginmost i Glinu. Ovdje treba naglasiti da

¹⁶ U toku rata stavio se u službu Nedića, kao komandant kvislinških jedinica.

¹⁷ Prve udarne grupe formirane od strane ovog vojnog rukovodstva odmah su počele aktivno djelovati u samom gradu. Njihove prve akcije bile su: kidanje električnog voda kod Ozalja, rušenje željezničke pruge kod Duge Rese, podmetanje bombi u ustaške stanove i dr.

Josipu Krasu pripada velika zasluga za razvoj i učvršćivanje partijskih organizacija u kotaru Vrginmost. I u ovim teškim danima okupacije i ustaškog terora, stalno je bio u vezi s komunistima i davao im uputstva za rad.

Početakom jula 1941. godine u šumi Muljci kod Ostrožina održano je Kotarsko partijsko savjetovanje za Vrginmost. Pored Josipa Kraša, sekretara OK KPH za Karlovac, i Rade Bulata, sekretara Komiteta KPH za Vrginmost, savjetovanju su prisustvovali i Branko Nikoliš, Stanko Maslek, Pavao Bijelić, Milić Dejanović, Pero Jurić, Mile Manojlović, Mile Mraović Čurčija, Dragica Bulat i Milijan Maslić. Na tom skupu Kraš je iznio političku situaciju, dao komunistima konkretne zadatke i objašnjenja na postavljena pitanja, te potvrdio izbor Rade Bulata za političkog i Stanka Masleka za organizacionog sekretara Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, dok je Branko Nikoliš dobio zaduženje vojnog instruktora u Komitetu. Istovremeno, na savjetovanju je imenovan i Operativni štab za sektor sjeveroistočno od pruge Vrginmost - Karlovac, u čiji su sastav ušli Branko Nikoliš, trgovac iz Sjeničaka, Pavao Bijelić, zemljoradnik iz Sjeničaka, i Rade Bulat, sekretar Kotarskog komiteta.

Okružno partijsko savjetovanje u Abezu

Petnaestak dana poslije toga, tačnije 19. jula 1941. godine, u šumi Abez, 4 km sjeverno od Vrginmosta, punoj Italijana i ustaša, održano je istorijsko Okružno partijsko savjetovanje delegata komunista s teritorije kotara Vrginmosta, Gline i Vojniča.

U radu Okružnog partijskog savjetovanja učestvovali su Rade Končar, sekretar Centralnog komiteta KPH, Josip Kraš Papo, član CK KPH i sekretar Okružnog komiteta KPH za Karlovac, Ranko Mitić i Milutin Baltić, u ime partijske organizacije kotara Glina, Žarko Čujić i Stanko Opačić Čanica, ispred partijske organizacije kotara Vojnić, i Rade Bulat, Branko Nikoliš, Mile Manojlović Gedžo i Stanko Maslek, ispred partijske organizacije kotara Vrginmost.

Na Savjetovanju su analizirana slijedeća pitanja:

1. Politička situacija stvorena napadom Njemačke na SSSR - referat Rade Končar;
2. Političko stanje na terenu, o čemu su referisali delegati kotarskih komiteta;
3. Rezultati izvršenih priprema u pogledu prikupljanja oružja i formiranja borbenih grupa; i
4. Neposredni zadaci koji stoje pred članovima Partije.

Na Savjetovanju je Rade Končar u svom referatu, pored ostalog, rekao: »Mi komunisti se napadom Njemačke na SSSR smatramo mobilisanim. Za nas važe svi ratni vojni zakoni koji se odnose na neizvršenje naređenja.«¹⁸

Na Savjetovanju je odlučeno da se sa ustankom počne noću 23/24. jula 1941. godine. Pri tom je trebalo početi sa diverzijama, kidanjem telegrafsko-telefonskih linija, rušenjem mostova, uništavanjem pošta, razoružavanjem ustaških patrola] straža, žandarima i dr.

Još za vrijeme trajanja Savjetovanja do ušiju učesnika je doprla snažna detonacija iz daljine, sa pravca zapada. Tada je Rade Končar, prema zabilješci Rade Bulata, rekao da je to detonacija od prve diverzije u Hrvatskoj, izvedene na željezničkoj pruzi Karlovac - Ogulin.

is Navedene pojedinosti o radu Savjetovanja zabilježio je u svoj ratni dnevnik drug Rade Bulat.

Sutradan, 20. jula, u blizini istorijskog Abeza je održan ranije zakazan sastanak sekretara svih partijskih ćelija izuzev Čemernice, tako da se direktiva Rade Končara o početku oružanog ustanka odmah mogla prenijeti svim partijskim ćelijama i svim komunistima. Međutim, na tome sastanku - zbog prijekne potrebe čuvanja tajnosti nekih zadataka - nisu konkretno postavljeni svi zadaci svakoj partijskoj ćeliji, već je zaključeno da se to čini postupno, uoči izvršavanja svakog od njih i pred onim komunistima koji će se u tome neposredno angažovati.

Neizvršen prvi borbeni zadatak

Istoga dana, poslije toga sastanka, u Sjeničaju je održan sastanak partijske ćelije, kojem je prisustvovao i Pavao Bijelić, u međuvremenu izabran za člana Kotarskog komiteta. Tu je dogovoreno da borbena grupa Sjeničaj potopi skelu kod Lasinje, a borbene grupe Bovič i Kirin likvidiraju žandarmerijsku stanicu u Boviću. Ova dva zadatka su, ispred Kotarskog komiteta, povjereni: za stanicu Bovič-Radi Bulatu; za skelu kod Lasinje - Branku Nikolišu.

Pošto su, 22. jula, održani sastanci partijskih ćelija u Sjeničaju i Boviću, počele su pripreme, ali i detaljni razgovori o mogućnosti izvršenja tako krupnih zadataka u ondašnjim uslovima. I pored sveg oduševljenja za početak borbe, došlo se do zaključka da borbene grupe još ne raspolažu odgovarajućim naoružanjem, da nemaju borbenog iskustva, da nisu izvršene psihičke pripreme ljudstva, a kod nekih je bilo i pojave straha. Sem toga, ni narod nije bio još pripremljen da pruži podršku takvim akcijama. Očigledno je bilo da za takav zadatak treba i borce i narod bolje pripremiti, i to i politički i psihički, što je tražilo izvjesno vrijeme, tim prije što narod u toku jula još nije otvoreno pripreman za masovnu oružanu borbu. Ubrzo će se pokazati i potvrditi da akcije manjih grupa mogu imati potpunog uspjeha jedino kada se oslanjaju na podršku naroda pripremljenog u svakom pogledu.

Poslije neizvršenih zadataka od strane borbenih grupa Sjeničaka, Boviča i Kirina, Komitet se dogovorio da se drug Rade Bulat prebaci u Pernu i Pecku, i tamo radi na pripremanju oružanog ustanka naroda, jer su tamo za to postojali povoljniji uslovi.

U toku jula, borbene grupe iz Perne, Pecke i Maličke vršile su obuku omladinaca u rukovanju oružjem i pružanju prve pomoći ranjenima, te prikupljale ono malo oružja što je bilo po selima. Partijske ćelije u tim selima redovno su se sastajale; komunisti su se skoro svakodnevno međusobno sretali i dogovarali o pripremanju oružane borbe. Naročito dobro je bila organizovana saradnja partijskih ćelija Perne, Maličke i Pecke.

U selima Katinovac i Crni Potok, pak, nije postojala partijska ćelija, ali je tamo djelovao profesor Stanko Trkulja, čovjek koji je ranije, boraveći u Parizu, bio član KP Francuske, a uoči rata došao u svoje rodno mjesto, kod roditelja, u Katinovac, zaselak Debela Kosa. Trkulja je bio u stalnoj vezi sa sekretrom partijske ćelije Pecka Đurom Baičem i s partijskom ćelijom u Perni.

U Pernu se, iz Zagreba, vratio svojoj kući i Bogdan Oreščanin, apsolvant prava. Odmah se povezao sa partijskom ćelijom, postao njen član i aktivno se, sa ostalim članovima Partije, uključio u pripreme oružane borbe. Komunisti sela Maličke takođe su bili aktivni.

Zbog ispada ustaša iz Topuskog u ova sela i odvođenja pojedinih ljudi koji se više nikada nisu vratili, u svim naseljima je organizovana dnevna i noćna straža. Drugovi na straži imali su zadatak da blagovremeno obavijeste narod o dolasku ustaša u selo. Me-

đutim, ni u tim selima u toku jula nisu vršene masovne, bolje reći javne pripreme naroda za oružanu borbu. Ali, zato su članovi Partije, kandidati za članove i simpatizeri KP, skoro svakodnevno razgovarali sa ljudima, govoreći im o vojnoj i političkoj situaciji, objašnjavajući im suštinu politike okupatora, pogotovo ustaša, koja je išla na istrebljenje Srba. Tako su ljudi pripremani za borbu. Dolaskom sekretara Kotarskog komiteta Rade Bulata na ovaj teren nastaje i veća aktivnost, a time i organizovanost komunista i naroda, pa i rad na konkretnijim zadacima.

Inače, u toku jula je na cijeloj teritoriji kotara Vrginmosta, kao i u susjednim kotarevima Gline i Vojnića, stanje bilo veoma teško. Poslije majskog pokolja Veljunčana i Glinjana od kame i malja ustaškog, te stalnog odvođenja ljudi i raznih mjera zabrane koje su primjenjivale ustaške vlasti - kod naroda su zavlitali duboka neizvjesnost i strah od sutrašnjice. Nije bilo kod ljudi volje ni za poljske radove, koji su trebali biti u punom jeku. Bilo je i onih koji su vjerovali da je i NDH nekakva država i vlast i da će nastojati da se stanje smiri, ali je više bilo onih koji su jedini spas vidjeli u oružanoj borbi kojom će se izboriti sloboda. Ovaj rodoljubni narod je duboko vjerovao da će Sovjetski Savez brzo savladati Hitlera, a što se tiče gledanja na zločine ustaša, na sopstvene obaveze prema borbi protiv nasilja i za slobodu, ono se slikovito izražavalo i kroz tih dana često izgovaranu prijetnju, borbenu parolu, zavjet: »Biće još krvavih gača!«

Prvi oružani okršaj - 23. jula

Za teritoriju kotara Vrginmosta oružani okršaji ustanika sa neprijateljem počeli su 23. jula 1941, kako je i odlučeno na Okružnom partijskom savjetovanju u Abezu, održanom 19. jula. Toga dana su, naime, dvojica ustaša iz zaseoka Lukinića, Stevan i Slavko Lukinić, naoružani vojničkim puškama, upali u zaselak Vidovići sela Štipan i od seljaka oduzeli dva para vojničkih cipela. Međutim, članovi Partije, metalski radnik Nikola Vidović i pekarski radnik Mile Kličković, dočekali su ih iza ugla jedne od seoskih kuća i uspjeli da ih, naoružani jednim pištoljem, razoružaju i uhapsu. Pri tom je Slavko Lukinić uspio da pobjegne dok je Stevan Lukinić istog dana strijeljan. Dvije puške, »mauzerka« i »manliherka«, sa 19 metaka, bile su prvi ratni plijen iz ustaničke borbe na teritoriji ovog kotara. Dva navedena borca ostala su poslije te akcije u šumi, i odmah počela sa organizovanjem borbene grupe, koja je kasnije prerasla u Partizanski odred Štipan.

Znajući da će ustaše iz Lukinića, radi odmazde, odmah napasti na selo Štipan, ljudi su se još istog dana dogovorili i postavili straže radi obezbjeđenja od svakog iznenađenja. I zaista, u toku noći je grupa od 5 do 7 žandarma upala u selo, uspjevši da iznenadi i uhvati dvojicu mještana koji su bili u patroli. Pri tom je Mile Maslić, koji je kod sebe imao pištolj, odveden i strijeljan u Karlovcu, dok je njegov drug, pošto je premlaćen, pušten kući.

U zoru 24. jula, ustaše su iz zaseoka Lukinića otvorile mitraljesku vatru po obližnjim kućama sela Štipan. Četiri dana kasnije, 27. jula, došli su žandarmi iz Lasinje i Bučice, pokupili uz pomoć seoskih starješina muškarce iz susjednih sela Štipana i pošli u potragu za nestalim ustašom i »četnicima«.¹⁹ Leš strijeljanog Stevana Lukinića našli su na Vukovu brijegu, u šumi Kremušnici. Za vrijeme pretraživanja šume ustaše su tukle seljake, prijeteci im da će za jednog Hrvata pobiti 500 Srba. Stvarno, oni su toga dana

¹⁹ Pavelićev aparat je i ovdje, kao i u drugim djelovima kvislinške tvorevine NDH, ustanike mjesecima nazivao »četnicima«.

odveli 18 ljudi iz sela Štipan i poubijali ih u Prekopi kod Gline. Istine radi, među srpskim seljacima bilo je pojedinaca koji su protestovali protiv ove akcije čiji je inicijator bio Nikola Vidović, ali većina naroda je odobravala put borbe koji je izabrala ova borbena grupa.

Ovaj »slučaj Lukinića« ustaše su tumačile kao izraz mržnje Srba prema Hrvatima, dok je dobar dio Srba svaki akt ustaša tumačio kao odjek duboke mržnje Hrvata prema srpskom narodu, što je, objektivno, vodilo produbljanju nesporazuma, pa i mržnje između ljudi dva naroda koji su ovdje decenijama zajedno dijelili zlo i dobro. To je, razumije se »dolijevalo vodu na mlin« okupatora i ustaša. U tako složenim i teškim uslovima, članovi i kandidati za članove KP, skojevci i simpatizeri Partije, kao i brojni dobronamjerni ljudi - pravilno su objašnjavali i uporno se borili za bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata, govoreći da samo objedinjenim snagama mogu stati na kraj ustaškim zlodjelima, da su ustaše izdajnici hrvatskog naroda i krvnici, ne samo Srba, već i komunisti i svih naprednih ljudi, neovisno od njihove nacionalne i vjerske pripadnosti.

POČETAK MASOVNOG NARODNOG USTANKA

Uspostavljanje fronta ustanika

Zbog veličine teritorije kotara Vrginmosta, kao i obimnosti i važnosti događaja u danima ustanka, ovdje će se posebno obraditi zbivanja iz ustanka na sektoru južno, a posebno na sektoru sjeverno do pruge Glina - Karlovac, tim prije jer su tada, inače, činili dvije zasebne cjeline.

Noću 25. jula, oko 23 časa, ustaša Ivan Satler, lugar u Topličkim Kosama, u dvorištu Petra Vorkapića u selu Poljani, teško je ranio Šimu Briješkog iz Ponikvara, koji je ubrzo podlijegao ranama. Ubijen je, kako je ranije navedeno, po nalogu ustaških rukovodioca iz Topuskog, zbog toga što je postao krajnje nepoželjan svjedok događaja kada su ustaše Martin Putrić, Ilija Briješki i dr. između sebe podijelili novac iz blagajne Komande 4. armije bivše jugoslovenske vojske, kada se ova iz Zagreba kroz Topusko povlačila za Bosnu. Uz to, ubijen je u Poljanima, kako bi hrvatskom stanovništvu lakše objasnili da su ga ubili Srbi, što im je bilo »opravdanje« za ubijanje nevinog stanovništva susjednih srpskih sela.

Istog dana, dakle 25. jula, u Topusko je upala veća grupa ustaša iz Gline, na čelu sa poznatim ustaškim koljačem Vidakovićem i nekoliko ustaša emigranata. Oni su u zgradi opštine, sa ustaškim funkcionerima u Topuskom Jurom Putrićem, Martinom Putrićem, Ilijom Briješkim, Antonom Kocmanom i dr., održali sastanak. Tu su odlučili da se odmah počne sa hapšenjem i ubijanjem svih komunisti i Srba, bez obzira na pol i godine starosti. Sprovođenje ove odluke počeli su odmah u Topuskom, Gređanima, Starom Selu i Ponikvarima. Sve pohvatane su zatvarali u zgradu opštine i u pravoslavnoj crkvi u Topuskom, odakle su neke odvodili u Glinu i klali ih u crkvi (poznati pokolj Srba u glinskoj pravoslavnoj crkvi), druge odvodili u logor Jadovno kod Gospića i tamo ih poubijali i pobacali u ponor, a treće su postrijeljali u Topuskom, odnosno u Lotnića jaruzi.

Ova zlodjela ustaša obezbjeđivale su i posmatrale italijanske jedinice, koje će već 27. jula napustiti teritoriju kotara Vrginmosta, svu vlast prepustivši ustašama. A čim Italijani napuštaju Topusko i Vrginmost - ustaše iz njih hapse sve muškarce starije od 16 godina, odvođe ih u pravcu Vojnića i ubijaju u Ivanović jarku, kod Krnjaka.²⁰

²⁰ Prema prikupljenim podacima, u Ivanovića jarku ubijeno je oko 200 ljudi, među kojima dvije žene; iz Plašćanske Doline 6, iz Primišlja 4, iz opštine Veljun 3, iz opštine Karlovac 1, iz kotara Vrginmost 70, dok su ostali bili iz Vojnića, Krnjaka i Krstinje.

Sutradan nakon ubistva Šime Briješkog, 26. jula, jedna veća ustaška jedinica upada u Poljane i, pod izgovorom »odmazde« za ubijenog Briješkog, ubijaju 15 nevinih ljudi i žena, a 47 odvođe tamo odakle se više niko od njih nije vratio. Istog dana u Perni je održan sastanak sa članovima KPH i većim brojem simpatizera Partije iz sela Perne, Pecke i Maličke. Na sastanku se govorilo o borbi protiv ustaša i o stanju borbenih grupa, a dogovoreno je da se izvrše pripreme za prihvatanje borbe protiv ustaša, i radi toga prikupi ono malo oružja što je ostalo kod pojedinih ljudi.

Vijest o ustaškim zločinima u Poljanima brzo se pronijela kroz sva sela ispod Petrove gore. To je kod naroda izazvalo još veći strah i neizvjesnost. Posve su prestali poljski radovi, a ljudi su se počeli, po grupicama, sakupljati i dogovarati o tome šta im valja činiti. Sem pojedinačnih izuzetaka, svi su bili jedinstveni u tome - da rađe prihvataju borbu, nego da dozvole da ih ustaše, kao ovce, odvođe na klanje.

U takvoj situaciji, u ranim prepodnevima 27. jula 1941. u selu Perna su se sastali članovi Partije: Rade Bulat, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost, Dušan Rkman, Bogdan Oreščanin i Mirko Poštić, svi iz Perne, zatim Đuro Baić iz Pecke, Jovica Lončar iz Maličke i Stanko Trkulja iz Katinovca. Nakon procjene situacije, odlučeno je da se narod pozove u borbu, i time organizuje masovni oružani narodni otpor protiv ustaša. Formirana je i komanda za rukovođenje ustankom, u koju su ušli Rade Bulat, Bogdan Oreščanin i Stanko Trkulja. Sa sastanka se pošlo u selo, sa zadatkom da se narod sakupi, da mu se objasni situacija i pozove u borbu.

Masovni narodni skupovi održani su istog dana, tj. 27. jula, u Perni, Peckoj, Maličkoj i Katinovcu. Narodu su govorili članovi Partije, koji su ovamo došli upravo sa sastanka u Perni. Narod je odobrio sadržaj proglašenja CK KPJ i CK KPH o oružanoj borbi i prihvatio odluku o organizovanju oružanog ustanka. Zbog postignutog jedinstva i najavljenog organizovanog otpora ustašama, kod ljudi se osjećala veća sigurnost i uvjerenje da se zajedničkim snagama mogu oduprijeti razbješnelim ustašama.

Sutradan, 28. jula, svi muškarci sposobni za borbu izašli su na određene položaje. Front ustanka bio je uspostavljen od Kamenskog mosta na rijeci Glini, u Katinovcu, preko Pecke, Perne, Blatuše i Podgorja, prema ustašama u Topuskom i Vrginmostu. Front se dijelio na tri odsjeka:

Blatuša, Podgorje - rukovodilac Rade Bulat;

Perna - rukovodilac Bogdan Oreščanin;

Pecka, Katinovac - rukovodilac Stanko Trkulja, s pomoćnikom za Pecku Đurom Baićem.

Tako se, prema odluci od 27. jula, narod sela Perne, Pecke, Maličke, Katinovca, Crnog Potoka, Starog Sela, Vorkapić-Sela, Blatuše i Podgorja našao u otvorenoj oružanoj borbi protiv Italijana i Nijemaca, njihovih saveznika i domaćih izdajnika ustaša.

Prve akcije ustanika na sektoru južno od pruge Glina - Karlovac

Prva akcija ustanika počela je razoružavanjem ustaškog povjerenika za žito u Perni. Razoružan je u gostionici Stojana Bogdanovića, od strane Rade Bulata, Nikole Zlatara i Đure Bogdanovića.²¹

Ustanici sela Katinovca, pod rukovodstvom Stanka Trkulje, po danu 29. jula porušili su TT-stubove na liniji Topusko-Velika Kladaša i prekopali cestu kod Kamenskog mosta. Time je prekinuta veza i onesposobljen saobraćaj između ustaških uporišta. Is-

²¹ Godine 1942. otišao u četnike.

tog dana je, zajedno sa ustanicima Starog Sela, postavljena zaseda nedaleko od mosta, u pravcu Starog Sela, u rejonu Krečana. Obavješteni o ovome događaju, 29. jula noću došlo je iz Topuskog pet ustaša, vozeći se u putničkom automobilu. Dočekani vatrom ustanika, ustaše su se vratile sa dvojicom teže ranjenih. U vezi sa ovom akcijom domobranski pukovnik Tomašević je iz Karlovca izvijestio o tome kako »kotarski predstojnik iz Topuskog izvještava da je most kod Starog Sela demoliran«.

U toku 27. jula i ustanici sela Perne porušili su most na potoku Blatuša, između Perne i Poljana, a noću 27/28. jula, sa jednom grupom ustanika, izvršili su akciju rušenja propusta na pruzi Topusko-Vrginmost.

Tridesetog jula jedna jedinica iz Topuskog, jačine oko 100 ustaša, razbila je front ustanika kod Kamenskog mosta i ovi su se povukli u Crni Potok.

U Donjem Katinovcu i zaseoku Debela Kosa ustaše su ostale 29. i 30. jula, a 31. jula ušle i u Crni Potok gdje su se zadržale u zgradi osnovne škole.

U toku 29. jula, druga jedinica iz Topuskog, jačine oko 200 ustaša, krenula je kroz Vorkapić-Selo u pravcu Perne. U zaseoku Ivoševići dočekani su iznenadnim, snažnim i masovnim jurišem ustanika Perne. Ovaj silovit juriš ustanika, naoružanih sa pet civilnih pušaka i isto toliko pištolja, zatim rogljama i vilama, natjerao je ustaše u panično bjekstvo. Bježeći ispred ustanika, bacali su svoju odjeću i obuću - kako bi bili lakši i brži u bježanju. Ovom prilikom ustanici su uspjeli da u Vorkapić-Selu ubiju jednog ustašu i domognu se jedne vojničke puške. To je bila treća vojnička puška dobijena u borbi.²² U ovoj akciji naročito se istakao Đuro Božić, koji je ustašu ranio i ugrabljenim karabinom ga dotukao, slomivši pri tom kundak puške.

Da bi kaznili ustanike za njihov napad od 29. jula, ustaše su u toku 31. jula ponovo krenule iz Topuskog protiv ustanika Perne. Međutim, i ovog puta su bili prisiljeni da se pred jurišem ustanika, u paničnom bjekstvu, povuku za Topusko. Ovoga puta su juriš ustanika Perne podržali i ustanici gornjeg dijela sela Katinovca, koji su krenuli protiv ustaša u pravcu Vorkapić-Sela, te ustanici Pecke, koji su, paleći dinamit, ulili još više straha ustašama. Riječ je o tome da su detonacije dinamita odavale utisak dejstva artiljerije, te su ustaše, bježeći, zapomagale: »Bježimo, braćo, evo topova iz Petrove gore!« Da ustanici Perne u gonjenju ustaša nisu zastali u Vorkapić-Selu uspjeli bi da uđu u samo mjesto Topusko, gdje je, od straha pred jurišem ustanika, sve bilo spremno za evakuaciju u pravcu Gline.

U bježanju ispred ustanika, ustaše su ubile Pavia Jakšića, narednika bivše jugoslovenske vojske rodom iz Pecke, koji je od ustanika pobjegao ustašama, da im se preda i kaže da su ustanici nenaoružani. Ubile su ga ustaše kada su čule »topove« iz Petrove gore, pomislivši da ih je obmanuo. Ubile su i Petra Sokolovića iz Ivoševića, koji se protiv njih borio s tavana svoje kuće.

Na djelu fronta Blatuša - Podgorje ustaše nisu vršile ispade, dok su ustanici Podgorja izvršili diverziju na pruzi Vrginmost-Vojnić-kolodvor-Skakavac. O ovoj diverziji domobranski pukovnik Tomašević izvještava pretpostavljenu komandu: »Pobunjenici demolirali prugu Caprag - Karlovac kod sela Vrela Utinja.«

U toku 2. avgusta 1941. godine ustanici Crnog Potoka i Debele Kose, kao i dio ustanika iz Pecke, izveli su organizovani masovni napad na ustaše u Crnom Potoku i Debeloj Kosi. Naoružani jednom vojničkom puškom i sa petnaestak raznih civilnih pušaka, te praćeni masom ljudi, ustanici su uspjeli da protjeraju ustaše iz Crnog Potoka i Debele Kose, opkolivši 12 ustaša, naoružanih puškama i jednim puškomitraljezom, u zgradi osnovne škole u Crnom Potoku.

²² Prve dvije su bile ratni plijen iz akcije Nikole Vidovića, u okršaju sa ustašama u Štipanu, 23. jula.

U sumrak istoga dana dio ustanika iz Pecke i Debele Kose povukao se u svoja sela, dok su ustanici Crnog Potoka nastavili borbu protiv 12 opkoljenih ustaša. U toku noći ustanici su zapalili školu u kojoj je izgorjelo i 12 ustaša, sa svim naoružanjem i dosta municije. Tom prilikom je poginuo omladinac Đuro Matije Ulemek, star 15 godina, koji je pokušao da se, pomoću ljestvi, popne na tavan škole i vidi jesu li sve ustaše mrtve. Ubio ga je ustaša koji je još bio u životu. Kako se ustaše nisu htjele predati, dajući otpor do zadnjeg daha, to je zajedno sa njima izgorjelo i oružje.

Ovaj uspjeh, tako reći golorukih ustanika nad naoružanim ustašama, ulio im je još više samopouzdanja i uvjerio ih da ustaše nisu nepobjedive.²³

Dok su se ustanici danonoćno nalazili na svojim položajima, gdje je bila organizovana i zajednička ishrana, dotle su se žene, stari i djeca nalazili kod kuća, užurbano radeći na spremanju i sakrivanju sve pokretne imovine, posebno hrane, stalno spremni za eventualno povlačenje pred ustašama u Petrovu goru.

Doživjevši i svoj treći neuspjeh u borbi sa ustanicima navedenih sela, ustaše tek tada uviđaju da nisu dobro procijenili situaciju i shvatili pravu, neslućenu, veličinu svenarodnog otpora. Zato sada za nove napada na ustanike, ili kako su ih oni zvali, pobunjenike - dobijaju pojačanje iz Gline i vrše koncentraciju jačih snaga u Topuskom, a Pavečić im, kao ojačanje, upućuje i tri aviona.

Sa novim snagama, jačine oko 500 ustaša, dobro naoružanih karabinima, puškomitraljezima, teškomitraljezima, minobacačima i sa 3 aviona, ustaše na ustanike kreću 3. avgusta. Ovog puta primjenjuju koncentrični napad sa tri kolone: glavnom kolonom udaraju pravcem Topusko-Poljani-Perna, iz koje se u Poljanima odvojila pomoćna; desna kolona je krenula za Blatušu, a lijeva kolona je nadirala pravcem Topusko-Staro Selo-Katinovac-Crni Potok. Avioni, koji su podržavali ovaj napad ustaša, bombardovali su i mitraljirali položaje ustanika Perne, kao što su to činili i dan ranije, 2. avgusta, ubivši nekoliko krupne i sitne stoke u zaseoku Kneževićima, a nadlijetali su i položaje ustanika Pecke i Crnog Potoka. Iz redova ustanika Perne tu je poginuo Ilija Kovačević.

Tako organizovan i izveden napad, omogućio je ustašama da razbiju front ustanika i prisile ih da se povuku za Petrovu goru. Najjači otpor pružili su ustanici Perne, među kojima se istakao Mile Poštić, koji je sa karabinom zaplijenjenim u Vorkapić-Selu, uspješno zadržavao ustaše i stvarao vijeme narodu da se povuče u Petrovu goru. Još istog dana ustaše su ušle u Blatušu, Pernu, Pecku i Crni Potok, a narod ovih sela, prvi put od doseljenja u ove krajeve, napušta svoje domove i povlači se ponijevši šta može u Petrovu goru.

U navedenim selima ustaše su se zadržale 4. i 5. avgusta. U toku ta dva dana one su, po uhvaćenim ženama, slale pismena i usmena obećanja narodu izbjeglom u Petrovu goru - da se vrati svojim kućama, da mu se neće ništa dogoditi, samo da ljudi predaju oružje i otkriju svoje vođe.

Na ova obećanja mnoge žene, stari i djeca iz Pecke vratili su se kućama. Njih ustaše nisu zlostavljale kako bi pridobile i prevarile što više ljudi iz šume. I pored aktivnosti članova Partije i drugih ljudi u objašnjavanju narodu da se ne vraća u selo, te da ustašama ne treba vjerovati - veći broj ljudi sa svojim porodicama vratio se kućama.

Kada su ustaše procijenile da se vratilo dosta ljudi, zašle su kroz Pecku i sav narod povelu kod trgovine Matije Jakšića, gdje je prema ustaškim obećanjima trebalo da im se održi govor, a onda će biti pušteni svojim kućama. Skupivši tako 59 muškaraca, ustaše su žene i djecu pustile kućama, a zatim su muškarce povele do škole u Crnom

²³ Drugi avgust, dan kada je izgorjela škola sa 12 ustaša, narod sela Crnog Potoka svake godine slavi, kao svoj seoski praznik, obilježavajući prvu uspješnu akciju i pobjedu nad ustašama.

Potoku, gdje će, prema objašnjenju ustaša, biti još ljudi, pa će se tamo održati govor, a onda će doći i katolički pop, pa ko hoće može da pređe na muslimansku ili katoličku vjeru, nakon čega će biti pušteni kućama i slobodno živjeti.

Kada su stigli do zgrade škole u Crnom Potoku, nedužni ljudi su dobili ista obećanja, ali sada da će se sve to obaviti u Velikoj Kladuši. Vođeni cestom prema Velikoj Kladuši, pretpostavljali su što će sa njima biti, ali će jamu koja im se kopala izbjeći samo Mile Radićanin. Iskoristivši blizinu šume i opuštenost ustaša koje su ih pratile, on je zašao i, neopažen od ustaša, vratio se kući. Svi ostali poubijani su i pobacani u unaprijed iskopane jame na Mehinom stanju, sjeverno do Velike Kladuše. Bilo je to 5. avgusta 1941. godine. Tu je ubijeno 57 ljudi iz Pečke, od kojih su 43 bila iz zaseoka Prikazmić, zatim Matija Kovačević iz Perne i Stojan Radanović iz Maličke.

Sem 59 likvidiranih na Mehinom stanju, ustaše tih dana u Katinovcu ubijaju 50 ljudi i žena, zatim iz Ponikvara odvođe i u glinskoj crkvi ubijaju 76 ljudi, a iz Blatuše 2. avgusta odvlače na pokrst 132 muškarca, koje također ubijaju u Glini.

Za smrt ovih ljudi narod je doznao nakon nekoliko dana neizvjesnosti. Teška i bolna je bila ta vijest. Zakukala su cijela sela; majke su ostale bez sinova, sestre bez braće, djeca bez očeva, žene bez muževa. Sela su se zavila u crno. Poslije ovoga ljudi su shvatili istinitost riječi svojih drugova, koji su se stavili na čelo ustaničkog pokreta, i još jednom se uvjerali da u ustaša nema vjere, da je jedini spas bespoštedna borba za goli život, za slobodu.

U osmodnevnom narodnom ustanku, goloruki ustanici sa ovog sektora, uspjeli su da odbiju tri ustaška napada, da ubiju 12 ustaša i zadobiju jedan karabin. Samo jače ustaške snage uspjele su potisnuti front ustanika, ali ne i uništiti ustanike, ugušiti otpor. Na prevaru uhvaćeni, odvedeni i poubijani, 317 nevinih ljudi, žena i djece bili su posljednja opomena onima koji su mislili da ništa nisu krivi i da će na neki način, pa i popuštanjem pred silom, opstati pod ustašama. Nisu shvatali da jednostavno moraju biti ubijeni - samo zato što pripadaju drugoj vjeroispovjesti.

Kako su se ustaške jedinice u toku 5. avgusta 1941. povukle u Topusko, to se i narod počeo vraćati kućama. Nastavio je sa poljskim radovima, ali od tada pa do kraja rata pod stalnom narodnom stražom - kako ne bi bio iznenađen od ustaških upada u selo i surovih obračuna.

Prve akcije ustanika na sektoru sjeverno od pruge Glina - Karlovac

Poslije akcije Nikole Vidovića protiv dvojice ustaša iz Lukinića, izvedene 23. jula, nije odmah došlo do masovnog narodnog ustanka, kao što je to bilo u selima ispod Petrove gore. Za vrijeme borbi ustanika protiv ustaša na južnom dijelu teritorije kotara Vrginmosta, vođenih od 27. jula do 3. avgusta, na sjevernom dijelu kotara i u selima oko Vrginmosta, ustaše pokušavaju da, putem propagande i navodno radi pokrsta, namame ljude na jedno mjesto, odvedu ih i poubijaju. To im djelimično i uspjeva, kada je 2. avgusta u Vrginmost došlo oko 2000 ljudi, od kojih je oko 1800 odvedeno i do posljednjeg poubijano u Glini.

Kako ni ovim rezultatom nisu bile zadovoljne, ustaše primenjuju i druge metode hvatanja i ubijanja ljudi. Tako 29. jula ustaše iz Gline, pod rukovodstvom zloglasnih organizatora pokolja Srba u Glini, braće Stipe i Nikice Vidaković, odlaze u Bović, u lov na ljude. Pored ceste su hvatali svakog muškarca, a koje pokušao da pobjegne pucali su

a njim kao lovci na zeca. Taj slobodni lov na ljude trajao je dva dana, po selima duž uta Vrginmost - Bović - Lasinja. Za to vrijeme uspjeli su da pohvataju i poubijaju 61 luškarca.

Poslije tih događaja narod je napustio domove i prešao od ceste u Gornji i Donji Jrin. I u ovim selima narod se uvjerio u istinitost riječi članova Partije kada su ukazivali a opasnost od ustaša i potrebu organizovane borbe protiv njihove zločinačke vlasti, 'rimjerom Vidovićeve akcije - sada su i ostala sela pošla u otvorenu borbu.

U vezi sa ranije datom direktivom za otpočinjanje oružane borbe, 1. avgusta je od-žan masovni narodni zbog u Kirinu, na Čičinom groblju, pod rukovodstvom članova artije Branka Žutića, učitelja i Milana Pavlovića Mićuna, aktivnog oficira bivše jugos-)venske vojske. Oni su prisutne upoznali sa vojno-političkom situacijom u svijetu i u ašoj zemlji, i ukazali im na potrebu oružane borbe radi oslobođenja od Nijemaca i Ita-jana i njihovih slugu, i domaćih izdajnika ustaša. Na ovome skupu riješeno je da se ot-očne sa opštenarodnim ustankom, a u vezi s tim odmah treba prikupiti oružje i for-nirati jedinice. Izabrano je i ustaničko rukovodstvo, tada nazvano Komitet narodne odb-ane.

Za ovaj dio teritorije kotara Vrginmost, 1. avgust 1941. godine predstavlja dan petka organizovanog narodnog ustanka, odnosno - zaključno sa tim danom područje ijelog kotara bilo je obuhvaćeno narodnim ustankom.

Na narodnom skupu na Čičinom groblju riješeno je da se sutradan, 2. avgusta, na stom mjestu održi drugi sastanak, gdje će se donijeti oružje i formirati jedinice. Tako 5 i učinjeno. Svako selo izabralo je svoju jedinicu, sa komandrom na čelu, a sačinjavali u je najsposobniji i najborbeniji muškarc. Ono malo oružja što je prikupljeno ravnom-3rno je podijeljeno, a borci koji su bili bez oružja obezbijedili su se roguljama, vilama, jekirama i dr. Svaka jedinica dobila je određeni položaj, prema procjeni mogućih pra-aca nailaska ustaša, a unutar sektora svako selo upućivalo je i noćne patrole, radi da-nja uzbune u slučaju iznenadnog nailaska ustaša. Organizovana je i kurirska služba, la tom zboru bio je i Nikola Vidović sa svojim borcima, već poznat u svim selima, kao Ivan Rukavina, predstavnik Okružnog operativnog rukovodstva za okrug Karlovac.

Za vrijeme formiranja jedinica, zboru se približila patrola u kojoj je bio žandarmejski narednik Didović, iz Bovića, sa jednim ustašom. Oni su razoružani, a kako se do ada nisu ogrješili o narod - obojica su puštena.

Organizovanjem narodnog ustanka i formiranjem vojnih jedinica, stvorena je i slo-odna teritorija, koju je narod nazvao »Kirinska republika«. Ona se pod tim imenom pro-ula i šire od Korduna. Naoružanje ustaničkih snaga tog područja za početak je iznosilo ko 11 raznih vojničkih i oko 100 civilnih (lovačkih) pušaka, te nekoliko pištolja.

Kako nekoliko dana nije bilo ustaških upada na ovaj teren, to je došlo i do izvjesne asivizacije ustanika, tim prije što nisu uspostavljene veze sa ostalim žarištima ustan-:a. Međutim, takvo stanje je trajalo samo nekoliko dana, zahvaljujući ponajprije Ivi Ru-:avini, starom članu Partije i španskom borcu, ovdje upućenom od strane Okružnog ko-niteta KPH za Karlovac. On aktivira ljude, daje smjernice za rad, vrši reorganizaciju je-linica ustanika i povezuje ovaj dio teritorije sa drugim žarištima ustanka u Kordunu, 'rema njegovoj direktivi, umjesto Komiteta narodne odbrane, izabranog na zboru 1. av-lusta, imenovan je Vojni štab za kirinski rejon.²⁴ Komandant štaba bio je Milan Pavlović ^lićun, politički komesar Branko Žutić, a partijski rukovodilac Miljkan Masić.

²⁴ Kasnije, prilikom formiranja Komande NOP odreda Banije i Korduna i podjele ovog širokog područja ia 6 rejona, sjeverni dio kotara Vrginmosta činio je 4. rejon.

Mir na području »Kirinske republike« trajao je do 10. avgusta 1941. godine. Toga dana su oko 20 ustaša, navodno iz Petrinje, sa žandarmima iz Bovića, izvršili napad na ustanike u Kirinu. Pri pokušaju prelaska preko mosta na Velikoj Trepči jedna desetina ih je dočekala vatrom i natjerala u bjekstvo. Naročito ih je uhvatio strah od pucnjave iz jednog ovećeg pištolja naslonjenog na bunar, pri čemu se imao utisak kao da je u pitanju dejstvo iz puškomitraljeza. Na strani ustaša nije bilo mrtvih, a od ustanika je ranjen Rade Komadina - prvi ranjenik u redovima ustanika u borbi sa ustašama.

Poslije toga ustaškog neuspjeha, njihov »tabor« iz Bučice je, preko jedne žene, dostavio »pobunjenicima« u Kirinu prijeteće pismo sa zahtjevom da predaju oružje, pozivajući i naše delegate na usmene pregovore. Od strane rukovodstva ustanika odgovoreno im je da su naši borci dobro naoružani i da će se borba protiv ustaša nastaviti na život i smrt. U međuvremenu se, preko veze, doznalo da se u Bučici vjeruje kako ustanici u Kirinu imaju jaka utvrđenja i snažno naoružanje, čak i topove.

Ustanici ovdje prelaze u ofanzivu 12. avgusta 1941. godine. Toga dana više stotina mještana - na čelu sa svojim oružanim jedinicama, u 11 sati i po lijepom i sunčanom danu - vrše napad na žandarmerijsku stanicu u Boviću. Međutim, žandarmi su na vrijeme otkrili pokret razjarenog naroda i pobjegli prije nailaska ustanika. Tako je drugo općinsko mjesto u Hrvatskoj (prvo je Srb u Lici) zauzeto bez borbe. Prelaz iz odbrane u napad dao je i prve rezultate: u mjestu su ispisane parole ustanika, u zgradi općine je uništena Paveličeva slika, zapaljena je arhiva, zaplijenjen novac, uništena TT-linija i postavljene barikade na putevima koji vode od pravca još neoslobođena teritorije.

U vezi sa ishodom te akcije ustanika, oružničko krilo Petrinja dostavilo je Ministarstvu hrvatskog domobranstva slijedeći izveštaj:

»Danas, 12. VIII 1941. između 11 i 12 časova, oko 300 naoružanih Srba napalo je selo Bović, kotara Vrginmost. U privatnom stanu razoružan oružnički vodnik Ivan Blažević. Zapečaćenu Grčko-istočnu crkvu silom otvorili. Napali općinsku zgradu i opljačkali iz kase 100.000 kuna, odveli blagajnika Mihovila Bjelića i redara Jovana Mraovića, a potom silom otvorili zapečaćenu trgovinu Nikole Radanovića i ovoga postavili da dalje radi. Zatim su pred općinskom zgradom počeli pucati. Zapovjednik postaje, narednik Tomo Mesić, sa jednim oružnikom povukao se da ovo izvjesti i traži pomoć iz Vrginmosta, a na postaji je ostao samo razoružani vodnik Blažević. Prednje se dostavlja s molbom na znanje. Zapovjednik general Mizler.«²⁵

Nakon oslobođenja Bovića, na zaplijenjenom šapirografu umnožen je propagandni letak i, preko veza, poslat u hrvatska sela na neoslobođenoj teritoriji, što je bio početak pisane propagande u ovome kraju.

Poslije oslobođenja Bovića, od strane ustaške vlasti uslijedilo je drugo prijeteće upozorenje. Ovoga puta stigao je proglas od Velike župe Gora, u kojem veliki župan Jerac prijeti »pobunjenicima« uništenjem tenkovima, artiljerijom i avijacijom - ako ne odaju svoje vođe i ne vrate se kućama.

Kada je ustaška vlast izgubila svaku kontrolu nad ovim dosta prostranim i osjetljivim područjem, od Zagreba udaljenim svega oko 40 km, i kada se uvjerila da se pojedinačnim pokušajima razbijanja organizacije i masovnog otpora naroda sa manjim oružanim jedinicama i prijetećim pismima i proglasima ne može ništa postići - preduzela je, 13. avgusta 1941. godine, energičniji vojnički zahvat, izveden jačim snagama.

Ne znajući da će ustaše 13. avgusta izvršiti napad na oslobođenu teritoriju »Kirinske republike« i okolna sela, komandiri ustaničkih jedinica Štipana, Kirina i Bovića dogovorili su se da izvedu napade na ustaše i žandarme u Boviću i zaseoku Lukinići. Pre-

²⁵ Zbornik NOR-a, V/1 str. 333.

la tome dogovoru, jedinica Štipan, tj. 12 boraca naoružanih sa 4 vojničke i 8 civilnih ušaka, izvršila je, noću 12/13. avgusta, napad na grupu od 6 domaćih ustaša u zaseoku ukiniči, koji su bili naoružani vojničkim puškama i za odbranu imali zidanu kuću na prat. Istovremeno, organizovano je i rušenje drvenog mosta na Velikoj Trepči, kako i se spriječio dolazak pomoći napadnutim ustašama iz pravca Lasinje. Računalo se na nenađenje i jačinu odreda, pa se vjerovalo da će se ustaše predati.

Rukovodeći se takvom procjenom, ustanici su prije početka borbe počeli sa prevorima, upućujući borca Dušana Stanojevića da ustašama odnese pismo i pozove i na predaju. Međutim, ustaše su ga zadržale kao zarobljenika, prekinule pregovore, auzele zgradu i otvorile vatru. Ali, i borci su uspjeli da uhvate sina jednog od ustaša, iko daje došlo do razmjene zarobljenika. Poslije ovoga došlo je do borbe, ali su je borci lorali prekinuti i brzo se povući, jer se čula puščana i mitraljeska vatra sa više pravaca, ovoj borbi ranjeni su komandir jedinice ustanika Nikola Vidović i borac Nikola P. Šu;a.

Bio je to početak ustaškog napada na slobodnu teritoriju ustanika, sa više pravaca: jvačka, Bučice, Gline i Vrginmosta. Upotrijebljene su specijalne ustaške jedinice »kaz-3na ekspedicija« jačine oko jedne bojne (bataljona). Glavna ustaška kolona nastupila iz Vrginmosta preko Pješčanice i šume Abez u pravcu Ostrožina, a zatim preko Ost->žina ušla u Šljivovac i Kirin. Tu se spojila sa snagama koje su nastupale iz Bovića i remušnice.

Ustanici Pješčanice i Ostrožina na vrijeme su otkrili dolazak ustaša, posjeli položaje za odbranu i neprijatelja sačekali sa bliskog odstojanja. Uspjeli su da zadrže natupanje glavne kolone, a time uspore i pokret lijeve, pomoćne kolone. Primijetivši za-žavanje ustaša na južnoj ivici šume Abez, partijska organizacija Gornjeg Sjeničaka ovela je na njih oko 200 ustanika, naoružanih roguljama, vilama i sjekirama. Međutim, ada se uočilo da nastupaju jače ustaške snage - ustanici su se razbježali. Slomivši tpor ustanika Pješčanice i Ostrožina, ustaše su, nakon što su zapalile kuću Nikole Majlovića, produžile napad preko Ostrožina za Kirin, dok je lijeva kolona ušla u Gornji jeničak.

Ustanici su pružili otpor i na ostalim pravcima nastupanja ustaša, iz llovačka, Bu-ce i Gline. Ali, slabo naoružanje, taktika prihvatanja frontalne borbe na širokom frontu, i slabe, ili nikakve veze i neorganizovano sadejstvo bili su uzrok neuspjeha ustanika, ako su ustaške jedinice još istog dana ušle u centar slobodne teritorije ustanika.

Formirane jedinice, sa većim dijelom naroda, uspjele su da se povuku kroz šumu remešnicu u pravcu Sjeničaka, dok se manji dio naroda posakrivao u grmlje i šikare 3daleko od kuća. Ustaše su ubile Petra Cico i Katu i Njegoslava Utješinovića iz Ost-ižina, zapalile sve pravoslavne crkve, nekoliko kuća u zauzetim selima Boviću, Kirinu, tipanu i Trepči, i cio zaselak Torbice sela Ostrožina.

Rukovodstvo ustanika povuklo se u Sjeničak. Jedino je Nikola Vidović, koji je tada "anjen, ostao sa svojim odredom. U šumi Kremešnici osnovao je logor, a ishranu je •ganizovao kod naroda u selima.

Kao što su stanovnici sela ispred Petrove gore 3. avgusta napustili svoje domove, iko su i stanovnici ovih sela, deset dana kasnije, po prvi put napustili svoja ognjišta, la je to veoma mučna situacija, u kojoj se teškoćama izazvanim ustaškim napadima •družila i kiša. Narod se osjetio nezaštićenim, kao bez prava na život, a još je, povla-sci se prema šumi Kremešnici, nailazio na ustaške letke, koji su bacani iz aviona i po-vali ga na predaju. No i pored toga, narod se nije predao, nije klonuo duhom.

Na području Sjeničaka i Slavskog Polja do ovoga vremena nije bilo borbe, niti je sprovedena organizacija u smislu pripremanja masovnog oružanog narodnog ustanka. Jedino su bile organizovane seoske straže i patrole, sa zadatkom da alarmiraju narod u slučaju nailaska ustaša, a vršene su pripreme za formiranje vojnih jedinica.

U takvim uslovima u Sjeničaku se doznalo za dolazak ustaškog pukovnika Rolfa, automobilom iz Karlovca. Na tu vijest crkvenim zvonima je data uzbuna i ustašama postavljena zasjeda, ali one do nje nisu došle. Poslije kratkog zadržavanja, ustaše su se vratile, a Rolf je svom zncu Branku Nikolišu ostavio podsjetnicu s porukom »Gospodine Nikoliš, umirite narod«.²⁶

Tih dana u Sjeničaku se zbio i događaj anegdotnog karaktera. Jednog dana ustaše iz Lasinje dođu kolima u Sjeničak. Tu uhapsu popa, pakupe sve crkvene knjige i kroz Banski Kovačevac krenu nazad, za Lasinju. U tom momentu se Jovo Suzić, seljak iz Sjeničaka, našao kod svog poznanika, kovača Mije Kvaternika u Banskom Kovačevcu. Kada su naišle ustaše sa popom i kolima natovarenim crkvenim knjigama kovač Mijo je začuđeno upitao Suzića: »Jovo, brate, šta je to?« Na to mu Jovo odgovori: »Sveta Petka udaje se za svetog Antuna, pa eto ustaše voze miraz«.²⁷ Mijo je odmahnuo glavom i dodao: »To neće, Jovo, valjati«, na šta mu Suzić odgovori: »Valjalo to, ili ne valjalo - ona ode!«.

UMJESTO POKRSTA POKOLJ OKO 1030 LJUDI

Krvavi Sveti Ilija

Dok su ustanici na južnom dijelu teritorije kotara Vrginmosta - sela Perne, Pecke, Maličke i Crnog Potoka - vodili borbe protiv ustaša od 27. jula do 3. avgusta, a narod sjevernog dijela te teritorije počeo organizovani narodni ustanak u Kirinu 1. avgusta - ustaše su u selima oko Vrginmosta propagirale prekrštavanje pravoslavaca na katoličku vjeru, što su preduzele i ustaše iz Velike Kladuše, ali za prelaz na muslimansku vjeru.

U tu svrhu ustaše su uputile svoje agitatore u sela: Blatušu, Podgorje, Crevarsku Stranu, Slavsko Polje, Brnjavac, Pješćanicu, Čemernicu, Bukovicu i Batinovu Kosu. Govorili su da će tog i tog dana u avgustu u Vrginmost doći rimokatolički župnici, te da svi Srbi treba tamo da dođu i da prime katoličku vjeru, poslije čega će se vratiti svojim kućama i živjeti slobodno. Izdat je i proglas kojim su pozvani svi muškarci od 16 do 60 godina starosti, da 2. avgusta 1941. neizostavno dođu u Vrginmost gdje će ih dočekati rimokatolički župnik i prevesti ih u rimokatoličku vjeru. Naglašavao je da poslije toga niko više neće smjeti dirati pokrštene Srbe, već da će oni biti ravnopravni sa Hrvatima, dok će oni koji tog dana ne dođu na pokrst biti poubijani kod svojih kuća.

U propagiranju prekrštavanja obespravljenog srpskog naroda naročito se isticao ustaški povjerenik općine Čemernice, Josip Živčić,²⁸ rodod iz Batinove Kose. Za ovaj podli poduhvat pridobio je bilježnika općine, Srbina Adama Ožegovića, iz Čemernice, zatim učiteljicu iz Čemernice Ljubicu Borojević, bivšeg poslanika Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) Stanka Trkulju, iz Blatuše, i učitelja u Pješćanici Nikolu Genera-

²⁶ Rolfova supruga je prije rata bila učiteljica u Sjeničaku, pa je i on imao dosta poznanika.

²⁷ Pravoslavna crkva u Sjeničaku zvala se Sveta Petka, a katolička u Lasinju Sveti Antun.

²⁸ Uhvaćen od strane partizana 23/24. oktobra 1941. godine i, zbog svojih zločinštava, osuđen na smrt.

ovića. Svi su oni, a posebno učitelji, imali ugled u selima, to su svojom agitacijom uvjeravali narod kako je prelaz s pravoslavne na katoličku vjeru jedini i najbolji izlaz u tadašnjoj veoma teškoj i krajnje neizvjesnoj situaciji. Mnogi su im u tome, zatečeni u nevolji - i povjerovali.

Osvanuo je 2. avgust 1941, pravoslavni crkveni svetac Sveti Ilija. Bio je sunčan, topao i lijep dan, ali crn i za one koji su otišli od kuća i za njihove najbliže koji su ostali na domu. U selima, gdje su ustaški agitatori uspjeli da nagovore ljude da idu na prekrštavanje, već u prvim jutarnjim časovima osjetila se velika živost, lako poniženi i uvrijeđeni ustaškim terorom, ljudi su rano ustali, da se obriju i lijepo obuku, kako bi bar formalno izgledali svečano na crkvenom obredu.

U svakom selu ljudi su se sakupljali na zakazanom mjestu, gdje su ih dočekivali ustaški agitatori. Tu bi im dali i barjak pod kojim će doći u Vrginmost. Organizatori su se potrudili da se i pjesme pjevaju, rezonujući da je bolje da idu sa pjesmom nego tužni i zabrinuti za svoju sudbinu. Međutim, ljudi su samo prividno bili veseli, a svaki je u sebi nosio sumnju, zebnju i strah - hoće li se obistiniti ono što govore, ili će biti prevareni i poubijani.

Ustaše, uplašene od mase naroda, traže pomoć

Po dolasku u Vrginmost, našli su se mnogi poznanici i prijatelji iz drugih sela. Videći jedni druge, shvatili su da nisu sami, ali je svaki u sebi preispitivao svoju savjest - da li je učinio dobro ili ne što je došao na pokrst. I kod ustaša je nastala uznemirenost, jer se nisu nadali tako velikom odzivu ljudi na pokrst, pa nisu obezbijedili dovoljno svojih ljudi za odvođenje toliko ljudi na klanje, budući da su bili zauzeti u borbama sa ustanicima ispod Petrove gore. Zbog toga su počeli brzo da telefonom zovu Glinu, Sisak, Petrinju, Karlovac i Zagreb - da im se šalje pomoć.

Sve do dolaska pomoći sa strane, ustaše su prema ovim ljudima bili vrlo pažljivi i sa svakim su lijepo razgovarali, hvaleći njihov dolazak i govoreći im kako će poslije pokrsta lijepo živjeti - samo da ne pomažu komuniste i četnike (tako su ustaše zvale ustanike) koji su se odmetnuli. Uvjeravali su ljude da svakog časa župnici - popovi treća da dođu, i čim se obavi prekrštavanje ići će svako svojoj kući. Svakoga su puštali da prošetata kroz mjesto, ali nikome nisu dali da iz njega izađe, što su obezbjedili ustašama postavljenim na obezbjeđenju.

Kada su poneki od prisutnih ljudi čuli da se iz pošte užurbano zovu druga mjesta i kada su vidjeli ustaše oko mjesta - posumnjali su u iskrenost ustaša. To su rekli i svojim najboljim drugovima i prijateljima. Neki su na to iskoristili međuprostore između ustaškog obezbjeđenja i krenuli svojim kućama. Računa se da je u Vrginmost došlo oko 1500, a da je u Glinu od njih odvedeno oko 1030.

Da bi otklonili svaku sumnju kod ljudi zbog čekanja, upućivali su ih u veliko i ograđeno dvorište Sokolskog doma, ubjeđujući ih da se župnicima, vjerovatno, nešto dogodilo na putu, ali da će sigurno doći. Nabrzinu su organizovali i muziku da ih zabavlja i agitovali za javljanje za odlazak na rad u Njemačku. Od onih koji su se za to prijavili, odmah su na licu mjesta uzimali novac za takse i putne isprave.

Ustaški povjerenik Josip Živčić pozvao je na stranu agitatore pokrsta Generalovića, Borojevičku, Ožegovića i Trkulju. Rekao im je da su oni svoj zadatak obavili i savje-

tovao im da se neprimjetno izvuku i odu svojim kućama, ne vodeći brigu o ljudima koje su doveli: savjet su poslušali učitelj Generalović i Borojevička, primili propusnice i brzo se odselili za Srbiju. Trkulja²⁹ je prije odlaska iz Vrginmosta zvao i svoga sina, ali je ovaj odbio da ide kući, govoreći da bi bilo nečasno narod ovdje dovesti, predati ga ustašama i otići svom domu. Bilježnik Ožegović je takođe odbio ponudu da ide kući i ostao je s ljudima, smatrajući da bi njegov povratak bio ravan izdaji. Ostao je rezonujući: šta se dogodi ostalima, neka zadesi i njega.

Umjesto župnika - ustaše u kamionima

Kraj svim sumnjama bio je kada je kasno po podne, umjesto župnika, u Vrginmost došla kolona zatvorenih kamiona sa ustašama iz Gline. Ovi su sa svih strana odmah opkolili i blokirali ljude u dvorištu Sokolskog doma, sa postavljenim puškomitraljezima prema vratima. Tek tada su ljudi uvidjeli da su prevareni i uhvaćeni u bezizlaznu klopku, koju su im ustaše tako lukavo i bezočno pripremile. Pozvali su ih da budu mirni i da niko ne pokušava bježati, jer ko to pokuša biće ubijen. Objasnili su im da u Vrginmostu nema rimokatoličke crkve i da će sve muškarce povesti kamionima do najbliže crkve, gdje će se obaviti svečano prekrštavanje. Upozoravali su ih da budu mirni i poslušni i da im poslije toga garantuju povratak kućama i miran život.

Prije ulaska u kamione ljudi su se dozivali; zvao je otac sina, brat brata, prijatelj prijatelja, komšija komšiju - da budu zajedno u vozilu, lako je ovo usporavalo ukrcavanje i pokret, ustaše su i to tolerisale, samo da ljudi ne posumnjaju i počnu da bježe. Po ukrcavanju ljudi, kamioni su krenuli u pravcu Gline. Niko nije znao gdje će se zaustaviti i gdje će im biti kraj. Prolazeći kroz svoje selo, Čemerničani nisu mogli ni da se jave svojim dragim i milim, i da im kažu posljednje zbogom.

Kamioni su se zaustavili u Glini, pred crkvom, ali ne rimokatoličkom, već pravoslavnom, koja je od dolaska ustaša na vlast služila kao zatvor i klanica ljudi. Sada više nije bilo one ustaške »ljubaznosti«; pri izlasku iz kamiona počeli su im psovati srpsku majku i silom ih gurati u crkvu, govoreći im: »Tu sačekajte dok se i posljednji ne prevezu iz Vrginmosta, a poslije ćemo lako izvršiti pokrst.«

Svedočenja o zločinu u glinskoj crkvi

Prevoženje je trajalo do kasno u noć. Kada su i posljednji stigli u glinsku crkvu, nije više bilo nikakve sumnje u to šta će se sa njima dogoditi. Svima je jasno: onaj ko uđe u ovu crkvu živ ne izlazi. Svi su shvatili da su prevareni i da će im u ovom božjem hramu biti kraj. Tek tu su uvidjeli svu ustašku podlost i da će se tu tragično završiti njihovo prekrštavanje sa pravoslavne na katoličku vjeru. Tu u glinskoj crkvi bio im je kraj, kao i svima onima koji su prije njih dovedeni iz srpskih sela Banije.

O ovom tragičnom događaju i jednom od svojih zločina i ustaše će ostaviti pisani trag. Naime, u izvještaju Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH od 16. novembra 1942. godine upućenom Glavnom stožeru ministarstva domobranstva NDH o stanju u Velikoj župi Pokuplje, u vezi s ovim događajem stoji:

²⁹ Trkulja je kasnije, 1942. godine, dobio propusnicu za Srbiju, ali je na putu, u Petrinji, od strane ustaša uhvaćen i ubijen.

»U susjednom kotaru Vrginmost desio se sredinom ljeta takođe nezgodan ispad baš istih glinskih ustaša. Učitelj iz Vojišnice Nikica Generalović, koji je, inače, svršio preparandiju u Karlovcu, oženio katolkinju od koje nije tražio niti prigodom vjenčanja da pređe na pravoslavnu vjeru, koji se nikada politikom bavio nije i uopće bio poznat kao vrlo dobar čovjek - sakupio je u svome mjestu službovanja i okolnim selima oko 1.500 Srba i poveo ih pod hrvatskom zastavom, u Vrginmost, u namjeri da pređu na katoličku vjeru.

Došavši u Vrginmost, ti ljudi su tovareni u kamione i odvedeni u Glinu. U Glini su ih, po grupama, uvodili u crkvu tobože radi prelaza, a u stvari ti su ljudi bili u samoj crkvi svi poklani. Razumije se da je i kotar Vrginmost time na svaki dolazak vojske, a naročito ustaša, bježao u šumu.«³⁰

Tako je 2. avgusta 1941. godine na dan kada su ustanici sela Perne, Pecke, Maličke, Katinovca i Crnog Potoka vodili borbu protiv ustaša, a narod Kirina i okolnih sela se organizovao za borbu sa ustašama - u glinskoj crkvi, na prevaru, odvedeno i poubijano oko 1.030 ljudi: iz Batinove Kose 94, Blatuše 131, Brnjavca 46, Bukovice 88, Crevarske Strane 70, Čemernice 295, Male Trepče 5, Pješćanice 108, Podgorja 47, Slavskog Polja 136 i Vrginmosta 2, ili ukupno 1022.

O tome šta se s njima događalo u glinskoj crkvi govore preživjeli i svjedoče dokumenti. S tim u vezi potresna je izjava preživjelog Ljubana Jednaka, objavljena u časopisu »Prosvjeta« pod naslovom »Živio svjedočanstvo«. ³¹ Isječci njegove izjave glase: »Vjerujete li u našeg poglavnika; vičite živio poglavnik; jače, majku vam srpsku; lezi, diž' se - lezi, diž' se; skidaj sve sa sebe; zaglušna kuknjava, plač, zapomaganje; nastalo je opšte klanje«

Jedan od koljača u glinskoj crkvi Himlija Berberović, na suđenju će izjaviti:

»Ubijanje je vršeno na nekoliko načina. Neke su zatvarali u pravoslavnoj crkvi u Glini, gdje je moglo stati oko 1.000 duša. Tada je komandir odredio iz naše satnije 15 ljudi koji će izvršiti klanje. Prije polaska na ovaj posao davao im je piće, i to nekom ruma, a nekom ljutu rakiju, pa kada se napiju onda su ih slali sa noževima unutra. Za vrijeme klanja pred crkvom je bila postavljena straža, jer su se neki pravoslavci penjali u zvonjaru i skakali sa vrha zvonika u portu. Svi oni koji su skakali bili su pobijeni u porti od strane stražara. Ja sam bio određen u tri maha da vršim klanje u crkvi. Sa nama su svakom prilikom išli i neki oficiri, od koji se sjećam Josipa Dobrića i Mihajla Cvetkovića, a pored njih bilo je i ustaških oficira. Po ulasku u crkvu oficiri su stajali kod vrata i posmatrali naš rad, a mi smo vršili klanje. Ubijanje je vršeno na taj način što smo neke udarali nožem pravo u srce, neke klali preko vrata, a neke udarali gdje stignemo. Ako neki Srbin ne bi bio gotov od prvog udarca, toga bi ustaše preklale nožem. Za vrijeme ovog klanja nije gorjelo svjetlo u crkvi već su bili određeni naročiti vojnici, koji su u rukama držali baterijsku lampu i time nam osvjetljavali prostorije.

U više mahova desilo se da je neki Srbin nasrnuo na nas, ili, pak, nekoga udario nogom u stomak, ali taj je bio odmah iskasapljen. Za vrijeme ovog klanja bila je velika galama u crkvi. Prisutni su ujedan glas vikali: Živio kralj Petar, Živjela Srbija, dolje Pavelić, Dolje ustaška država, dolje ustaše! Ovo klanje obično je počinjalo uveče oko 22 časa, pa je trajalo do 2 časa poslije ponoći. Za sve vrijeme dok je posljednji Srbin bio živ manifestacije su trajale.

³⁰ Zbornik NOR-a, V/32, str. 509.

³¹ Časopis »Prosvjeta« br. 584, avgust 1969.

Ovo klanje u crkvi se desilo 7-8 puta, a ja sam učestvovao tri puta. Za vrijeme klanja uvijek smo bili uprljani krvlju toliko da se uniforma ruja mogla očistiti, već smo je zamijenili u magacinu.

U prvo vrijeme su dovođeni samo muškarci, a docnije i žene od 15 do 50 godina. Prilikom ovog dovođenja vidio sam u više mahova da su ustaše i neki moji drugovi vojnici najprije silovali žene i djevojke, pa ih zatim odvodili u Glinu - u zatvor. Od strane oficira ovo nije bilo zabranjeno, jer su i sami oni to radili.«

Zašto je toliko ljudi povjerovalo ustašama

Još uvijek je mnogima ostalo nerazjašnjeno kako se moglo dogoditi da su toliki ljudi vjerovali ustašama i tako naivno ušli u njihovu klopku. Neki za njih čak kažu da su izdali svoju vjeru i NOB, pa da su prema tome i podignuti im spomenici - spomenici srama. Takvo rezonovanje, svakako, svjedoči o ljudskoj isključivosti, kao što ima isključivih gledanja na ovaj tragičan događaj i u posve drugom smjeru. A pitanje je veoma složeno da bi se na njega mogao dati jednostavan odgovor. U svakom slučaju, pri njegovom izricanju treba imati u vidu slijedeća objašnjenja.

Već od prvih dana stvaranja NDH, u svakom govoru pojedinih ustaških funkcionera stvarana je i raspirivana mržnja i krajnje neraspoloženje prema Srbima u Hrvatskoj. Ustaški zakoni su Srbe tretirali kao građane bez ikakve zaštite i prava, osim ako pređu na rimokatoličku vjeru. Upravo to je kod ovih ljudi stvorilo tračak nade da bi se »mijenjanjem boga« i crkve mogli nekako spasiti i preživjeti rat. Inače, to nisu bili bogomoljci, niti su tome pridavali neki poseban značaj.

U selima odakle su ovi ljudi otišli na pokrst nije bilo članova KPH, sem nekoliko njih u Pješčanici i Podgorju, te se uoči ustanka i u danima ustanka sa ljudima nije politički radilo i ova sela oko Vrginmosta ostala su usamljena. Tamo gdje su djelovali komunisti ljudi se nisu odazvali na pokrst. Agitacije je, naime, bilo i u drugim selima, ali se sa ljudima radilo, pri čemu im je objašnjavana ustaška politika čiji je cilj bio da iskorijene Srbe u Hrvatskoj, i da je jedini spas borba, zajedno sa naprednim Hrvatima, protiv ustaša.

Tako je, na primjer, borbena grupa Nikole Vidovića spasla narod sela Ostrožina. Doznajući da ljudi pišu molbe za pokrst i da se spremaju za odlazak u Vrginmost, Vidović je odmah došao sa svojom grupom, oduzeo i pocijepao sve napisane molbe i zabranio narodu odlazak na pokrst. U Crnom Potoku i Peckoj počela je agitacija za prelaz na muslimansku vjeru, u čemu se istaklo nekoliko domaćih agitatora. Međutim, brzom akcijom člana Partije Đure Baića, kao i Nikole Vidovića, ova ustaška akcija brzo je spriječena, a agitatori pozvani na odgovornost, od kojih je najaktivniji, zbog saradnje sa ustašama i agitovanja za pokrštanje, kažnjen smrću.

Težište političkog rada i ustanka bilo je u selima ispod Petrove gore i u centralnom dijelu sjeverne teritorije kotara Vrginmosta, u Kirinu, dok su sela oko Vrginmosta u tim danima ostala van jačeg uticaja Partije, a ono malo što se činilo bilo je nedovoljno. I upravo kada je ustanak počeo u ova dva centra i kada je nastala borba sa ustašama, ustaše su na brzinu organizovale agitaciju za pokrst i za nju pridobili agitatore tipa Generalovića, Borojevičke, Trkulje i Ožegovića, koji su, ne znajući šta čine, tumačili potrebu da se ide na pokrst, u čemu su i uspjeli.

Ljudi koji su pošli na pokrst cijenili su da oni nisu uključeni u borbu protiv ustaša, da nisu ništa krivi, da je i NDH nekakva država, da je to sada »Hrvatska država«, te da će ako promijene vjeru - biti mirni. Oni nisu znali za pokolj Srba sa Veljuna, nisu znali ni za ustaška zločinstva u drugim krajevima, nisu znali šta su o Srbima rekli ustaški »državnici« po dolasku na vlast. Sve to je uticalo da lakomisleno povjeruju ustaškim obećanjima. Na prevaru su odvedeni i poubijani.

NEKE SPECIFIČNOSTI USTANKA

Razvoj ustanka na teritoriji kotara Vrginmosta imao je specifičnosti u odnosu na Kordun, pa i druge krajeve Hrvatske. Ustanak je, istina, pripreman i počeo je organizovano pod rukovodstvom članova KP i prema direktivi CK KPH od 19. jula, datoj na sastanku u Abezu. Međutim, za razliku od ostalih krajeva, gdje se počelo sa borbenim grupama, a kasnije partizanskim odredima, ovdje se počelo - masovnim narodnim ustankom. Ustanici su zauzeli određene položaje i frontalno se postavili prema neprijatelju, da brane svoja sela i svoju slobodnu teritoriju. Tako su se i borili dok nisu naišle brojno jače i dobro naoružane neprijateljske snage.

Okvako organizovan ustanak razvio se u južnom i sjevernom dijelu teritorije kotara, gdje je bio jači uticaj Partije, što nije bio slučaj i sa selima oko Vrginmosta, pored glavne komunikacije, gdje je izostao rad i uticaj članova KP. To je ustaško rukovodstvo procijenilo i dok se sa ustanicima vodila frontalna borba, dotle su brzom agitacijom uspjeli pridobiti i na prevaru odvesti i poubijati oko 1.030 ljudi. To je ostao jedinstven primjer: dok se, s jedne strane, ustanici masovno bore sa ustašama, dotle veliki broj ljudi zbog nepovezanosti sa žarištima ustanika, nasijeda ustaškim lažima i odlazi na »pokrst«.

Međutim, ubrzo se pokazalo da se ni sa frontalnom borbom, sa masom nenaoružanih ljudi, nije mogla voditi uspješna borba protiv dobro naoružanih ustaša i tako braniti svoja sela i slobodna teritorija. Takva je bila ocjena i Okružnog komiteta KPH za Karlovac, izrečena na sjedinici od 18. avgusta 1941. godine, u kojoj se, pored ostalog, kaže:

»Bili su razbijeni (ustanici), jer su frontalno nastupali, a nisu imali podršku Hrvata. Preslabo su bili naoružani, a povezanosti nije bilo s ostalim mjestima i Petrovom gorom, da bi akcija na drugim mjestima onemogućila koncentraciju neprijateljskih snaga. Inače da se nisu oduprli, bili bi napadnuti i poklani, kao i u drugim mjestima.«

Poslije prvog neuspjeha i povlačenja ustanika, nastalo je kratkotrajno zatišje. Ustaške jedinice su se povukle, a narod se počeo iz šuma primicati svojim kućama. Istovremeno, i lokalna rukovodstva počela su se dogovarati o mjerama koje treba preduzeti kako bi se, u drugoj formi, nastavila oružana borba.

Da bi smirile situaciju, i ustaše su počele novim taktiziranjem. Dotadašnja zvjerstva prebacivali su na »divlje ustaše« i tražile načina pomirenja. U tu svrhu angažuju svoje posade u Vrginmostu, Topuskom, Boviću, Bučici, Lasinji i Skakavcu - da, pronalaganjem špijuna i izdajica i pomirljivim porukama, iznutra miniraju ustanak. U Pernu dolazi iz Zagreba, preko Topuskog, ustaša Mirko Lesjak, koji se predstavio kao povjerljiv čovjek Pavelićev. Sobom donosi i nekoliko vreća soli i dijeli je narodu, govoreći da se više ne smije hapsiti, ubijati i paliti, prebacujući sve na »divlje ustaše« i tvrdeći kako poglavnik za to ne zna.

Dana 11. avgusta 1941. godine jača ustaška jedinica iz Topuskog ulazi u Petrovu goru i spaja se sa ustašama iz Vojnića i Velike Kladuše. Prema narodu postupali su lukavo i perfidno, zovući ljude da se vrate u selo, svojim kućama, jer da im mora biti jasno da se protiv njihove vojske ne mogu boriti »odmetnici«. Sa njima su se sretali samo

pojedinci, jer je narod izbjegao u dubinu šume, a ustaše i domobrani išli su bilom, putevima. Na Magarčevcu, u Petrovoj gori, naišli su na Marka Tarbuka i ubili ga, kao i Miloša Bakica, oba iz Perne. Sa ovim su odmah dokazali šta govore, a šta rade. Istovremeno pripremali su napad na ustanike »Kirinske republike«, koji su počeli 13. avgusta 1941.

Sva ta taktiziranja ustaša imala su odraza samo na kolebljive i od ranije poznate režimske ljude. Oni su govorili: »Nemojte napadati ustaše, neka pljačkaju šta hoće, samo neka nas puste da sačuvamo glavu i kuće.« Neki su tu ustašku »popustljivost« iskoristili i pobjegli u Srbiju, pojedinci predali oružje, a neki su im odobravlali i tražili izvinjenje. Petoricu takvih, koje su žandarmi iz Bovića primamili, odveli su u Karlovac i strijeljali, zbog povrede poglavnikove slike, prilikom napada na žandarmerijsku stanicu u Boviću i zbog pobune protiv države. Pojedinci, stariji ljudi iz Perne, odlazili su u Topusko i dogovarali se sa ustašama da u selo ne šalju veću grupu od tri ustaše, kojima će oni garantovati slobodan dolazak.

U Pernu ponovo dolazi ustaški povjerenik uz vršalicu za popis žita. Sobom je poneo i vojničku pušku. Oportunisti su ga čuvali i hranili. Otišao je kada je u Topusko poveo Milana Čiču, partizana iz odreda Perna. Slučajno su kroz selo naišli Mirko Kljajić Mirkan, Milan Poštić i Jovica Zlatar, koji su bili naoružani pištoljima (ova trojka nikada nije bila bez pištolja) i oslobodili ga. Vidjevši u kakvoj se situaciji našao, povjerenik je napustio selo odnijevši i karabin, zahvaljujući grupi oporunista, koji nisu dozvolili njegovo razoružavanje.

Poslije odlaska ovog povjerenika došao je Miško Despot, rodom iz Gline, lako je bio domobranski podoficir, bio je simpatizer KP i održavao vezu sa komunistima na području Gline. Kada je čuo za ustanak u Perni, pristao je da ide za povjerenika, znajući da će tako najlakše doći u vezu sa partizanima i nešto im pomoći, lako je Despot bio simpatizer KP i ustanka, kolebao se dugo i nije mogao da ustanicima da dvije vojničke puške koje je imao kod sebe. Međutim, dok su sa njim razgovarali Mirko Poštić, Bogdan Oreščanin i Rade Bulat, Mirko je ugovorio sa skojevцем Mićom Roknićem - da ukrade puške. I zaista, dok su vođeni pregovori, Mićo je uzeo puške iz kuće svoga oca Dmitra, gdje je bio smješten Despot, i odnio ih u partizanski odred u šumu, a Mirko je zatim rekao: »Druže Despot, pristao ti ili ne, puške su već u našem odredu, odnio ih je sin tvoga domaćina Dmitra. Kako ćeš ti to opravdati pred tvojim starješinama, to nas mnogo ne brine, ali ti preporučujemo da ostaneš kod nas kao partizan.«

Međutim, Despot se nije mogao odlučiti da ostane u partizanima. Poslije dva dana otišao je i javio se svojoj komandi u Glini. Dolaskom u Glinu doznao je da se sprema ofanziva na sela ispod Petrove gore i dan prije nje došao na biciklu da javi to rukovodiocima Perjanskog odreda. Opet je reskirao i vratio se u Glinu. Ubrzo je dospio u zatvor i dobio krvave batine, ali se uspio izvući i pobjeći u partizane na Baniji.³²

Za cijelo to vrijeme, od povlačenja u šumu, odvijao se i aktivan rad komunisti, simpatizera Partije, članova SKOJ-a i drugih aktivista. Oni su stalno narodu objašnjavali vojno-političku situaciju, raskrinkavali ustašku propagandu i priče kolebljivaca i pripremali narod za nastavljanje započete borbe. Za to su dobili i punu podršku naroda, koji se uvjerio da mu je borba jedini spas od zločina ustaša. U to vrijeme, 13. avgusta 1941, u Petrovu goru, u predio zvani Lug, došao je Stjepan Milašinčić, španski borac, a doveo ga je Milić Novković, iz Radonjskog odreda - na sastanak sa rukovodiocima Perjanskog odreda. Dao im je uputstva o organizaciji odreda, partizanskom načinu ratovanja i daljnje smjernice za rad, na osnovu direktive Partije i svojih iskustava iz španskog rata.

³² Miško Despot je poginuo kao častan borac NOVJ, za vrijeme 5. neprijateljske ofanzive juna 1943. godine, na Sutjesci.

Pripreme partijskih organizacija za formiranje odreda

Sa formiranjem partizanskih odreda ovdje počinje druga faza razvoja narodnog ustanka. Pri tome su do tada stečena vojna, politička i organizaciona iskustva služila kao sigurna osnova za dalji rad. Na tome se zasnivalo i pismo Okružnog komiteta KPH za Karlovac, od 18. avgusta 1941, u kojem su date osnovne smjernice razvoja oružane borbe. Više se nije moglo sa masovnom frontalnom borbom. Stanje i razvoj situacije zahtijevali su ozbiljnije i veće pripreme za borbu, koja je morala imati karakter partizanskog načina ratovanja.

Sve partijske ćelije su se konsolidovale, organizovale i komunisti se dogovorili o svojim zadacima. Trebalo je brzo i planski raditi, kako narod ne bi pomislio da je prepušten sam sebi i time izgubio povjerenje u drugove koji su ga povelu u oružanu borbu. Zbog podijeljenosti teritorije kotara Vrginmosta, što je otežavalo i uspješno rukovođenje, osnovan je i Kotarski komitet KPH za Vojnić, a za sjeverni dio privremeno je ostao Kotarski komitet za Vrginmost.

U pripremama za formiranje partizanskih odreda, zauzet je stav da se svi do tada iskazani kolebljivi i nedisciplinovani drugovi, članovi Partije, isključe i da se ne dozvoli da se takvi postavu na vodeće i komandne dužnosti u novoformiranim partizanskim odredima. Zatim, da se pored komandira odreda, postavu i politički delegati, komesari i njihovi zamjenici, kako bi se obezbjedilo sprovođenje partijske linije. Odredi treba da budu pokretni, po brojnom stanju veći ili manji, po principu: jedan odred jedno ili više sela, što ovisi od veličine sela.

U vezi sa usvojenim opštim stavovima postavljeno je i nekoliko konkretnih zadataka:

Započetu borbu voditi i proširivati na sve mase, koje su poslije prvih pokolja i paljenja sela počele da se kolebaju, objašnjavajući narodu težinu i veličinu NOB-e;

Raskrinkavati ustašku politiku o nekom »pomirenju« sa Srbima i spriječavati širenje šovinističke mržnje između Srba i Hrvata, čiji su nosioci bili ustaški i velikosrpski elementi;

Odmah pristupiti formiranju, jačanju i omasovljavanju partizanskih odreda, stvarajući od njih borbene jedinice sposobne da vode borbu i narod svojih sela;

Pristupiti omasovljenju i učvršćenju partijskih i skojevskih organizacija i organizacije AFŽ-a, i otpočeti sa osnivanjem narodnooslobodilačkih odbora (NOO) po selima;

U organizacionom pogledu odvojiti partijske organizacije u partizanskim odredima od partijskih organizacija na terenu; i

Za vođenje borbe pripremiti se i u ekonomskom pogledu, sem ostalog i obradom polja i spremanjem hrane u zemunice kako ne bi pala u ruke neprijatelju, čime spriječiti da ustaše i okupator unište neophodna sredstva za život i borbu naroda i partizana.

Podjela teritorije na rejone

Za rukovođenje oružanom borbom na teritoriji Korduna i Banije, formirano je rukovodstvo kojeg su sačinjavali: Ivo Rukavina, kapetan španske republikanske vojske, Srećko Manola, poručnik španske republikanske vojske, Robert Domani,³³ kapetan

³³ Ubijen od strane plaščanskih četnika, kao komandant 2. kordunaškog NOP odreda, marta 1942. godine.

španske republikanske vojske, Vječeslav Holjevac Veco, politički komesar PO Debela Kosa, Stanko Opačić Čanica, komandir PO Debela Kosa i Milić Dejanović, komandir PO Otmic.

Za svoj rad po komandnoj liniji, ovo rukovodstvo je bilo odgovorno operativnom rukovodstvu Okružnog komiteta KPH za Karlovac.

Pored Rukavine, Manole i Domanija, kao borci sa iskustvom u borbi protiv fašizma, iz španskog nacionalnooslobodilačkog rata, u Kordunu su tada još bili Stjepan Milišinić Šiljo, Izidor Štok i Jakov Kranjčević Brado. Oni su kao borci s trogodišnjim borbenim iskustvom sa španskog bojišta, znatno doprinijeli učvršćenju i razvoju NOB u Kordunu, formiranju i razvoju narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i primjeni i unapređivanju partizanskog načina ratovanja. Od posebnog značaja je bilo prisustvo ovih drugova kao Hrvata među srpskim narodom, koji je, zbog zločina ustaša, bio izgubio vjeru u svoje dojučerašnje komšije Hrvate. Ovi borci su bili ljudi kroz čiju je riječ i djelo srpski narod Korduna uvidio da se ustaše ne mogu identifikovati sa hrvatskim narodom, a kasnije i da su i drugi Hrvati na strani NOP, koji su se rame uz rame sa Srbima borili protiv zajedničkih tlačitelja i ustaških zlikovaca.

Odmah po dolasku na Kordun, Rukavina se uputio na sektor Kirina i Sjeničaka, a Manola na sektor Perne. Oni su dali uputstva i pružali pomoć oko formiranja partizanskih odreda.

Radi efikasnijeg i uspješnijeg rukovođenja borbom, teritorija Korduna je podijeljena na četiri rejon:

Prvi rejon - sela oko Petrove gore, šume Loskunja i Debela Kosa, i dijelovi Skradске šume, komandant Stanko Opačić Čanica, politički komesar Ante Kukuljan;

Drugi rejon - teritorija opštine Perjasice i Krnjak, dijelovi Skradске šume, šurne Trupsinjske kose, općine Cetingrad i Krstinje, komandant Robert Domani, politički komesar Dušan Dmitrović;

Treći rejon - po prostranstvu najveći, obuhvatajući teritorije općine Plaški, Lička Jesenica, Primišlje, Rakovići i Drežnik Grad, komandant Stjepan Milašinić Šiljo.

Četvrti rejon - sjeverni dio teritorije kotara Vrginmosta, komandant Nikola Vidović, a politički komesar Milić Dejanović. Pri ovoj podjeli, teritorija Banije je činila peti i šesti rejon.

Prema ovoj, vojnoj podjeli, sjeverni dio teritorije kotara Vrginmosta je, kako je navedeno, sam za sebe činio četvrti rejon, dok je južni dio teritorije bio u sastavu prvog rejona. Oba rejona bila su pod komandom rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, čije je sjedište bilo u Petrovoj gori.

Formiranje partizanskih odreda

Odmah po izvršenju određenih političkih i vojnih priprema, pristupilo se formiranju partizanskih odreda. Tome je, razumije se, prethodio masovni politički rad po svim selima, što je bio dio prethodnih političkih i organizacionih priprema. Načelno, odredi su formirani po selima, i to na zajedničkom sastanku naroda, a u njih su primani dobrovoljci. Odred je nosio ime sela u kojem je formiran. Tako su na teritoriji kotara Vrginmosta bili formirani:

Partizanski odred Štipan, čije je postojanje datiralo od 23. jula 1941, kada su Nikola Vidović i Mile Kličković razoružali dvojicu ustaša iz Lukinića. Komandir odreda bio je Nikola Vidović, radnik, a politički delegat Mile Kličković, također radnik. To je tada bio

jedini partizanski odred na teritoriji kotara koji nije imao stalno mjesto boravka, već se kretao i izvodio akcije na cijelom području sjevernog dijela kotara, pomažući u formiranju ostalih partizanskih odreda. U toku avgusta Odred je imao 11 boraca, a kasnije, u toku septembra i oktobra, pristupilo im je još 19 dobrovoljaca. Ovaj odred bio je jedan od najboljih na teritoriji kotara, a svojim stalnim pokretima i napadima na neprijatelja stekao je nepodijeljenu ljubav naroda tog kraja.

Partizanski odred Katić-kosa obuhvatao je dio Slavskog Polja sjeverno do pruge Vrginmost - Skakavac, uključujući i sela Vrela Utinja, Utinja i Udbine kotara Vojnića, koja su bila također sjeverno od pruge. Naziv je dobio po šumi Katić-kosa, gdje je formiran i tu imao stalno sjedište - logor. Na tome dijelu teritorije kotara nije bilo masovnog narodnog ustanka, kao što je to bilo u širem rejonu Kirina i Perne. Partijske organizacije nije bilo, a uticaj na ljude ovog područja vršili su članovi Partije iz Vrginmosta i Sjeničaka. Krajem jula u selu su, pod rukovodstvom Stanka Gabrića, formirane seoske straže, u stvari manje naoružane grupe, radi obezbjeđenja od iznenadnog upada ustaša u sela. Ove grupe koje su formirane početkom avgusta činile su jezgro partizanskog odreda. Za komandira odreda izabran je Stanko Gabrić Čane, zemljoradnik, a kasnije je u septembru za političkog delegata Odreda došao član Partije Mile Kličković, radnik, dotad u sastavu partizanskog odreda Štipan. Prilikom formiranja, Odred je od naoružanja imao 2 karabina, oko 5 pištolja i oko 15 raznih civilnih pušaka. Dejstva Odreda bila su usmjerena na prugu Vrginmost - Skakavac.

Pored dobrovoljaca iz Slavskog Polja, Vrela Utinja, Utinja i Udbine, u Odredu je bilo i boraca iz Brnjavca, Sjeničaka i Pješčanice.

Partizanski odred Kirin, čiji se datum formiranja vezuje za 2. avgust 1941, kada je, na Čičinom groblju u Kirinu, formirana prva vojna jedinica ustanika, koju su sačinjavala 22 dobrovoljca. Poslije povlačenja ustanika ispred ustaške ofanzive, izvršene 13. avgusta, početkom septembra je došlo do ponovnog okupljanja boraca i formiranja partizanskog odreda. Za komandira Odreda izabran je Petar Bijelić, a za političkog delegata Mile Bulat Mičeta, obojica zemljoradnici. Odred je stalno popunjavan novim dobrovoljcima, a do kraja 1941. godine u partizane je stupilo 60 boraca iz sela Kirina. Nije imao svoje stalno mjesto boravka, već je za to koristio kuće po selima u kojima je izvodio akcije. Sa područja Kirina akcije je izvodio sam, ili u sadejstvu sa drugim odredima, prema Vrginmostu, Boviću, Bučici i Lasinji. Od naoružanja borci su u prvim danima formiranja imali 1 vojničku pušku, oko 20 raznih civilnih pušaka i nekoliko starih pištolja.

Partizanski odred Perne, formiran nekoliko dana poslije povlačenja ustanika sela Perne u Petrovu goru. To je bilo 8. avgusta 1941, kada je formiran partizanski odred sastavljen od 50 dobrovoljaca. Zaključno sa 1941. godinom, iz Perne su otišla još 53 mještanima u partizane. Za komandira Odreda izabran je Bogdan Oreščanin, apsolutno prava, a za političkog delegata Rade Bulat, student iz Podgorja, do tada sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost. Na dan formiranja Odred je od naoružanja imao 4 vojničke puške, oko 20 lovačkih pušaka i 10 pištolja. Sjedište Odreda - logor bilo je u šumi više Suve Perne, u predjelu zvanom Kaluđerac. U akcije protiv neprijatelja Odred je išao na cestu Velika Kladuša - Topusko, u pravcu Vrnograča, Topuskog i Vrginmosta.

Partizanski odred Slavsko Polje formiran je sredinom avgusta 1941. godine, obuhvatajući dio Slavskog Polja koji se prostire oko ceste Vrginmost - Vojnić. U ovaj odred odlazili su i dobrovoljci iz Crevarske Strane. Prilikom formiranja, u Odredu je bilo 17 boraca, a kasnije su mu pristupila još 23 dobrovoljca. Iz ovoga dijela Slavskog Polja, zaključno sa 1941. godinom, u partizane je otišlo 95 boraca. Prvo naoružanje Odreda činile su 2 vojničke puške, 2 pištolja i oko 15 raznih civilnih pušaka. Sjedište odreda bilo

je u šumi iznad zaseoka Lackovića, u rejonu Crne kose. Za komandira Odreda izabran je Rade M. Sučević, a za političkog delegata Ljuban M. Lacković, obojica zemljoradnici. Zadatak Odreda bio je da djeluje na neprijateljske jedinice prema Vrginmostu i Vojnič-kolodvoru. Vezu je održavao sa partizanskim odredima Podgorje i Brdo.

Partizanski odred Pecka formiran je 10. avgusta 1941, od 40 dobrovoljaca iz sela Pecke. Prvi komandir Odreda je bio Pero R. Rkman, lugar, a politički delegat Rade N. Relić, zemljoradnik. Sjedište Odreda - logor bilo je u šumi iznad sela, u predjelu zvanom Vučijak. Od naoružanja Odred je na dan formiranja imao 2 vojničke puške, 3 pištolja i oko 20 raznih civilnih pušaka. Do kraja 1941. godine u Odred je došlo još 5 dobrovoljaca iz Pecke i 6 iz drugih sela. Za izvođenje akcija protiv neprijatelja, Odred je bio orijentisan na cestu Velika Kladuša - Topusko i prema Vrnograču.

Partizanski odred Bović, formiran u drugoj polovini avgusta 1941. godine, pored teritorije sela po kojem je dobio naziv, pokrivao je i područje sela: Golinja, Čremušnice, Kozarca i Trstenice. Formiranje je izvršeno na zajedničkom skupu ljudi ovih sela, na mjestu zvanom Pavlovića most na rječici Velika Trepča. Do kraja septembra Odred je imao oko 50 partizana: 14 iz Bovića, 4 iz Kozarca, 11 iz Čremušnice, 9 iz Trstenice, 4 iz Golinje i 8 iz Trepče. Do kraja 1941. godine iz Bovića je u NOV otišlo još 18 dobrovoljaca. Za komandira odreda izabran je Milan S. Komadina, bivši žandarm; Jovica Mraović Pilja je kratko vrijeme vršio dužnost političkog delegata, a zatim je na to mjesto postavljen Vaso M. Mraović Čurčija, zemljoradnik. Odred nije imao stalno mjesto boravka, već je koristio kuće po selima. Borbena dejstva izvodio je na komunikaciji Vrginmost - Lasinja.

Partizanski odred Sjeničak obuhvatao je teritoriju Lasinjskog, Gornjeg i Donjeg Sjeničaka. Za razliku od rejona Kirina, gdje se od 1. do 13. avgusta 1941. razvio masovni narodni ustanak, to nije bilo u ova tri Sjeničaka. Poslije izvršenih političkih priprema, krajem avgusta 1941. godine je, od postojećih seoskih straža, formiran partizanski odred. Prvi komandir Odreda bio je Milić Dejanović, radnik, a krajem septembra ga je zamjenio Miloš Kljajić, također radnik. Politički delegat je bio Rade Zrinjanin, trgovački pomoćnik rodom iz Banskih Moravaca. Odred je imao oko 25 boraca, naoružanih sa 2 vojničke puške, oko 5 pištolja i oko 15 raznih civilnih pušaka. Za smještaj je koristio kuće u sva tri Sjeničaka. U izvođenju borbenih dejstava Odred je bio orijentisan prema neprijateljskoj posadi u Banskom Kovačevcu i Skakavcu.

Partizanski odred Malička formiranje u drugoj polovini septembra 1941. godine, od 25 dobrovoljaca iz sela Maličke, sa sjedištem - logorom u šumi iznad sela. Prvi komandir odreda bio je Jovica Lončar, bivši aktivni podoficir, a politički delegat Mile Ratković, službenik iz Čemernice. U početku, *borci su bili* naoružani sa 2 vojničke puške, 5 pištolja i oko 10 raznih civilnih pušaka. Akcije protiv neprijatelja izvodio je samostalno, ili u sadejstvu sa susjednim odredima. Na komunikaciji Velika Kladuša - Topusko, Vrginmost - Vojnić i prema neprijateljskoj posadi u Čemernici.

Partizanski odred Ostrožin formiran je krajem septembra 1941. godine, od 13 izabranih dobrovoljaca. Do kraja 1941. godine u Odred je stupilo još 14 dobrovoljaca iz sela Ostrožina. Komandir Odreda bio je Petar J. Janjić, zemljoradnik, a politički delegat Simo B. Janjanin, također zemljoradnik. Od naoružanja borci su imali nekoliko civilnih pušaka i pištolja. Stalno mjesto smještaja nisu imali, već su za to koristili kuće imućnijih ljudi. Aktivnost se svodila na akcije u okviru sela i u napade na manje grupe ustaša.

Partizanski odred Podgorje pokrivao je područje sela Podgorja i Blatuše, tako da bi mu bolje *odgovarao naziv* »Podgorsko-blatuški partizanski odred«. Formiran je 17. oktobra 1941, sa sjedištem na istočnim obroncima Petrove gore, u predjelu zvanom Bu-

dim, u izvornom dijelu potoka Blatuša. Na dan formiranja Odred je imao 24 partizana, a jezgro su mu činili borci iz Podgorja i Blatuše, koji su se prije toga nalazili u partizanskom odredu Malička. Komandir odreda je bio Vujo P. Pavlović, zemljoradnik, dok je prvi politički delegat bio Milivoje Šapić, zemljoradnik iz Maličke, a drugi Jovica P. Bulat, zemljoradnik iz Podgorja. Od naoružanja Odred je imao 7 vojničkih i oko 15 raznih civilnih pušaka. Dejstva Odreda bila su orijentisana prema Vrginmostu.

Partizanski odred Pješčanica formiran je od dobrovoljaca iz sela Pješčanice. Navizao se i »Abeski partizanski odred« po šumi Abez, gdje mu je bilo i sjedište. Njegovo formiranje počinje sredinom avgusta, ali se kao zvanični datum vodi 28. oktobar 1941, kada su borci pripremili svoj logor i počeli da žive i djeluju kao odred, koji je stalno bio na okupu. Do kraja 1941. godine u Odredu je iz sela Pješčanice bio 31 partizan. Prvi komandir Odreda bio je Đuro Dragojević Đuđa, zemljoradnik, a politički delegat njegov brat Branko, službenik. Od naoružanja Odred je imao 1 karabin, 2 pištolja i 10 civilnih pušaka. Dejstvima je bio orijentisan prema neprijatelju u Vrginmostu i Čemernici.

Partizanski odred Crni Potok, nazvan po selu koje je cijelo učestvovalo u prvim danima narodnog ustanka (od 27. jula do 3. avgusta 1941). Međutim, nije odmah po povlačenju ustanika u Petrovu goru došlo do formiranja partizanskog odreda od boraca iz tog sela, kao što je to, npr. bio slučaj sa odredima Perna i Pecka. Razlog je bio nepostojanje partijske ćelije i nedovoljan politički rad sa ljudima. Do malog zatišja je došlo i zbog propagande jednog broja »dušebrižnika« za prelaz naroda na muslimansku vjeru, kako bi se na taj način spasio selo. Međutim, pod uticajem članova Partije Đure Baića iz Pecke i Dušana Rkmana iz Perne, kao i uz pomoć pojedinih ljudi iz sela, 13. novembra 1941. dolazi do formiranja ovog partizanskog odreda. U Odred je ušlo 15 dobrovoljaca, a do kraja 1941. godine otišlo je još 25 mještana. Za komandira Odreda izabran je Ilija Vojnović, zemljoradnik, a za političkog delegata Božo Rkman, trgovački pomoćnik. Pored jedne vojničke puške, borci su od naoružanja imali nekoliko starih pištolja i civilnih pušaka. Sjedište Odreda-logor bilo je u kući Nikole Samardžije. Za izvođenje borbenih akcija Odred je bio orijentisan na komunikaciju Velika Kladuša - Topusko, u djelu svoga rejona.

Partizanski odred Staro Selo osnovan je 17. novembra 1941. od 25 dobrovoljaca iz istoimenog sela. Za komandira Odreda izabran je Vasilij P. Uzelac, zemljoradnik, a za političkog delegata Đuro J. Rajšić, takođe zemljoradnik. U ovom sastavu Odred nije izveo nijednu akciju, pa je, zbog neaktivnosti, 12. decembra 1941. došlo do njegove reorganizacije, pri čemu je od prvih 25 dobrovoljaca ostalo samo 14. Za komandira Odreda izabran je Dragan Đ. Ivošević, a za političkog delegata Đuro N. Basta Đuđa. No, i kao reorganizovan i sa novim rukovodstvom, Odred je ostao pasivan i više je djelovao kao grupa za održavanje veze Kordun - Banija i za obavljanje izviđačke službe. Zbog svoje neaktivnosti ovaj odred, u stvari, nije ni registrovan niti se u operativnom smislu vodio kao partizanski odred.

Partizanski odred Katinovac formiran je 8. januara 1941, a rasformiran početkom marta, dakle poslije 2 mjeseca, iz istih razloga kao i odred Staro Selo - zbog neaktivnosti. Na dan formiranja Odred je imao 19 boraca. Za komandira Odreda izabran je Matija Radujković, a za političkog delegata Mihajlo Malobabić. Po rasformiranju Odreda, ljudi iz sela Katinovac odlazili su kao dobrovoljci u odrede Pecka i Crni Potok. Zbog kratkotrajnosti postojanja i neaktivnosti, ni ovaj odred se nije zvanično vodio kao partizanski odred.

Maštovita primjena partizanske taktike ratovanja

Od početka ustanka, 27. jula, do kraja novembra 1941. godine, tj. za četiri ratna i ustanička mjeseca, na teritoriji kotara Vrginmosta formirano je 13 partizanskih odreda, sa oko 370 boraca - partizana, čije je naoružanje bilo: oko 30 vojničkih pušaka, 35 raznih pištolja i oko 150 raznih civilnih pušaka. Pri tom su partizanski odredi Perna, Pecka, Malička, Slavsko Polje, Podgorje i Crni Potok bili u sastavu Prvoć rejlona, a Štipan, Bović, Kirin, Sjeniĉak, Katić-kosa, Ostrožin i Pješćanica u sastavu Ćetvrtog rejlona. Ovi partizanski odredi ostaju do kraja oktobra 1941. godine, kada je izvršena reorganizacija. Tada se, naime, od postojećih partizanskih odreda formiraju vodovi, ĉete i bataljoni.

Prvi partizanski odredi dobivali su zvaniĉne nazive po selu iz kojeg su formirani. Takvi nazivi, po selu, ostali su zvaniĉno dok se umjesto rejlona nisu formirali bataljoni, a to je bio kraj oktobra 1941. godine. No i poslije toga, sve do formiranja brigada, u narodu su ostali poznati pod imenom njihovog sela, iako su prerasli u vodove i ĉete. Njihovo brojno stanje zavisilo je, uglavnom, od broja raspoloživog oružja, bez obzira kakvo je bilo, jer je bilo važno samo da mođe pucati, ali i od veliĉine sela. Ono se na dan formiranja kretalo od 15 do 60 boraca. Formiranje se vršilo na zajedniĉkom skupu naroda dotiĉnog sela, i to, uglavnom, od dobrovoljaca, kojih je bilo znatno više nego što se moglo primiti. Na primjer, u Ostrožinu je odlučeno da se primi samo 13 boraca, i to iskljuĉivo oni koji su imali kakvo-takvo oružje, mada ih se javilo oko 30. Od strane dobrovoljaca bio je stalno pritisak da ih prime u odred, ali se to ĉinilo postupno, prema raspoloživom oružju, koje se otimalo od neprijatelja. Kada bi odred išao u akciju, iako se to držalo u strogoj tajnosti, uvijek bi bilo drugova bez oružja, koji su išli na juriš samo da što prije dođu do njega. Dosta je bilo sluĉajeva da su upravo takvi prvi, iako goloruki, jurišali, i to ĉim zapuca - kako bi se prvi domogli puške i tako se već jednom naoružali.

Sa formiranjem partizanskih odreda u njima su, odmah, formirane i partijske ĉelije. Upravo ovi odredi i partijske ĉelije u njima su, do formiranja partijskih ĉelija po selima i do izbora organa narodne vlasti - narodnooslobodilaĉkih odbora, bili nosioci borbe, reda i rada u selu. Kada nisu bili u akciji protiv neprijatelja, borci su bili i djelovali u selu. Tada bi komunisti radili na organizovanju partijskih ĉelija, primali nove drugove u Partiju, organizovali izbore NOO, organizovali politički omladinu i žene. Tako je u selu sve bilo organizovano i svi su radili za borbu.

Na ĉelu svakog odreda bili su komandir i politički delegat. I oni su birani od boraca i naroda, a ne postavljani naredbama višeg rukovodstva. Za komandira je biran najposobniji, najodaniji i najbolji borac, koji je svojim dotadašnjim radom i naĉinom života dokazao da zasluđuje puno povjerenje svojih drugova i naroda. On je stručno osposobljavao svoje borce partizane, pripremao oružane akcije i rukovodio njima, te snosio punu vojniĉku i političku odgovornost za ishod borbe. Razvijao je drugarstvo i dobre međuljudske odnose, bio primjer borcima u svemu. Mogao je donositi odluke o manjim kaznama, a zajedno sa političkim delegatom i jednim ĉlanom odreda i smrtne presude, kada su u pitanju bila najteža djela, kao što je izdaja. U sluĉaju takve vrste kazne, u donošenju odluke ĉesto je uĉestvovao i cio kolektiv, ĉime je postizano njeno veće vaspitno dejstvo.

Politiĉki delegat - komesar odreda je, u okviru sprovođenja linije KPJ i NOB-e, organizovao i sprovodio politički, kulturno-propagandni rad u odredu i na terenu. Bio je stalno među drugovima, objašnjavao im smisao i cilj borbe, držao politička i druga predavanja, tumaĉio i borio se za svjesnu disciplinu, starao se o svim potrebama boraca, izražavajući težnje svih ĉlanova odreda. Sem rada u odredu, održavao je stalno vezu

sa aktivistima sela i pružao pomoć u političkom radu, obezbjeđujući vezu odred - selo, selo - odred. Stalno je objašnjavao potrebu jedinstva naroda i zajedničke borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Partizan je mogao biti svaki pošten borac, kome su iskreno ležali na srcu interesi NOB-a, koji je prihvatao disciplinu i jačao drugarstvo kolektiva, bio spreman i svoj život dati za narodnu slobodu. To su bili osnovni uslovi, dok uopšte nije bila važna njegova ni vjerska, socijalna, ni nacionalna, pa ni politička pripadnost. Važno je bilo: tući se protiv okupatora, tući se protiv ustaša, i to bespoštedno, bez kompromisa i uzmicanja, biti borac za bratstvo Srba i Hrvata i pouzdan drug u borbi.

U organizacionom smislu, partizanski odred se djelio na desetine, a brojno veći i na vodove. Na čelu desetine bio je desetar, a vodom je komandovao komandir voda. Svi odredi su bili pod komandom komande rejona, a ovi pod rukovodstvom narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije. Prvi partizanski odredi, formirani i nazvani po selima, taj naziv su izgubili preformiranjem u vodove, čete i bataljone, dok je naziv Partizanski odred Korduna ostao i on je uvijek brojno bio jačine 3 do 5 bataljona.

Borci partizanskog odreda bili su stalno na okupu i živjeli su vojničkim životom. Neki odredi su imali svoje stalno sjedište, koje su zvali logor. Partizanski odredi ispod Petrove gore - Crni Potok, Pecka, Perna, Malička, Podgorje i Slavsko Polje, bili su smješteni van sela - u šumi. Na izabranom mjestu sagradili bi objekte za smještaj, uglavnom zgrade od balvana, ili su iz sela prevezli kuću i osposobili je kao svoje sklonište. Tu su spavali, odmarali se, imali zajedničku kuhinju. Odatle su išli u borbu i tu se vraćali i pripremali se za slijedeće akcije. Partizanski odredi na sjevernom djelu teritorije, iz sastava 4. rejona, izuzev onog koji je nosio naziv Katić-kosa, nisu imali svoj logor. Oni su bili stalno u pokretu, koristeći se seoskim kućama za prenočišta i odmor. Jedan od glavnih razloga bio je što nisu imali većih šuma, što je teren bio u većini ispresjecan putevima, i što su se okolo nalazile neprijateljske posade. Zato je bilo bolje, iz bezbjednosnih razloga, da partizanski odredi budu pokretni i često mijenjaju prebivališta.

Za zdravstveno obezbjeđenje i pružanje prve ljekarske pomoći ranjenima i bolesnima, svaki odred je imao bolničara. Bili su to, obično, drugovi koji su u bivšoj vojsci bili bolničari, ili studenti medicine. Za vrijeme izvođenja akcija bili su određeni i nosioci ranjenika. Formiranjem partizanskih odreda, u Petrovoj gori je počela i izgradnja tajne partizanske bolnice, za teže ranjenike. Međuljudski, drugarski odnosi bili su toliko razvijeni da se svaki borac u borbi osjećao sigurnim, znajući da ga drugovi neće ostaviti ranjena i da neće pasti živ u neprijateljeve ruke.

Svoju taktiku ratovanja partizanski odredi su uskladili i sa raspoloživim naoružanjem. Oni su bili samostalne jedinice i u početku su samostalno izvodili akcije. Razvijali su dobru obavještajno-izviđačku službu, naročito o pokretu neprijateljskih jedinica i odlučivali se za one akcije gdje su bili sigurni za ishod, gdje će, sem pobjede, zadobiti i oružje. Pored napada na manje neprijateljske jedinice, rušili su telegrafsko-telefonske stubove - kako bi onesposobili vezu između neprijateljskih posada; prekopavali su ceste i rušili mostove - kako bi onemogućili saobraćaj; rušili su željezničku prugu, dočekivali i uništavali lokomotive i vagone - da bi onemogućili saobraćaj za potrebe neprijatelja. Akcije su većinom izvodili iz zasjeda, uvijek vješto, brzo, hrabro i u skladu sa unaprijed stvorenim planom. Frontalnu borbu nisu prihvatili, jer za to nisu bili ni brojčano ni materijalno osposobljeni. Uostalom, u dijelu ove knjige, u kojem će opširnije biti riječi o prvim samostalnim i zajedničkim akcijama partizanskih odreda - biće opisan partizanski način ratovanja odreda ovog kraja, i to u uslovima kada je svaki odred imao jednu do tri vojničke puške.

Borbena aktivnost rezervnih partizanskih odreda

Već je rečeno da je bilo znatno više dobrovoljaca nego što se moglo primiti u partizanske odrede. To ljudstvo bi, sem ostalog, bilo angažovano kada su odredi išli na prekopavanje cesta, rušenje mostova, željezničkih pruga i TT-stubova. Odredi bi, naime, sa sobom vodili i ljudstvo iz sela, koje je, uz pomoć alata, izvodilo tu vrstu akcija, dok su borci bili na osiguranju. Da bi ova vrsta pomoći partizanskim odredima bila što organizovanija, neposredno poslije formiranja aktivnog, ili operativnog partizanskog odreda - pristupa se formiranju i rezervnih.

U te odrede bili su uključeni svi sposobni muškarci iz sela. Odred je imao svoga komandira, a ljudstvo je bilo organizovano u desetine i vodove. Načelno, na teritoriji jednog partizanskog odreda bio je i jedan rezervni partizanski odred. Komandir odreda radio je prema naređenju i uputstvima komande aktivnog partizanskog odreda. Sa ljudstvom se redovno, obično nedjeljom, izvodila vojna obuka i politička nastava, prema programu kojeg je izradilo i postavilo rukovodstvo aktivnog partizanskog odreda. Političku nastavu, uglavnom, izvodio je politički delegat aktivnog odreda.

Kada se aktivni partizanski odred nalazi u logoru, tj. kada nije bio zauzet akcijom, uzimano je njegovo naoružanje radi obuke ljudstva u rezervnom odredu. Naročito se pažnja poklanjala obuci omladinaca koji nisu služili vojsku. Iz sastava toga odreda vršena je popuna aktivnog odreda, već prema broju dobijenog oružja u akcijama. Često se, na zajedničkim sastancima, odlučivalo ko će ići u odred, jer je uvijek bilo više dobrovoljaca nego oružja. Sem zajedničkog učestvovanja u akcijama prekopavanja cesta, rušenja mostova i pruga, ljudstvo ovih odreda korišteno je i za izradu tajnih skloništa i zemunica za bolnice, za obezbjeđenje objekata za smještaj živežnih namirnica i za druge građevinske radove za potrebe odreda i naroda.

Tako formirani i organizovani, rezervni partizanski odredi bili su, tako reći, desna ruka aktivnih odreda. Borbeni elan njihovih pripadnika nije ništa zaostajao za elanom već naoružanih boraca, što će se vidjeti na primjerima iz akcija partizana, gdje su ovi »rezervisti« sa rogljama pokazivali primjere heroizma. Živa želja svakog pripadnika rezervnog odreda bila je da se što prije domogne oružja i da se zajedno sa svojim drugovima partizanima bori u prvim borbenim redovima.

SVEČANO POLAGANJE PARTIZANSKE ZAKLETVE

Drugom polovinom novembra i prvom polovinom decembra 1941. godine svi borci aktivnih partizanskih odreda i pripadnici rezervnih partizanskih odreda položili su zakletvu, čiji je tekst glasio:

»Zaklinjem se da iz ruku neću ispustiti oružje sve dok posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen.

Zaklinjem se da ću se neprijatelju, koji je, pomoću domaćih izdajnika i plaćenika, porobio i opljačkao moju zemlju, klao i ubijao moj narod, žene i djecu, otimao žito, moj trud i muku i izgonio me sa mog djedovskog ognjišta - osvetiti nemilosrdno, da ću mu nanositi udarac, krv za krv, smrt za smrt.

Zaklinjem se da ću se u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati i kiniti svakog samovoljnog ispada i osvećivanja nad mirnim stanovništvom, ženama i djecom, ma kakve vjere i narodnosti bili; zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana za čišćenje moje zemlje

jd zajedničkog neprijatelja, protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti nego odati sebe ili svoje drugove i našu svetu lobu, da ću prije umrijeti nego pljačkom ili samovoljnim nasiljem okaljati zastavu, iod kojom se borim.

Ako prekršim ovu svetu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, ledisciplinovanost i zlonamjernost, ako izdam interese svoga naroda - NEKA SRAMIO PADNEM OD RUKU SVOJIH DRUGOVA!«

Ovaj tekst zakletve napisao je narodni heroj Marko Orešković Krtitija, član CK <PJ, španski borac i organizator ustanka naroda Like, a svim partizanskim odredima jvog kotara dostavljen je u toku oktobra 1941. godine, od strane Komande NOP Korjuna i Banije.

Polaganje zakletve pripadnici aktivnih i rezervnih partizanskih odreda vršili su na svečan način, uz masovno prisustvo naroda. Ovim svečanostima uglavnom su prisustvovali i predstavnici Komande NOP-a Korduna i Banije i partijskog rukovodstva za okrug Karlovac. Program polaganja zakletve, na primjer u selu Perna, bio je:

1. Pozdrav i raport komandanta rejona,
2. Pozdrav gostima,
3. Komandant rejona o značaju zakletve,
4. Politička situacija u svijetu i kod nas (referat političkog komesara rejona),
5. O istoriji NOB (Bogdan Oreščanin),
6. Uloga KPJ (Rade Bulat),
7. Uloga i značaj narodnooslobodilačkih odreda, (Ljuban Poštić),
8. Učešće žena u NOB-i (Ilinka Oreščanin),
9. Učešće omladine u NOB-i (Dušan Baić),
10. Polaganje zakletve,
11. Defile Odreda, zatim narodno veselje.³⁴

Tada su u Perni, sredinom novembra 1941. godine, zakletvu položili borci partizanskih odreda Perne, Pecke, Maličke i Crnog Potoka, kao i pripadnici rezervnih partizanskih odreda sela: Perne, Pecke, Maličke, Crnog Potoka, Katinovca, Vorkapić-Sela i Blatuše. Bio je to svečani dan koga je ukrasio snijeg, koji je pao preko noći. Borci su se svečanije spremili, a i oružje dobro očistili. Na zbornom mjesto, na livadu ispod kuće Mioša Oreščanina Čibe, odredi su krenuli sa partizanskim pjesmama, pod srpskom i hrvatskom zastavom sa petokrakom zvijezdom. Pozvan je i narod navedenih sela i ko je od mještana mogao došao je da, zajedno sa svojim sinovima, očevima i braćom, položi zakletvu. Bio je to veličanstveni zbor sa preko 1.500 ljudi, koji se završio narodnim veseljem. Bila je prisutna i desetina mladih partizana sa karabinima i puškomitraljezom, iz partizanskog odreda Debela Kosa.

Istovremeno i na sličan način položili su zakletvu i borci četvrtog rejona: Štipana, Kirina, Bovića, Katić-kose, Sjeničaka, Ostrožina i Pješčanice. Bilo je to prvi put u našoj istoriji da je vojska zakletvu, umjesto na vjernost kralju - polagala na vjernost svome narodu i borbi za slobodu. Srpske i hrvatske zastave i ovdje su simbolizovale jedinstvo Srba i Hrvata, koje se kovalo u zajedničkoj borbi protiv istog neprijatelja.

³⁴ Program uzet iz bilježnice narodnog heroja Đure Baića.

Sprečavanje »izleta« ustaša u selo

U vrijeme formiranja partizanskih odreda, u toku avgusta i septembra 1941. godine, neprijatelj je svoje posade, sastavljene od ustaša, domobrana i žandarma, imao u Topuskom, na željezničkoj stanici Topusko, u Starom Selu - zaseok Bjeljevina, Čermernici, Vrginmostu, Boviću, Banskom Kovačevcu, Lasinji i Desnim Štefankima. Na granici teritorije kotara Vrginmosta i Vojnića, ustaše su se nalazile na Vojnić-kolodvoru i na željezničkoj stanici Utinja, kao i u Skakavcu.

Iz ovih mjesta ustaše su izlazile i upadale u okolna sela, palile kuće i ubijale narod koji bi zatekli kod svojih kuća. Između svojih posada vezu su održavali i pomoću patrola, jer su TT-veze često bile onesposobljavane od strane partizana. Ti »izleti« ustaša u sela i način održavanja njihove veze, partizanskim odredima su bili dobre prilike da, putem zasjeda, sačekuju i napadaju manje ustaške jedinice.

Poslije razoružanja dvojice ustaša iz Lukinića u selu Štipan, od strane Nikole Vidovića i njegovih drugova izvedenog 23. jula, prva sledeća akcija od strane partizanskog odreda Štipan bila je noću 12/13. avgusta 1941. - takođe na ustaše u zaseoku Lukinići.

Drugu akciju izveo je partizanski odred Perna, dva dana poslije formiranja, noću 10/11. avgusta 1941, radi hvatanja ustaše Josipa Beljana i njegovog sina Zlatka, koji su imali vojničke puške. To se zbilo na željezničkoj stanici Crevarska Strana.

Odred su u tu akciju povelili komandir Bogdan Oreščanin i politički delegat Rade Bulat. Radi obezbeđenja od strane Vrginmosta i Vojnić-kolodvora, na te pravce upućena je jedna desetina, koju su vodili Mirko Poštić i Savo Bogdanović. Grupu sastava: Dušan Rkman, Pero Janjanin Pušo, Milan Bakić i Bogdan Oreščanin, koja je trebalo da napadne i razoruža dvojicu ustaša, vodio je Rade Bulat. Sa njima su bili i Gojko Lončar i Bogdan Janjanin, sa željeznim polugama - za slučaj potrebe nasilnog odvaljivanja vrata za ulaz u zgradu.

Kako je grupa bila slabo naoružana, a i bez bombe, to nije uspjela likvidirati dvojicu ustaša, koji su, sa svoja dva karabina i iz zidane zgrade, pružali odlučan otpor. U toj kratkotrajnoj borbi ranjena je kćerka ustaše Beljana, koja je kasnije podlegla ranama. Odred se povukao u svoju bazu, a u zoru 11. avgusta iz Vrginmosta je stiglo oko 70 ustaša i, neopaženo od naroda, blokiralo selo Crevarsku Stranu.

U cilju odmazde, pohvatana je većina ljudi, žena i djece i sakupljena na livadi pored željezničke stanice. Ustaše su odmah, naočigled djece, počele klanje ljudi koji, uostalom, ništa nisu ni znali o izvedenoj akciji. U selu su ubili Petra Malobabića i njegovog sina Mirka i Vasiliju Crevar, a na livadi su zaklali Nikolu Malobabića, Milu Tepšića, Stan-ka Crevara i Petra Samardžiju. Intervencijom predsjednika kotara, Stanislava Kovačića, ostali su spaseni smrti i odvedeni u logor Petrinju, a neki i u Karlovac. Poslije dva mjeseca pušteni su kućama.

Radi uspostavljanja veze sa partizanskim odredima preko pruge, u Slavskom Polju, komandir partizanskog odreda Perna, Mirko Poštić, uputio je tamo 3. septembra 1941. partizane Jovicu Bulata, Savu Oreščanina Kuckala i Miloša Oreščanina Čiba. Oni su ponijeli i izvjesnu količinu municije, koju je tražio da predaju Nikoli Vidoviću. Na ovome putu, u zaseoku Lukači (Crevarska Strana), primjetili su desetinu ustaša, koji su sa željezničke stanice Vojnić došli u pljačku, lako su bili naoružanu samo sa dvije vojničke i jednom lovačkom puškom, postavili su ustašama zasjedu i pustili ih na blisko odsto-

janje. Otvorili su vatru, ranili dvojicu i protjerali ih iz sela. Tako su ova trojica partizana, izvršavajući svoj kurirski zadatak, izveli i jednu akciju. U vezi sa ovim događajem, komanda 1. hrvatske oružničke pukovnije izvještava:

»3. rujna oko 11 sati u selu Crevarska Strana, općine i kotara Vrginmost, iz zasjeda su teže ranjeni ustaše Ivan Kulundžić i Stjepan Berto. Napadaj učinjen od četnika Ljubana Crevara iz Crevarske Strane i još jednog nepoznatog, naoružani građanskim puškama i pobjegli u pravcu Petrove gore.«

Ishod zasjede iznad Kamenskog mosta

Partizani su bili nestrpljivi, zapravo im je dosadno u svome logoru bez borbe. Oni su konstatovali: došli su dobrovoljno da se bore i to imaju pravo da zahtjevaju od svoga rukovodstva. Stav rukovodstva se ni u tome nije razlikovao. Zato su stalno prikupljani podaci o pokretu neprijateljskih jedinica i pronalazene mogućnosti kako doći do oružja. Tako je ustanovljeno da neprijateljski vojnici češće koriste i put Topusko - Staro Selo - Vrnograč. Na ovaj teren je 5. septembra 1941. pošla grupa partizana iz odreda Perna, u kojoj su bili Mirko, Mile i Milan Poštić, Nikola Božić, Jovica Zlatar i Marko Ulemek. Povelili su i omladinca Pericu Vučetića³⁵ iz Katinovca - Poljice. Zasjedu su postavili više Kamenskog mosta, u pravcu Vrnograča. Naišlo je 7 neprijateljskih vojnika i svih sedam je zarobljeno. Plijevanje je bio: 4 karabina, oko 500 metaka, jedan pištolj sa 20 metaka, 10 bombi i 7 uniformi. O toj akciji Vučetić priča:

»Prije zore stigli smo u šumicu Vučjak i zauzeli pogodan položaj pored same ceste koja vodi za Vrnograč, a kojom prelaze ustaše i domobrani iz Topuskog za Vrnograč. Kada se razdanilo, seljaci su istjerali stoku na pašu, a mi smo vidjeli da nam je pregleđenost za osmatranje slaba zbog guste šumice. Da bi otklonili ovo, drug Mirko (vođa grupe) pozvao me je i objasnio mi zadatak: »Skini bluzu i cipele, spusti se kod krava i osmatraj put prema Kamenskom mostu. Ukoliko naiđe veća grupa, neopaženo pretrči nazad, u šumicu, a ako naiđe manja grupa - do 10 vojnika, udari kravu šibom i vikni: »Perova!«. Čim sam se spustio kod krava vidio sam, na udaljenosti od oko petsto metara, 7 neprijateljskih vojnika, koji su išli prema meni. Dok sam davao ugovoreni znak i prišao cesti, već je naišlo šest domobrana sa jednim ustašom. Jedan od njih me je upitao šta radim i pozvao me, ali je istovremeno i naša zasjeda iskočila, sa pozivom: »Ruke u vis!« Domobrani su odmah bacili oružje; dok je onaj jedan ustaša zalegao i opalio metak, a ja sam uzeo bačeni karabin i udario ga. Domobrane smo pustili, a ustašu povelili do komande, gdje je i likvidiran.«

Akcija za akcijom, danonoćno

Primjenom slične taktike i metoda izvode se oružane akcije i na teritoriji 4. rejonu. One su i brojne i sa dobrim rezultatima.

Dana 6. septembra 1941. partizanski odred Katić-kosa, sa Stankom Gabrićem na čelu, uspijeva da, iz zasjede postavljene na djelu pruge željezničke stanice Vojnić - Utinja, uhvati čuvara pruge, naoružanog jednim karabinom i jednim pištoljem. Borci istog odreda 8. septembra razoružali su domobransku posadu na željezničkoj stanici Crevarska Strana, zadobivši 5 karabina sa oko 500 metaka.

³⁵ Danas general-potpukovnik JNA.

Borci partizanskog odreda Štipan također su stalno u pokretu. Jedna grupa od tri borca, sa Nikolom Vidovićem, 8. septembra je razoružala ustaškog povjerenika za žito u Lasinjskom Sjeničaju, zadobivši jedan novi karabin. U vezi s ovim Vidović se sjeća kako ga je taj povjerenik, kada je vidio da mu se neće ništa dogoditi, molio da mu se vrati karabin, jer je bio nov, mali, a da će kasnije donijeti drugi. Na to mu je Vidović odgovorio: »Kada ti nama doneseš veliki karabin, mi ćemo tebi vratiti ovaj novi, mali«.

Peti dan potom, 13. septembra, u Lasinjski Sjeničaj je iz Lasinje došla grupa od 5-6 žandarma, naoružana i jednim puškomitraljezom. Ostali su i zanoćili na tavanu kuće trgovca Đure Vujičića. Doznajući taj podatak, borci partizanskog odreda Štipana i Sjeničkaka, sa kojima se nalazio i Nikola Vidović, komandant 4. rejona, odlučili su da žandarme napadnu i razoružaju. Dogovoreno je da se četvorica drugova, naoružani pištoljima i snabdjeveni ručnim baterijskim lampama, neopaženo popnu do njih, i da ih na prepad razoružaju. Ostali borci su raspoređeni oko kuće. Prvi je pošao Vidović s namjerom da im ukrade puškomitraljez. Ali, kako nije uspio da ga, stojeći na merdevinama, dohvati, to su i ostala trojica počela da se penju na tavan. Pri tom je jedan od drugova zapeo za neku kantu i tako probudio žandarme, koji su odmah pružili otpor, lako se borba vodila cijelu noć, Odred nije uspio da razoruža žandarme, koji su se borili zaštićeni zidanim tavanom. U borbi, koju su borci napustili u zoru, poginuo je Vaso Romčević Osula. Tako ova inače dobro zamišljena akcija, koja bi zaplijenjenim puškomitraljezom znatno ojačala Odred, nije uspjela, i to zbog onog zlosrećnog udara u kantu, po mraku, tako da se nije postiglo predviđeno iznenađenje i ostvarila dobro zamišljena i vješto započeta akcija.

Poslije tih, manjih akcija, uslijedila je prva veća zajednička akcija partizanskih odreda 1. rejona - na neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici Vojnić. Akciju je pripremio i njome rukovodio komandant 1. rejona Stanko Opačić Čanica. U njoj su učestvovali borci partizanskih odreda: Pecke, Perne, Maličke, Debele Kose, Trupinjaka i Lasunje, ukupno njih oko 150, u većini naoružani raznim civilnim puškama.

Cilj akcije, izvedene noću 13/14. septembra 1941, bio je da se, pomoću osiguranja ostvarenog zasjedama prema Vrginmostu, Vojniću i Utinji, razoruža domobranska posada i unište stanice i pilana sa svim postrojenjima. Međutim, domobranci su na vrijeme otkrili približavanje naših odreda i blagovremeno se povukli, tako da je ovo uporište zauzeto bez borbe. Tom prilikom zapaljeni su: željeznička stanica, dvije lokomotive, senjak, skladište rudarske opreme i pilana sa svim postrojenjima, kako bi se neprijatelju onemogućio budući boravak na njoj. Zaplijenjeni su: 2 radio-aparata, pisača mašina, bicikl, 15 kg eksploziva, karabin sa 60 metaka i lovačka poluautomatska puška petometka. Po izvršenom zadatku borci su se povukli u svoje baze. *Preko dana je, kako se i očekivalo, stigao neprijatelj iz Karlovca i Vrginmosta, koji će se još istog dana povući, pošto je popalio nekoliko kuća u Slavskom Polju. U vezi s ovom akcijom kotarska oblast u Vrginmostu, aktom br. 522/41 od 15. septembra, izvještava:*

»Danom 14. rujna 1941. godine u samu zoru napadnut je po četnicima kolodvor Vojnić, koji se nalazi na području ovoga kotara. Prema iskazima očevidaca, kolodvor je napala jedna grupa od 150 do 200 ljudi, koja je bila kompletna, ali ih je bilo i više koji su bili zauzeli okolne postaje. Napadači su zapalili postajnu zgradu i susjednu zgradu pilane, koje su posvema izgorjele. Samo željeznička pruga nije bila prekinuta. Do sada nije utvrđeno da li je itko životom stradao. Sudbina 7 domobrana, koji su čuvali postaju, ovdje nije poznata. Navodno su bili po napadačima samo razoružani, ali je moguće da su i pobjegli....

Na lice mjesta istog dana poslije podne izašla je i ovdašnja ustaška posada, te jedan odred domobrana iz Karlovca, ali od napadača u to doba na području više nikoga nije bilo. Potjera za napadačima nije izvršena.

Predveče istog dana ustaše su, kada su se vraćale, zapalile u obližnjem selu Slavsko Polje grčkoistočnu drvenu crkvicu i nekoliko seljačkih kuća, koje su, vjerovatno, u to doba bile napuštene, jer je tamošnje seljačko srpsko stanovništvo, po običaju, kada se u blizini što događa, napustilo svoje domove i posakrivalo se. Te su kuće gorjele do kasno u noć.«³⁶

Gore sela ispod Petrove gore

U isto vrijeme kada je komanda 1. rejona pripremala napad na domobrane na željezničkoj stanici Vojnić, i ustaška komanda u Topuskom priprema napad na sela ispod Petrove gore. Naime, videći da se ustanak razvija, formiraju partizanski odredi, postavljaju zasjede njihovim jedinicama, da taktiziranje više ne uspijeva - ustaše u najvećoj tajnosti pripremaju napad na sela sa istočnih padina Petrove gore - da pobiju narod a sela popale. Da bi ovaj zadatak uspješno izvršili, kao pojačanje su doveli i provjerenu ustašku bojnu iz Osijeka.

Međutim, i pored toga što su ustaše mislile da će sve ostati u najvećoj tajnosti, njihove planove su, ipak, saznali simpatizeri NOP-a. Čim je doznao za te njihove namjere, naš simpatizer, Miško Despot, rodom iz Gline, odmah je na biciklu, 11. septembra pred večer, krenuo za Pernu i obavjestio o predstojećoj ofanzivi ustaša. Svi obavještteni na vrijeme su se povukli u šumu i sklonili što se modjlo, kako ustašama ne bi palo u ruke. Sem ostalog, i dvije mašine za vršidbu žita izvučene su iz Perne u Petrovu goru, kao i desetine kola neovršene pšenice.

Prva ustaška kolona, jačine jedne satnije (četa), sastavljena od oko'100 ustaša, 12. septembra je, preko Starog Sela, Katinovca i Crnog potoka, došla u Pecku. Narod na vrijeme bio obaviješten i povukao se u šumu, izuzev nekoliko porodica u zaseoku Prikozmić i iz kuća ispod šume u Maloj Peckoj. Ustaše su odmah počele paljenjem kuća, sjenika i štala, ostali u selu cio dan i zanoćili u kući Mile Ivanovića, u zaseoku Male Pecke.

Istog dana upala je grupa ustaša i u selo Pernu. Zapalili su crkvu, školu i kuće Stojana Lončara, Pere i Sime Oreščanina i Jove Đankovića, poslije čega su se, istog dana, povukli za Topusko. Jedna ustaška patrola, sastava dvojice ustaša na konjima, pošla je 12. septembra u sumrak iz Pecke u Pernu radi uspostavljanja veze sa svojim. Došli su do crkve koja je upravo dogorjevala. Istovremeno, kod crkve su se našli partizani Mirko, Mile i Milan Poštić. Pošto je bila noć, partizani nisu očekivali ustaše, a ustaše su mislile da se tu, u centru sela, nalaze njihovi. Iznenađeni dolaskom ustaša, a ne znajući koliko ih ima, braća Poštić su otvorili vatru i pobjegli. Ujutro su Miladin Božić i Luka Popović, koji su zanoćili kod svojih kuća, našli jednog ubijenog ustašu, dva mrtva konja i dva karabina. Drugi ustaša uspio je da pobjegne, - i bez kape i bez puške. Ova dvojica drugova odmah su o tome obavjestili komandu partizanskog odreda i predali joj dva karabina.

Sutradan, 13. septembra, ustaše su nastavile paljenje sela Pecke, a u Topuskom su vršili pripreme za uništenje sela Perne. Pred večer istog dana napustili su Pecku, vje-

⁴¹ Zbornik NOR-a, V/1, str.227i228.

rovatno da kod naroda stvore utisak o tome da se više neće vraćati - kako bi se narod privukao svojim kućama, a oni ga poslije mogli iznenaditi, pohvatati i poubijati.

Slijedećeg dana, 14. septembra, na redu je bila Perna. U ranu zoru banuli su sa tri pravca - od Poljana, Vorkapić-Sela i Katinovca. Tako su uspjeli da srednji i donji dio sela Perne opkole, odsjeku ga od šume i počnu svoju koljačku akciju, lako je većina naroda uspjela da pobjegne, kod kuća su ostali stariji ljudi, žene i djeca. I ovoga puta bilo je onih koji su povjerovali ranije datim obećanjima od strane ustaša - da ih više od trojice neće dolaziti u selo. Po ulasku u selo ustaše su se rasporedile u manje jedinice, tako da se gotovo kod svake kuće nalazila grupica ustaša. Prvo su sa narodom lijepo razgovarali i ubjeđivali ga da se ne boji, a kada su ih prikupili započinjali bi ubijanje, klanje i paljenje. Prije početka ove stravične akcije u pojedinim kućama su došli do rakije, napili se i, onako pijani, divljali i sadistički se izivljavali nad nezaštićenim narodom. Tog tužnog septembarkog dana poubijali su, poklali i spalili 115 ljudi, žena i djece, te spalili sve što je moglo gorjeti. Istog dana bili su i u Peckoj.

Ono što je narod sela Perne doživjeo 14. septembra, to isto doživljava narod Pecke sutradan, 15. septembra. I četvrti dan ustaše dolaze, ali ovoga puta zahvataju kuće ispod same šume, kako bi zatečenom narodu spriječili bježanje u Petrovu goru. Ovoga puta uspjeli su iznenaditi i pohvatati dio naroda koji se našao kod svojih kuća. Zbog blizine šume nisu se nadali dolasku ustaša, a ako i naiđu bili su ubjeđeni da će se na vrijeme skloniti. Toga dana su pobili, poklali i spalili 46 ljudi, žena i djece. Cijela Pecka je sravnjena sa zemljom, sve je spaljeno, izuzev nekoliko kuća ispod šume, u zaseoku Velika Pecka. Ustaše su i 16. i 17. septembra dolazile u Pecku i u Pernu, da vide rezultate svojih zločinačkih akcija.

Poslije Pecke i Perne, na redu je bila Blatuša. Dana 16. septembra u zoru, ustaše iz Vrginmosta i Topuskog iznenađuju narod i sve one koje su uhvatili na licu mjesta poubijali su, popalivši i znatan dio kuća i drugih zgrada. Nezadovoljni uspjehom, zbog malog broja poubijanih, ustaše to drugi put čine lukavije i to odmah narednog dana, 18. septembra. Ovoga puta su, još u toku noći, odsjekli selo od šume, kako im narod ne bi pobjegao. To im je i uspjelo. Samo za ta dva dana ubili su, poklali i spalili 135 nevinih ljudi, žena i djece, i od 210 domaćinstava spalili 203.

Za šest dana, od 12. do 18. septembra 1941. godine, ustaše su spalile sela Pecku i Blatušu, te dvije trećine sela Perne. Tom prilikom su poubijali, poklali i spalili 282 nevine žrtve. O broju opljačkane stoke i druge imovine teško je dati približan pregled. Sve što se našlo, a moglo se odvesti ili ponijeti - opljačkano je i otpremljeno u Topusko, gdje je nemilice uništavano, klanu i rasipano.

Bili su to izuzetno teški dani. Sela su izgorjela, a zima je bila na pomolu. Šest dana samo se vatra vidjela, koja je noću nadaleko osvetljavala. Sest dana i noći sa brežuljka Petrove gore izbjegli i nemoćni narod gledao je kako gore njegove kuće, kako gori ono što je toliko godina brižno i mukotrpno gradio i sticao. Tuga je ušla u srce svih preživjelih, ali i neki osjećaj nepobjedivosti. Ljudi su govorili: »Neka pale majku im ustašku, pobjedićemo i sagrađićemo još bolje kuće«. Pored tuge, čulo se tu i šaljivih upadica: »Eto, uvijek si kukao kao kuću nisi dobro postavio, sada ćeš drugu bolje postaviti«. I danas se toga sjećaju preživjeli, pored svojih novih kuća, svjesni i ohrabreni saznanjem da ni ustaše, ni Italijani, ni Nijemci nisu mogli popaliti onoliko koliko je čovjek ovog podneblja mogao da obnovi, sagrađi.

Najbolje su ovdje prošli oni koji su se od prvih dana ustanka odlučno opredijelili za borbu i koji su odbacili bilo kakvo taktiziranje sa ustašama. Takvi su nastojali da što bolje sakriju robu, žito i svu ostalu imovinu koju su imali. Nastojali su da što prije, u šumi,

naprave bilo kakve bajte, gdje bi mogli stanovati, a u selo bi odlazili samo radi obrade zemlje i berbe plodova. Tako su od prvih dana borbe u pojedinim predjelima Petrove gore bile sgrađene na desetine bajti, koje su ličile na mala šumska naselja.

Loše su, pak, prošli oni koji su bili kolebljivi i vjerovali lažnim ustaškim obećanjima, koji su cijenili da se nenaoružani narod i na početku ne tako brojni partizani ne mogu boriti protiv njemačke sile i dobro naoružanih ustaša; koji su znali da ništa nisu krivi i da zbog toga neće stradati, te koji su više nego sebe pazili svoju kuću i imovinu. Međutim, takvi nisu znali da ustaše nisu pitale ko se pokorava, a ko ne ustaškoj vlasti. Među takvima najgore su, opet, prošli oni koji nisu vjerovali komunistima, koji su bili protiv borbe, koji su gledali samo sebe i računali kako da se dodvore ustaškoj vlasti. Takvi su bili Nikola Grbić iz Katinovca - zaseoka Debele Kose, i Rade Vojnović Pupiće iz Pecke - zaseoka Prikozmić. Grbić nije htio da bježi ispred ustaša, nije to dozvolio svojoj mnogobrojnoj porodici. Bio je sa njima od 29. jula do 2. avgusta. Kada su 2. avgusta ubijali nevini narod više njegove kuće - ubili su i njega i veći dio članova njegove porodice. Isti slučaj je bio i sa familijom Rade Vojnovića. On je bio kod kuće, a kada su ustaše pobile i spalile 46 duša 15. septembra, na povratku za Topusko su navratile kod njega. Lijepo ih je dočekaao i počastio rakijom i ugstio jelom. Kada su se najeli i napili, skupili su članove Radine familije i jednog po jednog klali. Rade je sve to gledao, da bi na kraju i njega preklali, a zatim mu i kuću zapalili. Od njega, njegove porodice i kuće - ostalo je samo zgarište i njihove izgorjele kosti.

Za vrijeme tih ustaških zločina, gdje su bili borci partizanskog odreda Perne i Pecke? Oni su se 13. septembra pripremali i bili na maršu za izvršenje akcije na željezničkoj stanici Vojnić, a 14. septembra na povratku u svoje polazne baze. Uz to, jačina ustaških snaga prelazila je mogućnosti partizana da ih napadnu, protjeraju iz sela i zaštite ugroženi narod. Oni su još uvijek raspolagali samo sa oko 10 vojničkih pušaka, a sve ostalo naoružanje činile su lovačke puške. No, ono što su mogli, činili su: pomagali su narodu i obavještavali ga o pokretima ustaša i, ujedno, pronalazili mogućnosti za nove akcije.

Akcije jedinice Četvrtog rejona

Dok su ustaše palile sela i ubijale nevini narod u Peckoj, Perni i Blatuši, partizanski odredi 4. rejona, pod rukovodstvom Nikole Vidovića, izvodili su manje akcije protiv ustaša. Spomenućemo samo neke od njih.

Zasjeda u Dugom Selu - izvedena 16. septembra 1941. godine. Toga dana Nikola Vidović, sa još četiri borca partizanskog odreda Štipan, postavio je zasjedu dvojici ustaša koji su, sa kolima, iz Lasinje pošli u selo Trepču, radi pljačke. Zasjeda je postavljena u kući Marka Romčevića, trgovca, pored ceste u Dugom Selu. Kada su ustaše došle pred trgovinu, borci su iskočili i od iznenađenih ustaša oduzeli dva karabina sa oko 120 metaka. Pošto im je vojnička uniforma zamjenjena civilnim odijelom, a budući da nisu bili poznati kao zlikovci, pušteni su svojim kućama. Ova grupa boraca je bila naoružana onim karabinom što ga je Vidović oduzeo od ustaše još 23. jula, te lovačkom puškom i sa tri pištolja.

Likvidacija narednika Mesića - izvršena 18. septembra, pošto su dobiveni podaci da će se taj žandarmerijski narednik, zapovjednik žandarmerijske stanice u Boviću, vratiti sa ustašama iz Vrginmosta. Borci partizanskog odreda Bović i Kirin postavili su im zasjedu pored ceste u šumi Kozarac. Tom prilikom ubijen je narednik Mesić, teže ranjen

ustaša Marko Mareković, a lakše vlasnik kola Borota, koji ih je vozio iz Vrginmosta za Bović. Ostale ustaše uspjele su se povući za Vrginmost, a uplašeni konji, sa mrtvim Mesićem, ranjenim ustašom i vlasnikom kola, pobjegli su za Bović. Borci su se domogli jednog karabina i uspjeli ubiti zloglasnog narednika, koji je odvodio narod na »pokrst« i palio njihove domove. Sada je i njega stigla osvetnička puška. U ovoj akciji ranjen je borac Ilija Srdić.

Uznemiravanje neprijatelja u Vrginmostu - ostvareno u noćnom napadu 21/22. septembra. Tom prilikom je grupa boraca partizanskog odreda Malička izvršila fingirani napad na željezničku stanicu Vrginmost - u cilju uznemiravanja neprijatelja. Uspjeh je postignut, jer se grupa vratila bez gubitaka, a sa malo ispaljene municije natjerala neprijateljsku posadu da cijelu noć šenluči, ne znajući o kakvom se napadu radi.

Diverzija na pruzi Topusko - Vrginmost - izvedena noću 1/2. oktobra. Tada su borci partizanskog odreda Pecke, Perne i Maličke, uz pomoć ljudstva iz rezervnih partizanskih odreda, porušili prugu i TT-stubove na relaciji Topusko - Vrginmost u rejonu Donje Čemernice. Porušena su 42 stuba, a pruga je na nekoliko mjesta prekinuta i za više dana onesposobljena za saobraćaj.

Napad na žandarmerijsku stanicu Bović - izvršen 6. oktobra. Poslije ubistva narednika Mesića, za zapovjednika ove stanice, jačine oko 10 žandarma, postavljen je narednik Blažević, dok je predsjednik opštine bio Mika Išek iz Išeka. Riješeno je da se stanica, koristeći iznenađenje, napadne i razoruža noću, početkom napada u jedan sat poslije ponoći. Ovaj zadatak povjerenje partizanskom odredu Štipan, Kirin i Bović, u jačini oko 50 boraca, naoružanih sa nekoliko vojničkih pušaka, dok su ostalo bile razne lovačke puške. Znalo se da žandarmi nemaju spoljnu stražu, već samo dežurnog u kasarni, te je dat zadatak da se žandarmi napadnu bombama. Vođa bombaša bio je omladinac Dušan Jovanović Kusac. On je uspio da priđe do same kasarne ali je, prije no što je bacio bombu - primjećen od strane dežurnog žandarma, koji ga je, pucajući kroz zatvoreni prozor, na mjestu ubio. To je, s jedne strane, pokolebalo ostale bombaše, koji su se povukli, a s druge strane je cijela žandarmerijska posada otvorila vatru i prihvatila borbu.

Zbog mjesečine, napad je inače bilo teško izvesti, jer se sve vidjelo kao na dlanu, ali borci nisu htjeli ostaviti poginulog druga Kusca. Pod zaštitom puščane vatre, uspjeli su da ga izvuku, tako da je sahranjen na Kirinskom groblju, u prisustvu svih boraca i naroda toga kraja, lako ovaj napad, zbog nepostignutog iznenađenja nije uspio, on je, ipak, prisilio žandarme da napuste Bović, čime je prestalo djelovanje ustaške vlasti. Zgrada kasarne je porušena, a materijal podijeljen narodu.

Zasjeda pratiocima pošte iz Velike Kladuše - 7. oktobra u rejonu Bublana. Ostvarena je pošto su prikupljeni podaci da se pošta iz Velike Kladuše za Topusko vozi konjskim kolima u pratnji ustaša. Kako se nije znao broj pratilaca, odlučeno je da tu akciju izvedu borci odreda Pecke, Perne i Maličke. Zasjeđanje je postavljeno ujutro, u šumi pored ceste. Sa borcima je bio i komandant 1. rejona, Stanko Opačić Čanica.

Oko devet časova izvidnica je javila da kola sa konjima nailaze, na šta su se borci pripremili za otvaranje vatre. Međutim, kola su se, odjednom, zaustavila na oko 500 metara ispred same zasjeđe. Svaki borac, naoružan civilnom puškom, bio je na svom mjestu, privučen uz samu cestu. Poslije kraćeg zadržavanja, kola su, sa jednim civilom i jednom ženom, krenula cestom, dok je grupa od 4 naoružana civila pratila kola sa desne strane rijeke Gline, koja protiče pored same ceste. Kada su kola ušla u zasjedu, kočijaš je upravo zapjevao »Oj ti curo dina ti, nemoj mene di« Nije ni dovršio riječ »dirati« - kada su planule duplice po konjima i pratnji koja je išla streljačkim strojem, desnom obalom Gline. Jedan konj je ranjen i kočijaš uhvaćen, a od pratnje jedan civil ubijen, dru-

gi je pobjegao, dok su se dvojica sklonila pod obalu rijeke. Ovu dvojicu prvi je ugledao Mile Poštić. I pored zabrane od komandanta da se prelazi Glina radi dvojice pratilaca pošte, koji su se sakrili pod obalu i radi uzimanja karabina od ubijenog, ipak su partizani Mile i Milan Poštić, Marko Ulemek, Jovica Zlatar i Milan Bakić prešli rijeku i uhvatili dvojicu sakrivenih ustaša - civila, uzimajući njihova 2 karabina i karabin sa poginulog. Tako su tih pet junaka partizanskog odreda Perne donijeli tri nova karabina, od kojih je jedan dat partizanskom odredu Pecka, a dva partizanskom odredu Perna. Kočijaš, žena i dva uhvaćena pratioca pušteni su poslije saslušanja da se sa kolima vrate u Veliku Kladušu, a partizani su se, pošto su uništili i oko 20 TT-stubova, vratili u svoje logore, pjevajući: »Partizan sam tim se dičim - to ne može biti svak,« i »Poranila Jagoda na vodu«

Onemogućavanje dolaska ustaša u Pernu - u borbi vođenoj 15. oktobra. Riječ je o tome da se ustaše tek poslije mjesec dana usuđuju da ponovo dođu u Pernu. Pošlo ih je oko 30 iz Topuskog - radi pljačke, paljevine i ubijanja nevinog naroda. Ali, ovoga puta partizanski odred Perna spremno ih je dočekao. Uspio je da ih protjera i ubije jednog ustašu, zadobivši karabin sa oko 100 metaka i dvije bombe.

Akcije su, dakle, vođene danonoćno i uspjesi postignuti u njima bili su zapaženi. U najkraćem, avgust, septembar i prva polovina oktobra 1941. godine protekli su u formiranju i jačanju partizanskih odreda i izvođenju samostalnih i zajedničkih akcija protiv ustaša. Za ta dva i po mjeseca 10 partizanskih odreda, čije je brojno stanje bilo oko 200 boraca naoružanih sa nekoliko vojničkih pušaka, uspjeli su da ubiju 18, rane 2 i zarobe (poslije su pušteni) 17 neprijateljskih vojnika, zadobiju 22 karabina, 2 pištolja, 10 bombi i oko 1.500 metaka. U tim okršajima poginula su dva partizana.

Svakako, ovo su veliki uspjesi, pogotovo ako se ima u vidu da se na početku raspolagalo sa vrlo malo oružja. Ustanak je, zapravo, i počeo bez oružja, a već poslije dva i po mjeseca uspjelo se doći do 22 vojničke puške. I ne samo to - ljudi su se uvjerali u sopstvene snage i realnu mogućnost da se mogu uspješno boriti protiv podivljalih ustaša. Ustaše više nisu mogle slobodno da izlaze iz svojih uporišta, da idu po selima i pljačkaju narodnu imovinu, pale kuće i ubijaju nevino stanovništvo. Gubili su teritoriju kotara, a partizani su ih čekali tamo gdje su se najmanje nadali.

ORGANIZACIONO UČVRŠĆENJE NOP-a I PRERASTANJE PARTIZANSKIH ODREDA U ČETE I BATALJONE

Konferencija delegata NOP-a Korduna i Banije

Ustanak je uzeo toliko poleta i širine, da se već u njegovom početku mislilo o koordinaciji dejstva svih partizanskih odreda, o jedinstvenom komandovanju i organizaciji slobodne teritorije. U danima formiranja partizanskih odreda formirana je i Komanda narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) za Kordun i Baniju. Prvi komandant je, kako je već rečeno, bio Srećko Manola, a politički komesar Vječeslav Holjevac Veco.

Radi organizacionog učvršćenja postignutih uspjeha, te daljnijeg jačanja i širenja NOP-a, 19. i 20. septembra 1941. održana je u Petrovoj gori prva konferencija delegata NOP-a Korduna i Banije. Na konferenciji je bilo prisutno 20 delegata, od čega tri iz Prvog rejona u čijem je sastavu bio južni dio teritorije kotara Vrginmosta, i tri delegata iz Četvrtog rejona, koji je obuhvatao sjeverni dio teritorije kotara. Konferenciju je otvorio i radom rukovodio Ivan Rukavina. U uvodnom izlaganju istakao je da se taj važan skup održava u vrijeme kada se u Kordunu i Baniji vode borbe protiv okupatora i njihovih do-

maćih slugu. Konferencija ima zadatak da organizira NOP u Kordunu i Baniji, da treba preći na vojnički jedinstveni sistem organizacije, i to kako partizanskih odreda tako i oslobođene teritorije.

Nakon dvodnevno rada Konferencije, delegati su usvojili rezoluciju u kojoj se, po red ostalog, kaže:

»...Narodna borba na Kordunu i Baniji prošla je kroz nekoliko faza. Krvava klanja koja su vršile ustaše u ovome kraju prisiljavala su narod da stupi u odbranu. Međutim, tek napadanjem njemačkog fašizma na Sovjetsku Uniju taj otpor dobio je žešći i masovniji karakter. Čitava sela i predjeli dignuli su se u borbu protiv krvnika. Uspjelo je u nekim djelovima, na pr. Boviću, Kirinu i okolini, da narod očisti svoj kraj od fašističkih zlikovaca. Otpočela je frontalna borba sa fašističkim tlačiteljima. Zbog slabog naoružanja, nedovoljne organizacije, nalet fašista slomio je prvi naoružani narodni otpor. U narodu je nastalo kolebanje i bojazan od daljnjih akcija. Svjesno, narodni borci pristupili su drugoj taktici u borbi protiv fašizma. Počeli su organizirati i naoružavati partizanske odrede. Nastupa nova faza u nacionalnooslobodilačkoj borbi. Pokretni partizanski odredi napadaju neprijatelja tamo gdje on najmanje očekuje i zadaju mu osjetljive udarce. Zahvaljujući tim udarcima, zahvaljujući tim akcijama, raspoloženje naroda se opet mijenja u borbenom pravcu. Narod je uvidio da je taktikom partizanskih odreda moguća uspješna borba protiv fašističkih tlačitelja. Partizanski odredi u svim mjestima, izuzev nekih sela IV rejona, najuže su povezani sa narodom. Narod ih pomaže hranom, oba- vještenjem i sličnim, pa čak i sami traže da se vrše akcije...«

Isto tako, Konferencija je izdala i proglas u kojem se, između ostalog, kaže:

»...Ovih dana ponovo se pale kuće, pljačka imovina naroda i ubijaju žene, djeca i starci. Nema sela u Kordunu i Baniji u kojem nisu popaljene kuće, malo je porodica koje nisu opljačkane, mnogo je majki koje oplakuju sinove i kćeri, žena koje oplakuju muža i djecu i djece koja oplakuju oca i majku.

Njemački fašistički banditi bili su prvi koji su počeli ubijati stotinu Srba za jednog njemačkog vojnika. Fašistički saveznici: Hitler, Musolini i njihove sluge, Pavelić sa frankovačkom gospodom, organizirali su ubijanja i mučenja naprednih seljaka, radnika i intelektualaca, kakva ne pamti istorija. Djeca su ubijana u naručjima majki. Ljudi su otpremeni u crkve i tamo su ih ubijali i mučili. Majke su ludile gledajući klanje svoje djece, pa da posle toga budu i same klane, mučene i silovane. U Korduinu i Baniji je poklano preko 7.000 ljudi, žena i djece. Zar je mogao jedan čovjek mirno gledati paljenje kuće, pljačkanje imovine, ubijanje žena, djece i ljudi? Zar je mogla ijedna majka mirno gledati ubijanje i mučenje njezine djece? Zar se moglo podnositi silovanje djevojaka i žena? Ni jedan čovjek koji hoće živjeti životom slobodnog čovjeka nije mogao mirno gledati opći pokolj naroda, podnositi silovanje žena i djevojaka i pljačkanje naroda!

Svako tko voli svoj narod, tko želi živjeti u slobodi, a mrzi ropstvo treba da se priključi našoj borbi. Naša je borba nacionalnooslobodilačka i pozivamo svakog rodoljuba, bez obzira na partijsku pripadnost, da se priključi ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi. Stvarajte nacionalne oslobodilačke komitete u selima i kotarevima; sakupljajte hranu, odjeću i obuću za borce, pristupajte u partizanske odrede, prvoborce narodnooslobodilačke borbe; stvarajmo narodnooslobodilačku vojsku i povedimo odlučnu borbu, rame uz rame sa nepobjedivom Crvenom armijom protiv fašizma!...«³⁷

⁴¹ Zbornik NOR-a, V/1, str. 227 i 228.

Podmukla politika okupatora - »izmirenje«

Analizirajući slabosti u radu pojedinih partizanskih odreda i sagledavajući i određujući buduće zadatke, Konferencija je učinila prekretnicu u razvitku borbe u Kordunu i Baniji, a naročito u organizacionom učvršćenju partizanskih odreda. U stvari, zadaci i direktive Konferencije pomogli su svim odredima da srede stanje i organizovanje pođu u nove okršaje sa neprijateljem, primenjujući taktiku iznenadnih i smjelih napada tamo gdje se neprijatelj nije ni nadao.

Uvjereni u sopstvene snage i ohrabreni rezultatima do tada izvedenih akcija, partizanski odredi nastavili su svoja ofanzivna dejstva, ali sada ne samo protiv ustaškomobranskih već i ponovo vraćenih italijanskih jedinica. Italijani su, naime 9. maja 1941. godine okupirali teritoriju kotara Vrginmosta i tu ostali do 27. jula 1941. godine, kada su se povukli u Karlovac. Međutim, ni dva mjeseca kasnije, 18. septembra, ponovo dolaze u Vrginmost i ostaju sve do 8. aprila 1942, kada su konačno napustili teritoriju Vrginmosta i Korduna.

Ponovni dolazak italijanskih okupatora na teritoriju Vrginmosta kod pojedinaca je izazvao strah i sumnju u uspjeh narodnooslobodilačke borbe, jer je italijanska vojska tada ovdje bila glavna oružana snaga za borbu protiv NOP-a. Italijanska vojska se u prvo vrijeme zanosila procjenom da će uspjeti mirnim putem, garantujući mir i red, prevariti narod i partizane. Tada su istupali sa parolama: Mi dolazimo kao prijatelji srpskog naroda. Mi želimo da ovdje vlada mir. Ustaše više neće klati. Mi želimo da položite oružje i vratite se kućama, jer treba raditi, treba obrađivati polja, itd. Italijanskom fašizmu bio je potreban mir na našem ratištu što je, sem ostalog, značilo: da se seljaci vrate kućama, da oru, siju i obrađuju svoja polja, jer im je usjev sa naših polja bio potreban kako bi mogli da prehrane svoju vojsku.

Međutim, u toj svojoj politici »pomirenja« Italijani nisu postigli željene rezultate. Partija je i tada narodu pravilno objasnila perfidnu politiku italijanskog fašizma. Za partizanske odrede on je predstavljao isto što i Nijemci i njihove sluge - ustaše. Poslije prvih oružanih sukoba sa italijanskim jedinicama, gdje su imali poginulih i ranjenih - njihov odgovor bio je još krvaviji i podliji od ustaškog. Ovi »prijatelji« otpočeli su paliti sela, odvoditi ljude i žene kao taoce, ranjavati žene i djecu, pljačkati i odgoniti stoku. Tako su na teritoriju Korduna odmah dovukli cijelu diviziju jačine 5 do 6.000 vojnika, moderno opremljenu i ojačanu tenkovima, konjicom i motorizovanim djelovima. Partizanski odredi, tada još nedovoljno jaki za borbu sa jačim snagama, nisu prihvatili frontalne borbe, shvatajući da bi to za njih bilo pogibeljno, ali su zato svojom maštovitom partizanskom taktikom tukli Italijane tamo gdje se oni nisu nadali.

Formiranje prvih vodova, četa i bataljona

Prva vojna organizaciona jedinica, kao što je već rečeno, bio je partizanski odred, teritorijalno vezan za svoje selo, za teritoriju gdje je i formiran. Svim partizanskim odredima rukovodila je Komanda NOP-a Korduna i Banije, preko komandi rejona, kojih je na Kordunu, kako je navedeno, bilo četiri. Takva organizaciona struktura ostala je do kraja oktobra 1941. godine, kada su, na osnovu naredbe Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, formiranog 19. oktobra iste godine u Petrovoj gori, četiri postojeća rejona preformirana u četiri bataljona. Tako je Prvi rejon (sektor Petrove gore) postao Prvi ba-

taljon; Drugi rejon (sektor Perjasica - Veljun) Drugi bataljon; Treći rejon (sektor Primišlja) Treći bataljon; i Četvrti rejon (sjeverni dio teritorije kotara Vrginmosta) Četvrti bataljon. Sva četiri bataljona ostala su i dalje (kao i rejoni) pod komandom NOP-a Korduna i Banije.

Radi sprovođenja daljnjih organizacionih izmjena, 17. oktobra 1941. godine u Petrovoj gori (Selakova poljana) održana je Konferencija komandira i političkih komesara partizanskih odreda Prvog bataljona. Konferencijom su rukovodili komandant i politički komesar bataljona, Stanko Opačić Čanica i Ante Kukuljan. Konferenciji su prisustvovali Ivan Rukavina, Srećko Manola, Ivo Marinković i Vječeslav Holjevac. Na Konferenciji je odlučeno da se od postojećih partizanskih odreda formiraju čete i vodovi, tako da veći partizanski odredi postaju čete, a manji vodovi. Tako su 1. bataljon sačinjavale četiri čete;

Prva četa - formirana od odreda Debela Kosa, Skrad i Loskunja, komandir Ignjatije Perić Gnjacko, politički komesar Milutin Košarić;

Druga četa - formirana od odreda Crna Lokva, Jurga i Miholjska; komandir Milić Novković, politički komesar Dragan Pajić;

Treća četa - formirana od odreda Radonja, Vojišnica i Slavskog Polja; komandir Pero Đurić, politički komesar Pero Trbojević;

Četvrta četa - formirana od odreda Perna, Pecka, Malička, Podgorje i Crni Potok; komandir Jovica Lončar, politički komesar Mile Ratković.

Unutar čete formirani su vodovi, svaki sa dvije-tri desetine. Tako je, na primjer, četvrta četa u svome sastavu imala četiri voda:

- 1. vod, formiranje od odreda Perna, komandir Mirko Poštić, politički delegat Dušan Rkman;

- 2. vod, formiran od odreda Malička i Podgorja, komandir Stevo Janjanin, politički delegat Gojko Lončar;

- 3. vod, formiran od odreda Pecka, komandir Pero Rkman, politički delegat Rade Relić;

- 4. vod, formiran od odreda Crni Potok, komandir Ilija Vojnović, politički delegat Božo Rkman.

Komandu 1. bataljona sačinjavali su: komandant Stanko Opačić Čanica, politički komesar Ante Kukuljan i operativni oficir Bogdan Oreščanin (na tu dužnost došao oktobra 1941. godine, sa dužnosti komandira partizanskog odreda Perna) i obavještajni oficir Milić Novković Basačan.

Na istom principu izvršena je reorganizacija i u 4. bataljonu, formiranjem tri čete:

Prva četa - formirana od odreda Štipan, Kirin, Bović i Ostrožin, komandir Milan Komadina, politički komesar Mile Bulat Mićota;³⁸

Druga četa - formirana od odreda Katić kosa i Pješćanica, komandir čete Stanko Gabrić, politički komesar Mile Kličković;

Treća četa - formiran od odreda Sjeničak i boraca iz sela Prkos i Dugog Sela, koji su sačinjavali 1. vod ove čete, komandir Tešo Bulat, politički komesar Nikola Romčević Osula.

³⁸ Tadašnji komandant 4. bataljona, Nikola Vidović, kaže da je izdata naredba o imenovanju stariješkog sastava izmjenjena u odnosu na komandu 1. čete, i to tako što je za komandira čete, umjesto Milana Komadine, postavljen Mile Martinović, a za političkog komesara umjesto Mile Bulata Mićote, Mane Pavlović. Prema izjavama drugih drugova, prvi politički komesar čete je bio Branko Dragojević, potom Mile Bulat Mićota, a zatim Mane Pavlović.

U komandi 4. bataljona bili su: komandant Nikola Jandre Vidović, politički komesar Milić Dejanović, operativni oficir Stanko Krajačić i obavještajni oficir Nikola Milutina Vidović.³⁹

Takva organizaciona struktura jedinica ostala je do februara 1942. godine, kada su neke od postojećih četa - zbog naglog priliva novih boraca, što je bila posljedica dosta zaplijenjenog oružja, preformirane u bataljone.

Novembra 1941. godine na teritoriji kotara Vrginmost bio je jedan (četvrti) bataljon na sjevernom i jedna (četvrta) četa 1. bataljona na južnom dijelu kotara, sa oko 250 boraca. Početkom februara 1942. godine, pak, tu su bila dva bataljona (3. i 4. bataljon), sa oko 500 boraca naoružanih vojničkim puškama, puškomitraljezima i teškim mitraljezima. Uporedo sa reorganizacijom i jačanjem jedinica, mijenjala se i taktika dejstva. Dok su partizanski odredi bili vezani za određeni sektor dejstva, novoformirani bataljoni izvodili su borbena dejstva i van svoga sektora. Svim borcima bilo je već jasno da svoja sela na najbolji način brane - ako napadaju neprijatelja na onom kraju gdje je najpotrebnije, i da samo tako mogu širiti plamen NOB-e i u ostalim područjima. Formiranjem vodova, četa i bataljona stvoreni su znatno povoljniji uslovi i za koordiniranje svake veće akcije, čime su postizani i veći rezultati. Tada se akcijama manjih jedinica počelo rukovoditi iz jednog centra, iz komande bataljona, čime je bilo moguće planski izvoditi akcije i usmjeravati borbenu i političku aktivnost svake jedinice.

BORBENA DEJSTVA U TOKU JESENI

Dosta nagao i iznenađan dolazak ranih hladnih zimskih dana nije mogao da spriječi još uvijek nedovoljno naoružane jedinice da budu aktivne i stalno u borbi sa neprijateljem. A zadatka je bilo mnogo: trebalo je izvoditi akcije, spremati skloništa za ljude, ranjene i bolesne pogotovu, za stoku i hranu, a potrebnih uslova za to je bilo veoma malo. Međutim, dobro sprovedenom organizacijom svi ti problemi su efikasno rješavani. Preko narodnooslobodilačkih odbora riješeno je pitanje snabdijevanja i izrade skloništa, kao i rada i reda po selima. Time su i jedinicama stvoreni povoljniji uslovi za borbena dejstva. Svaka jedinica težila je da što više uništi neprijatelja i da, uprkos teških zimskih dana, bude stalno u ofanzivi. Njihova aktivnost najbolje se odslikava kroz akcije koje su tada izvođene, od kojih ćemo samo neke ukratko opisati.

Zasjeda kod Štipana - izvedena 13. oktobra. Tog dana je Prva četa 4. rejonu, u blizini Štipana, iz zasjeda napala patrolu od 10 žandarma i tom prilikom uspjela da jednog ubije i zaplijeni karabin, dok su ostali žandarmi uspjeli da se povuku u pravcu Lasinje.

Zaplijenjen prvi puškomitraljez - u akciji izvedenoj 16. oktobra. Tada je Nikola Vidović, sa 5 partizana, zadobio prvi puškomitraljez na teritoriji kotara i tu akciju ovako opisuje: »Svi mi partizani imali smo najveću želju da dođemo do puškomitraljeza i u vezi s tim pravljeni su svi mogući planovi, a razvila se i dobra obavještajna služba o kretanju neprijatelja. O ovome postoji čak i priča. Čuvši da partizani žele da dođu do puškomitraljeza, žandarmerijski narednik iz Lasinje Pero Nikolić je rekao da njegova »koza neće doći ubrst kod Nikole Vidovića«. Međutim, desilo se drugačije. Prikupivši podatke da se narednik Nikolić sa grupom od 20 domobrana i žandarma nalazi u Dugom Selu, pošao sam sa 5 partizana, naoružanih sa 4 vojničke i 2 civilne puške, i postavio zasjedu na izlazu iz Dugog Sela, za 1 km prema Lasinju, pored same ceste. Počeo se spuštati mrak, a Nikolićeve kolone nema. Ali, u 20 časova vidjeli smo kolonu po jedan, koja je iz sela

³⁹ Godine 1944. strijeljan kao neprijateljski agent.

krenula prema Lasinji. Znali smo da je tu »koza« i zato smo sa nestrpljenjem očekivali nailazak kolone. Pustili smo ih u zasjedu i na moju komandu »pali!« prvi metak je, kao po sreći, pogodio puškomitraljesca koji je, smrtno pogođen, pao sa puškomitraljezom. Ostali su se, koristeći noć, uspjeli spasti i razbježati, a mi smo došli do prvog puškomitraljeza. Tako je »koza« narednika Nikolića, ipak došla ubrst kod partizana.«⁴⁰

Napad na domobrane u Crevarskoj Strani - izveden 19. oktobra. Jedan vod (ranije odred Katić kosa) 2. čete Četvrtog rejona, pod komandom komandira čete Stanka Gabrića, oko 4 časa ujutro napao je domobransku postaju u Crevarskoj Strani (na željezničkoj pruzi Vrginmost - Karlovac). Tom prilikom u kratkoj borbi uspio je ubiti tri neprijateljska vojnika, a četiri zarobiti. Došao je do 7 karabina i oko 1.000 metaka. Samo jedan domobran je uspio da pobjegne. Na strani partizana nije bilo žrtava.

Zasjeda na domak Topuskog - izvedena noću 19/20. oktobra. Grupa partizana iz Bojne - Banija, postavila je zasjedu u selu Velika Vranovina, gdje je uspjela da, dočekavši vatrom ustašku patrolu, ubije jednog ustašu. Tako se ustaše nisu više osjećale slobodnim ni u samom Topuskom, jer nikada nisu znale gdje i kada ih čeka partizanska zasjeda ili straža, budući da su partizani bili svuda i na svakom mjestu.

Napad na ustašku patrolu - izvršen 20. oktobra. Vod (Ostrožin) 1. čete 4. rejona napao je ustaško-žandarmerijsku patrolu u selu Ostrožin i tom prilikom uspio da patrolu jačine oko 10 vojnika protjera iz sela za Vrginmost, nanevši joj gubitke od dva ranjena.

Fingirani napad na Italijane - 21. oktobra. Noću je novoformirani partizanski odred Podgorje izvršio fingirani napad na Italijane, smještene na željezničkoj stanici Vrginmost. Uznemiravanje Italijana trajalo je cijelu noć, te su se partizani ujutro povukli u bazu. Za cijelo to vrijeme Italijani su stalno tukli uprazno puščanom i puškomitraljeskom vatrom, kao i ručnim bombama; cilj je postignut, a da pri tome Odred nije imao ni ranjenog. Takvi, fingirani napadi, često su izvođeni na neprijateljske garnizone, pri čemu je bilo dovoljno da 5 boraca pripuca sa 5 strana i da cio garnizon svu noć troši municiju, što je i bio cilj tih akcija. Time se jasno vidjela i »hrabrost« neprijatelja.

Kazna za »pokrst« - ostvarena noću 23/24. oktobra. Te noći su 6 partizana 2. voda (Malička) 4. čete, sa Stevom Janjaninom na čelu, naoružani jedrim karabinom i lovačkim puškama, upali u selo Gornja Čemernica, razoružali dva stražara u općinskoj zgradi i zapljениli jedan karabin, tri pištolja i pet vojničkih uniformi. Općinsku zgradu su sa namještajem, knjigama i arhivom zapalili, a ustaškog povjerenika Josipa Zivčića - koji je organizovao odvođenje naroda Čemernice, Bukovice i Batinove Kose na »pokrst« i pokolj u glinskoj crkvi - uhapsili i, kasnije, likvidirali.

Neuspjela zasjeda kraj Slavskog Polja - organizovana u zoru 25. oktobra. Tada je 4. četa Prvog bataljona (bez 4. voda - Crni Potok) postavila zasjedu na raskrsnici puteva Vrginmost - željeznička stanica Vojnić (2,5 km jugozapadno od Slavskog Polja). Organizovana je radi napada na poštu, koju su domobrani sprovodili iz Vojnića za željezničku stanicu Vojnić. U momentu napada na domobrane, kojih je bilo desetak, naišli su italijanski tenkovi sa pravca Vojnića, tako da su partizani bili primorani da se, bez postignutog uspjeha ali i bez gubitaka, povuku. Gubici neprijatelja nisu poznati.

⁴⁰ Žandarmerijski narednik Pero Nikolić, rodom iz Hercegovine, uvidjevši zlodjela ustaša, kasnije se orijentisao više prema NOP-u i, u granicama mogućnosti, pomogao izvještavajući narod o predstojećim ustaškim napadima. Tako je, doznavši da se ustaše spremaju da opkole i unište narod sela Prkosa, uputio jednog Ciganina sa pismom u selo. Međutim, kada je ovoga slučajno jedan ustaša upitao kuda ide, on je uplašen odgovorio da ga šalje narednik sa pismom u Prkos. Nikolić je odmah uhapšen i, zajedno sa ženom i dvoje djece, poslije mučenja zajedno sa Srbima, strijeljan od lasinjskih ustaša, u Banskom Kovačevcu. Familija Nikolić, zajedno sa ostalim žrtvama sela Prkosa, sahranjena je u istu kosturnicu.

U toku novembra 1941. godine Četvrti bataljon i Četvrta četa Prvog bataljona na teritoriji kotara Vrginmosta izveli su više akcija.

Zasjeda na cesti Topusko - Velika Kladuša - organizovana 4. i 5. novembra. Zasjedu je postavila 4. četa, u rejonu Bublenu (predio Petrove gore). U toku ta dva dana jspjela je da zaplijeni izvjesnu količinu razne vojničke spreme, odječne opreme i kancelarijskog materijala. To je uglavnom bila roba koju su trgovci iz Velike Kladuše vozili z Topuskog, u stvari imovina opljačkanih Srba iz Topuskog, koji su likvidirani ili odvedeni, te na nju komanda čete uhvaćenim trgovcima nije dala predviđene priznanice. Vojna oprema je podjeljena partizanskim odredima, dok je ostalo podjeljeno stanovništvu, (ome je sve opljačkano i spaljeno od strane ustaša.

Prihvata oružja za partizane - ostvaren 4. i 9. novembra. Problem nabavke oružja Dio je stalno prisutan. Sem iz borbi sa neprijateljem, oružje je stizalo i preko simpatizera z mjesta gdje su se nalazile neprijateljske posade. U Topuskom to su bili Ivan Babić Luka Kapac, koji su bili na vezi sa Dušanom Rkmanom, političkim delegatom voda Perla. Oni su 4. novembra dostavili jednu, a 9. novembra dvije vojničke puške, sa 130 metaka, i jedan dvogled. Iznosili su to u vreći sa sjenom, u zaprežnim kolima, kao da idu jo drva u šumu. Odmah po izlasku iz mjesta, u određeno vrijeme i dogovoreno mjesto, ločekivali bi ih Dušan Rkman sa borcima Milanom i Perom Miljevićem, oba rodom iz "opuskog. Oni bi preuzeli kao slučajno ispuštenu vreću, a bilo je to obično na cesti između Nikolinog brda i Šeganovca, gdje su, pušumljenim terenom, mogli doći i otići a ia ne budu primjećeni od ustaša.

Napad na željezničku stanicu Blatuša - izveden 7. novembra. Drugi vod (Malička) l. čete, pod komandom vodnika Steve Janjanina, radi postavljanja zasjede bio je, uglavnom orijentisan na prugu Topusko - Vrginmost. Tako je, dobivši podatke da se na željezničkoj stanici Blatuša nalazi posada za obezbjeđenje pruge, jačine 15 ustaša i domobrana, odlučio da je noću 7. novembra, napadne i razoruža. Kako je posada blagovremeno otkrila ovaj napad, uspjela je da pobjegne, dok je vod uhvatio dva čuvara i zamijenio dva karabina sa oko 100 metaka. Na strani voda nije bilo žrtava, dok je jedan :uvar lakše ranjen u ruku. Čuvari su pušteni kućama, a pri odlasku su izjavili da više leće služiti Paveliću.

Razoružanje domobrana na odsustvu - izvršeno noću 11/12. novembra. Drugi vod (Malička) 4. čete prebacio se na cestu Kamenski Most - Vrnograč i na 4 km od Vrnograča postavio zasjedu domobranima koji su ovim pravcem odlazili na odsustvo u lela u okolini Vrnograča i Velike Kladuše. U zasjedu su naišla 4 domobrana i jedan žanlarm. Vod je uspio da ih razoruža bez žrtava, i tom prilikom dobije 4 karabina sa 500 metaka, pištolj sa 16 metaka, 2 defanzivne bombe, 4 noža, 8 opasača, 9 fišeklija, 2 šaorska krila, 4 torbice, 2 čuturice i 12 baterijskih lampi. Sva petorica puštena su kućana, pošto im je odijelo zamijenjeno civilnim, sa partizana.

Drugi puškomitraljez u rukama partizana - zadobijen u akciji 13. novembra. Na sektoru Četvrtog bataljona neprijatelj je, u toku prve polovine novembra, selo Bović (ra- lije sjedište općine) držao po danu i kontrolisao ovaj sektor, dok se uveče povlačio za 3učicu, jer, plašeći se noćnog napada, nije imao smjelosti da ovdje i zanoći. Prikupivši yve podatke, komanda bataljona naredila je 2. vodu (Bović) 1. čete da na cesti Bović - Bučica postavi zasjedu. Pred samu noć 12. novembra na zasjedu je naišla ustaško- lomobranska kolona jačine oko 20 vojnika, naoružanih i jednim puškomitraljezom. Vod e otvorio vatru, ali kako je bio mrak nije postignut željeni uspjeh- koristeći se mrakom, iomobrani su uspjeli da se izvuku iz zasjede. Međutim, dva domobrana, naoružana jed- lim puškomitraljezom i jednim karabinom, zalutali su u mraku na oslobođenu teritoriju (irina i 13. novembra predali se partizanima. Tako četvrti bataljon dobija i drugi puško-

mitraljez. Dobrani su, pošto nisu izjavili želju da ostanu u partizanima - pušteni kućama.

Zarobljavanje italijanskih vojnika - u prepadu izvedenom 17. novembra. Po odlasku u Vrginmost, Italijani su počeli slobodno da izlaze u obližnja sela, pa čak i u manjim grupama. To je trajalo sve do novembra, kada se borbena aktivnost partizana počela osjećati i u neposrednoj blizini samoga Vrginmosta, pa i u postavljanju zasjeda. No i pored toga bilo je slučajeva da su pojedini italijanski vojnici i dalje izlazili u obližnja sela, što je znao da iskoristi partizanski odred Pješćanica. Tako su Đuđa Dragojević, komandir odreda, i borac Vlado Bulat 17. novembra sačekali naoružani pištoljem sa samo jednim metkom (uzgred budi rečeno, iz njega se poslije i nije moglo opaliti), italijanskog vojnika koji se vraćao iz sela Pješćanice za Vrginmost, i razoružali ga. U toj maloj akciji Odred je ojačan karabinom sa 36 metaka, lako je Italijan nosio pušku »na gotovs« - nije imao priliku da je upotrijebi kada ga je Vlado, u prolazu, bacio na zemlju.

Zasjeda u rejonu Poljice - izvedena 13. novembra. Postavili su je borci partizanskog odreda Crnog Potoka, Perica Vučetić, Miloš Vojnović i Ilija Vojnović, na cesti Topusko - Velika Kladuša u rejonu zaseoka Poljice. Tom prilikom razoružan je jedan dobran i zadobijen karabin sa 150 metaka i jedna bomba. Pošto mu je vojničko odijelo zamijenjeno civilnim, dobran je pušten.

TAKMIČENJE U ČAST VELIKOG OKTOBRA

U čast oktobarske revolucije, Komanda NOP odreda Korduna i Banije 22. oktobra izdala je naredbu kojom je sve partizanske jedinice pozvala na međusobno takmičenje u uništavanju neprijatelja, u obuci za borbu protiv tenkova i osnivanju radionica za izradu i opravku oružja. U vezi sa takmičenjem, u naredbi je rečeno:

»....1) Ovaj mjesec je mjesec ogromnih borbi oko Moskve, mjesec velike oktobarske revolucije koja je dala Sovjetskoj Uniji snagu da danas može da vodi ovu divovsku borbu. Pozivam sve partizane, komandire i komandante da u ovom mjesecu umnogostruče svoje napore, da učine sve što mogu da bi što jače tukli fašiste i okupatora. Organizirajte natjecanja među pojedincima, odredima i rejonima za što veći uspjeh u borbi.

2) Naročitu pažnju treba posvetiti borbi protiv Italijana koji danas u našim krajevima predstavljaju okupatorsku vlast i fašističkog žandarma. Pozivam sve odrede da slijede primjer Debele Kose, Crne Lokve, naročito odreda II rajona, koji su pokazali da smo potpuno dorasli do uspješno vodimo borbu sa Italijanima i u slučajevima kada su brojčano nadmoćni i kad raspolažu artiljerijom i tenkovima. Tukući Italijane, uništavamo okupatore i dolazimo do oružja koje nam je potrebno za daljnje i veće zadatke.

3) Neka svi komandiri odreda posvete potrebnu pažnju obuci partizana za borbu sa tenkovima, vršeći vježbe benzinskim flašama i dinamitom. Svaka četa treba da formira jurišne desetine koje će se naročito vježbati za borbu sa tenkovima. Ove desetine treba odmah obrazovati i obučavati, a komandanti rajona će mi o tome poslati izvještaj. Takve desetine treba opremiti benzinskim flašama, dinamitom, bombama i zelenim (probojnim) mecima „...«⁴¹

Iako se ovo prvo borbena takmičenje između svih partizanskih jedinica formalno završilo 30. novembra, ono se u daljem toku NOB-e stalno organizovalo i sprovodilo. Ovo prvo organizovano takmičenje u Kordunu samo u toku novembra donijelo je novih 91 karabin i 3 puškomitraljeza.

Postignuti uspjesi omogućili su partizanskim jedinicama da pređu na izvođenje i krupnijih akcija, pored niza manjih, diverzantskog karaktera.

⁴¹ Zbornik NOR-a, V/1, str. 227 i 228.

Napad na kotarsko mjesto Pisarovinu

Četvrti bataljon nije mirovao, već i dalje tražio akcije. Tako je 8. decembra u dva sata po ponoći, sa 1. i 3. četom izvršio napad na kotarsko mjesto Pisarovinu. Tom priikom razoružana je žandarmerijska stanica, zaplijenjeno 7 pušaka, jedan pištolj i dosta ostalog materijala.

Napad na Pisarovinu imao je veoma velik vojno-politički značaj za razvoj ustanka u tom kraju. To je, u stvari, bio prvi napad jedinica ovog kraja na kotarsko mjesto. I to je samo to; ovim napadom na neprijateljsko uporište u dubljoj pozadini preko rijeke Kupe, iza leđa posada raspoređenih prema oslobođenoj teritoriji (Kovačevac, Lasinja, 3učica i dr.) i tako reći nadohvat Zagreba (24 km) - snažno se manifestovala vojna i politička snaga NOP-a i neustrašivost i vještina partizanskih boraca. Ugled partizana još više je porastao, i to ne samo u očima srpskog, nego, još i više, hrvatskog naroda, 3 neprijatelj je bio zbunjen ovim smjelim upadom partizana. Koliko su se ustaše uplašile ove i sličnih akcija partizana, još više su se uplašile prenošenja oružane i političke borbe sjeverno od rijeke Kupe, na teren sa čisto hrvatskim življem, zbog čega i počinju pripreme za ofanzivu na sektoru Četvrtog bataljona. Tri nedelje kasnije ta ofanziva je i uslijedila, kao jedna do tada najvećih u Hrvatskoj, u kojoj je učestvovao i sam krvnik Pavelić.

Napad na Pisarovinu u tome razdoblju predstavljao je iskru, koja je sve više širila plamen na ovom području i drugom polovinom 1942. godine uticala na rasplamsavanje ustanka.

U ovoj akciji poginuo je Dušan Stanojević, podoficir bivše jugoslovenske vojske rodom iz Čreмуšnice, jedan od prvih boraca udarne grupe Nikole Vidovića. On je u toku 6. decembra, odjeven u civilno odijelo, prešao Kupu i ušao u Pisarovinu da prikupi sve potrebne podatke. Drugog dana vratio se sa zadatka i, zajedno sa svojom četom, učestvovao u napadu, kojom prilikom je smrtno pogođen. Bio je to neobično hrabar i požrtvovan partizan, koji je u borbi služio za primjer svim ostalim. Narod i njegovi drugovi sahranili su ga uz srpsku i hrvatsku zastavu, na Kirinskom groblju. Njegovom smrću Bataljon je ostao bez jednog od najboljih boraca, ali neustrašivi lik druga Stanojevića ostao je u trajnom sjećanju svih njegovih boraca.

Napad na domobrane u Skakavcu

Dva dana kasnije, 10. decembra, 2. četa Četvrtog bataljona, sa Stankom Gabrićem na čelu, izvršila je napad na općinu Skakavac. Cilj ove akcije bio je da se razoruža posada jačine oko 20 domobrana i uništi općinska arhiva. Međutim, domobrani su se nalazili na željezničkoj stanici Skakavac, a ne u samom selu, te je zadatak samo djelimično izvršen. Od općinskih stražara oduzeta je jedna vojnička i jedna civilna puška, a općinska arhiva uništena. S druge strane, ovom akcijom postignut je politički cilj, jer je to bio prvi dolazak partizana u ovo selo - hrvatski narod se uvjerio u jačinu partizana, i vidio da to nisu četnici koji ubijaju mirno stanovništvo kako ih je, inače, ustaška propaganda predstavljala.

Atentat na Pašagića kod Vrnograča

Iako su partizanske jedinice izvodile svakodnevno akcije, još uvijek nije bilo dovoljno oružja da bi se vojničkim puškama mogli naoružati svi partizani koji su stalno bili u jedinicama, a o naoružanju onih koji su čekali kod kuća i svakodnevno tražili da budu primljeni u jedinice još nije moglo biti ni govora. Tako je, na primjer, 13. decembra na teritoriji Korduna i Banije bilo 1725 partizana, naoružanih jednim mitraljezom, 9 puško-mitraljeza, 956 pušaka i 245 pištolja, što ukupno iznosi (ako se na puškomitraljez računaju dva, a na mitraljez tri borca), ukupno 1222 naoružana borca, što znači da su nedostajale 493 puške. Zato je kod svih jedinica, pa i svakog partizana, dominirala misao: kako se i na koji način sto prije domoći karabina, gdje i kako ga zaplijeniti. Tako je 4. bataljon tražio i izvodio pogodne akcije na svome terenu, dok je 4. četa 1. bataljona, da bi što prije došla do potrebnog oružja, postavljala, uglavnom, zasjede na komunikaciji Topusko - Vrginmost, Topusko - Velika Kladuša i Topusko - Vrnograč. U toku dejstva 3. voda (Pecka) 4. čete na sektoru prema Vrnograču, a na osnovu prikupljenih podataka 0 poznatom ustaškom krvniku Pašagiću iz Vrnograča, komandir voda Pera Rkman rešio je da se na njega izvrši atentat. Prikupljeni su podaci da svake subote (pijačni dan u Vrnograču) izlazi iz mjesta i u Grabovcu (1 km od mjesta) dočekuje i pretresa žene da slučajno koja ne nosi cigarete ili šta drugo za partizane. Plan je bio: tri partizana, preobučena u žensku nošnju, poći će u subotu, zajedno sa narodom toga kraja, u Vrnograč 1 na Pašagića izvršiti atentat, 7 partizana naoružanih karabinama štitiće ih u slučaju potrebe. Kako je 4. vod (Crni Potok) zamjenio na položaju borce 3. voda, sa njim je ostalo i nekoliko partizana iz ovog voda, pa su se ovog zadatka prihvatili borci 3. i 4. voda. Tačnije, partizani Dušan Baić iz 3. voda (Pecka), Ilija Vojnović komandir 4. voda (Crni Potok) i njegov borac Savo Bakić bez odobrenja i znanja komandira čete, odlučili su da izvrše ovaj zadatak; cilj im je bio ubiti krvnika Zaru, koji je poklao toliko nevinog naroda, i dočepati se njegova karabina.

Tri partizana su 13. decembra, sa pratnjom od 7 drugova, pošla na izvršenje zadatka, svaki naoružan pištoljem sa 3 metka i po jednom bombom. Pošto su saznali da se Zare nalazi sam u Grabovcu, odmah su krenuli na zadatak. Prilazeći Pašagiću, ugledali su još jednog naoružanog civila. Idući k njima, Baić je govorio: »Ilija, ti pucaj u onoga koji stoji, a ja ću u onoga što sjedi pored puta«, iako su uspjeli da priđu na odstojanje od nepuna dva metra, uspjeh nije postignut. Ustaša Zare, lakše ranjen u glavu, uspeo je pobjeći, dok je onaj drugi, u momentu kada je Ilija skočio na njega i uhvatio za cijev njegove puške, upspio da opali metak i pobjegne. Ilija Vojnović, smrtonosno pogođen, čvrsto držeći otetu pušku - pao je na zemlju. Istovremeno, teško je ranjen i Savo Bakić, koji je bio iza Ilije. Za nekoliko minuta u Vrnograču je nastala gužva i pucnjava sa svih strana. Pratlja od 7 drugova stigla je na mjesto atentata, ali su borci, zbog pritiska sa tri strane, morali da se odmah povuku, ne mogavši izvući poginulog Iliju i teško ranjenog Savu.

Tako ova akcija, iako dobro zamišljena, nije uspjela, i pored toga što su se za to bili stekli svi potrebni uslovi. Iako je dobijen jedan dragocjeni karabin, on nije nikako mogao biti cijena za živote drugova Ilije i Save. Ali, i ova akcija je pokazala neustrašivost partizana i želju da što prije dođu do oružja, da se uništavaju neprijatelji - krvnici nevinog naroda, ne žaleći za to ni sopstvene živote.

Zapovjest za široku ofanzivu Kordunaša

Ofanzivni duh partizanskih jedinica osjećao se na svakom koraku, tako da neprijatelj nije bio slobodan ni u onim garnizonima gdje je imao jače snage. Na teritoriji kotara naročito su bile uspješne akcije 4. bataljona koji je sa svoje tri čete djelovao na najosjetljivija mjesta za neprijatelja, u neposrednoj blizini Karlovca, presijecajući mu time održavanje veza i onemogućavajući mu slobodno kretanje između posada.

U decembru je NOP u Kordunu poprimio takve razmjere da je u borbu dolazilo sve što je bilo sposobno da nosi pušku. Mržnja prema okupatoru i domaćim izdajnicima dostigla je vrhunac. Narod je tražio da se Kordun očisti od svih vrsta okupatora i njegovih slugu. U takvoj situaciji komanda partizanskog NOP odreda Korduna i Banije izdala je naređenje, koje, izvodno, glasi:

»...1) Odredi (vodovi) Debela Kosa, Crna Lokva, Loskupja, Jurga, Miholjska imaju zadatak da opkole Vojnić, spriječe snabdijevanje borbenim i životnim potrebama neprijateljske jedinice u garnizonu i na taj način prisile garnizon na predaju.

2) Odredi (vodovi) Vojnišnica - Ključar - Radonja i Brdo imaju zadatak da likvidiraju neprijatelja koji se nalazi u školi Vojnišnica, na komunikaciji Vojnić - Vrginmost.

3) Odred Nikole Vidovića ima zadatak da likvidira željezničku stanicu Vojnić-kolodvor - Vrelo Utinje i Utinje, a potom osigura oslobođenu teritoriju u pravcu Kovačevca, Lasinje i Bučice.

4) Odredi (vodovi) Katić kosa - Podgorje - Perna - Malička - Pecka i Crni Potok imaju zadatak da zauzmu položaje i zatvore pravce prema Vrginmostu i Topuskom, radi osiguranja slobodne teritorije i spriječavanja eventualne intervencije neprijateljskih jedinica u cilju pružanja pomoći opkoljenom garnizonu u Vojniću.

5) Vergašev odred ima zadatak da likvidira garnizon Krstinju, a potom da svojom jedinicom osigura oslobođenu teritoriju od eventualnih neprijateljskih napada sa pravca Velike Kladaše.

6) Odredi Grabovački, Zagorski, Skradski imaju zadatak da likvidiraju Krnjak, a potom da svojim jedinicama obezbijede oslobođenu teritoriju sa pravca Barilović i Sječa.«

Djstva partizanskih jedinica Kordunaškog partizanskog odreda počela su se odvijati u duhu ovoga naređenja.

Napad na domobrane na željezničkoj stanici Vojnić

Četvrti bataljon noću 19/20. decembra napada i razoružava domobransku posadu na željezničkoj stanici Vojnić, uz pomoć rezervnih partizanskih odreda i veze uspostavljene sa posadom. Domobranska posada bila je jačine 72 vojnika, naoružanih puškama i sa 4 puškomitraljeza, pod komandom zapovjednika Vilima Tota. Cilj napada bio je da se razoruža posada, unište sva stanična postrojenja i onesposobi pruga Vojnić - Karlovac, i unište uspostavljeni TT-stubovi. Za izvođenje ove akcije angažovan je kompletan bataljon, i rezervni partizanski odredi iz okolnih sela (Slavsko Polje, Crevarska Strana, Utinje i Brdo). Ukupno je u napadu učestvovalo oko 300 ljudi, naoružanih sa 2 puškomitraljeza i oko 70 vojničkih i civilnih pušaka. Ljudstvo rezervnih partizanskih odreda, naoružano roguljama, sjekirama, koljem i drugim predmetima, raspoređeno je tako da je na svakog borca naoružanog puškom došao po jedan do dva koji bi, u slučaju pogibije druga, njegovom puškom produžili napad; osim toga, oni su svojom vikom u borbi demobilizatorski djelovali na neprijatelja, sijući neizvjesnost o snagama koje ga napadaju.

Silovit napad partizana i njihovih drugova »roguljaša« - doveo je do brzog sloma posade koja je pokušala da pruži otpor, a naročito žandarmi koji su se nalazili među domobranima. Tako je poslije dva sata borbe cijela posada od 72 vojnika, od kojih su dvojica poginula, razoružana. Zaplijenjeno je 59 karabina, 4 puškomitraljeza, 36 bombi, oko 100.000 metaka i mnogo drugog ratnog materijala i životnih namirnica, dok su sve zidane zgrade i željeznička postrojenja zapaljeni, te uništeni TT-stubovi i porušena željeznička pruga. Na strani partizana nije bilo žrtava. Za vrijeme predaje jedan žandarm je uspio da ubije zapovjednika Tota, a potom pobjegne, ali su ga mještani sela Brda uhvatili i ubili. Kako ni u ranijim akcijama, tako ni u ovoj, nije bilo boraca koje bi ophrvao strah, bez obzira da li je bio sa puškom ili bez nje. Naprotiv, bilo je smjelih i vještih podviga, kao što je bio slučaj jednog borca koji se na poslugu neprijateljskog puškomitraljeza bacio kamenom umjesto bombom, što je puškomitraljesca natjeralo da pobjegne i ostavi oružje.

Svakom od 70 domobrana na Valjnić-brdu je vojničko odijelo zamijenjeno civilnim, a onda im je politički komesar bataljona održao govor, upoznavši ih sa ciljevima NOB-e. Pušteni su kućama, s tim što im je do ispred Skakavca naoružanom pratnjom obezbjeđen prolaz preko oslobođene teritorije.

Likvidacija posade na željezničkoj stanici Utinja

Poslije uspješno izvedene akcije na željezničkoj stanici Vojnić, 4. bataljon je izvršio pripreme i odlučio da u toku noći 21/22. decembra napadne i razoruža domobransku posadu na željezničkoj stanici Utinja. Jačina posade bila je 50 domobrana, naoružanih puškama i sa dva puškomitraljeza. Bataljon je 21. decembra oko 14 časova stigao u istočni dio sela Utinje i po grupama se razmjestio po zaseocima. Ovo poslije podne trebalo je iskoristiti da se borci odmore i nahrane. Narod je svojim borcima dao sve najbolje što je imao, jer je znao da se ide u napad na domobransku posadu. Grupa partizana koja je išla u zaselak Kranjčeviće, u kući Mirka i Dušana Kranjčevića je naišla na domobrana koji je bio izašao u selo, a koga su domaćini zadržali do dolaska partizana. Na osnovu podataka dobivenih od njega, Komanda bataljona je obavještena da se posada sprema da napusti Utinju i pređe na željezničku stanicu Skakavac. Na osnovu ovog podatka, odlučeno je da se odmah, iz pokreta, izvrši napad - u toku dana, umjesto, kako je bilo planirano, noću. Borci su ostavili nedokuvan ručak i, zajedno sa nenaoružanim seljacima, uspjeli da, napadom sa svih strana, razoružaju domobrane koji, zastrašeni silom juriša i masovnošću napada, nisu ni pružali otpor.

Ni na jednoj ni na drugoj strani nije bilo žrtava, a bataljon je zarobio 50 domobrana, zaplijenio 40 pušaka, 2 puškomitraljeza, 13 mina za minobacač 82 mm, i dosta druge opreme. Pored toga, zapaljena je željeznička stanica, porušeni TT-stubovi i onesposobljena pruga. Svi domobrani pušteni su za Karlovac. I ova akcija pokazala je želju svakog seljaka da se što prije domogne karabina i tako postane partizan. Tako su, zajedno sa borcima, razoružavali domobrane, pri čemu je bilo slučajeva da su po trojica hvatala za jednu pušku, ne mogući se nagoditi kome će pripasti. Čak je oko toga dolazilo i do ozbiljnih svađa između bliskih i dobrih drugova, tako da su starješine morale da interвениšu i da odluče tko će u partizane. Svih 13 zapljenjenih mina za minobacač dato je jedinicama 1. bataljona, koje su vršile blokadu domobranske posade u školi u selu Vojjnić, koji je imao minobacač, ali bez mina. Ovim minama borci 1. bataljona uspjeli su da znatno ubrzaju predaju posade. Rezultat ove akcije bio je: 35 pušaka, 2 puškomitraljeza, minobacač 82 mm sa 6 mina i druga ratna sprema.

Poziv ličkim odredima na borbeno takmičenje

Istog dana, 20. decembra, u Štab 4. bataljona stigao je i drug Ivo Marinković Slavko, sekretar OK KPH za Karlovac.⁴² On je, svojim prisustvom i savjetima, pomogao u pripremi izvođenja budućih akcija.

Postignuti uspjesi na Vojnić-kolodvoru, Utinji i Vojišnici, prvi su krupniji uspjesi postignuti u borbama u Kordunu. Zaplijenjenim oružjem naoružani su novi dobrovoljci i jedinice brojno ojačane. U tim akcijama jedinice 4. bataljona dobile su dragocijen ratni plijen: 99 pušaka, 6 puškomitraljeza, oko 150.000 metaka, 36 bombi, 13 mina i mnogo druge ratne opreme. Bataljon je sada ukupno imao 8 puškomitraljeza i oko 150 pušaka, a na svakoga borca dolazilo je oko 300 metaka, ne računajući rezervu.

U ovim akcijama uništena je i željeznička pruga Karlovac - Sisak, tako da više nije bila u upotrebi sve do završetka rata. Likvidacijom ovih posada i prekidom pruge, povezana je oslobođena teritorija 4. bataljona. Ujedno, ovim su stvoreni i povoljni uslovi za oslobođenje Vojnića, čija je posada, nakon jednomjesečne blokade, razoružana 12. januara 1942. (oko 450 neprijateljskih vojnika). Pored značajnih vojnih, postignuti su i politički rezultati. Pušteni na slobodu, zarobljeni domobranci su u drugim garnizonima i u narodu vršili ozbiljnu propagandu u korist NOR-a. Za uspješno izvedene akcije komandant NOP odreda Korduna i Banije, svojom naredbom broj 11, pohvalio je cio borački i komandni kadar:

» 1) *Pohvaljujem za uspješno izvedene operacije komandante bataljona, komesare bataljona, komandire i komesare četa, te partizane tih bataljona.*

Ostali bataljoni treba da se ugledaju na 1. i 4. bataljon i pođu njihovim putem, jer ćemo na taj način još brže i u najkraćem vremenu osloboditi naš narod od fašističkog terora.

2) *Čestitam komandantima i komesarima bataljona, komandirima i komesarima četa i svim partizanima na njihovom hrabrom i borbenom držanju u uspješno izvedenim operacijama.*

Hrabro i neustrašivo napred do konačne pobjede!

3) *Svim komandantima, komandirima i komesarima Korduna i Banije i partizanima Korduna i Banije.*

Dragi drugovi:

U ime vaše pozvao sam grupu partizanskih odreda Like preko njihovog komandanta na drugarsko borbeno natjecanje koje će za vrijeme od 1. januara do 1. februara nanijeti neprijatelju veće gubitke. Dakle, spremimo se dobro i osvjetljajmo obraz Korduna i Banije.«

JACANJE PARTIJSKIH ORGANIZACIJA, OSNIVANJE PRVIH ORGANA NARODNE VLASTI I AKTIVA AFŽ I OMLADINE

Krajem 1941. godine - preko 100 članova Partije

U opštenarodni ustanak 14 sela kotara je, od njih ukupno 50, ušlo sa svojom partijskom ćelijom. To su bila sela: Staro Selo, Pecka, Perna, Malička, Podgorje - Vrginmost, Pješćanica, Lasinjski Sjeničak, Donji Sjeničak, Gornji Sjeničak, Kirin, Bović i Štipan - Šljivovac. Rad tih partijskih ćelija je od maja 1941. godine, pa dalje, objedinjavao

³² Miško Despot je poginuo kao častan borac NOVJ, za vrijeme 5. neprijateljske ofanzive juna 1943. godine, na Sutjesci.

i usmjeravao Kotarski komitet KPH za Vrginmost. Zbog nebudnosti i izdaje, samo je grupa komunista iz Starog Sela, i to njih 8 od 9, odvedena i ubijena od strane ustaša.

Kasnije, podjelom teritorije Korduna na četiri rejona, došlo je i do nove podjele područja kotara Vrginmosta. Tada su partijske ćelije Pecke, Perne i Maličke ušle u sastav Kotarskog komiteta KPH za Vojnić, a za ćelije sjevernog dijela teritorije kotara privremeno je ostao nadležan Kotarski komitet za Vrginmost. U Kotarski komitet za Vojnić ušao je Rade Bulat, dok su Kotarski komitet za Vrginmost sačinjavali Milić Dejanović, sekretar, Nikola Vidović, Branko Nikoliš, Mile Kličković, Miljkan Maslić, Stanko Maslek, Mile Martinović i Mile Manojlović Gedžo.

Formiranjem partizanskih odreda, u njihov sastav su ušli i članovi Partije, dok je samo manji broj drugova ostao na terenu, kao partijsko-politički radnici. Tako su sada partijske ćelije koje su do tada djelovale u selima postale partijske ćelije u partizanskim odredima, koji su u svom zvaničnom nazivu nosili i nazive sela Pecke, Perne, Maličke, Sjeničaka, Bovića, Štipana, Kirina i Pješćanice. Do kraja 1941. godine partijska ćelija je osnovana i u partizanskom odredu Podgorje. Osnivanjem partijskih ćelija u partizanskim odredima, u selima nija ostala ni jedna, da bi do njihovog osnivanja po selima došlo početkom 1942. godine. U decembru 1941. godine osnovan je i Kotarski komitet KPH za teritoriju Kirin-Sjeničak. Do maja 1942. godine prestao je s radom Komitet za teritoriju Vrginmosta, kada je ponovo formiran Kotarski komitet KPH za Vrginmost, i to za cijelu njegovu uočiratu teritoriju.

Veza partijskog rukovodstva ovog terena sa Orkužnim komitetom KPH za Karlovac bila je stalna, tako da su sve partijske ćelije stalno bile u toku događaja. Uputstva i instrukcije za rad primale su putem pisanih direktiva, ili usmjerenih izlaganja članova Okružnog komiteta, operativnog rukovodstva ili članova Komande NOP-a za Petrovu goru. Pored saopštenja i proglasa Centralnog komiteta KPJ i KPH, dobijenih u toku juna i jula 1941. godine, sa analizom vojno-političke situacije u zemlji i pozivom za oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika - sve partijske ćelije su primale i uputstva o tome kako organizovati oružani ustanak i formirati partizanske odrede, kako ostvarivati osnovne zadatke partijskih organizacija u vezi sa formiranjem organa narodne vlasti, aktivna omladine i AFŽ itd.

Pored zadataka koje su izvršavali u partizanskom odredu, komunisti su bili zaduženi i odgovorni i za političko stanje na terenu koji je pokrivaio njihov odred. Stalno su održavali sastanke po selima i obezbjeđivali usklađen rad odreda i sela. Za ova pitanja bili su zaduženi i posebni drugovi, kao partijsko-politički radnici na terenu. Tako je Đuro Baić iz Pecke bio odgovoran za sela i odrede istočno od Petrove gore, a Miljkan Maslić, Branko Nikoliš i Stanko Maslek su radili na sjevernom dijelu teritorije kotara Vrginmosta, zajedno sa članovima komande 4. rejona.

Iako komunisti nisu imali bogatog partijskog iskustva u novim uslovima rada, oni su, i pored toga, uspjeli da obezbjede rukovodeću ulogu KPJ i članova Partije u svojoj sredini, što znači i u partizanskim odredima i na terenu. Uspijevali su to pregalačkim radom, dajući primjer u borbi, u političkom radu, u ličnom životu. S tim u vezi stanovništvo je, i pored izvjesnih ispada i harangiranja na liniji sabotaže borbe, kao i raspirivanja netrpeljivosti i mržnje u srpskim selima protiv Hrvata, steklo povjerenje u komuniste koji su ga povelili u borbu. Zahvaljujući tome povjerenju, Partija je relativno brzo prebrodila prvobitne teškoće i prepreke koje su iskrsavale poslije prvih ustaških pokolja i paljenja sela od strane Paveličević krvoloka.

U danima ustanka, zatim poslije formiranja partizanskih odreda i, naročito, u akcijama koje su izvođene protiv neprijatelja, ljudi su pokazivali svoje kvalitete i potvrđivali svoju odanost započetoj borbi. To su bili uslovi u kojima je Partija zapažala primjerne borce i iz njihovih redova kandidovala svoje nove članove. Mnogi od tih ljudi iz naroda, koji su se istakli u borbi, postali su članovi SKOJ-a, kandidati i članovi Partije, s kojima se uporno i naporno politički radilo. Računa se da je do kraja 1941. godine na teritoriji kotara Vrginmosta bilo preko 100 članova Partije.

Osnivanje odbora NOF-a - prvih organa narodne vlasti

Kapitulacijom bivše Jugoslavije, prestali su da rade i svi organi njenog sistema vlasti. Umjesto njih, odmah su došli novi, ustaški organi vlasti, zaposijedajući kotarsku i sve općinske zgrade i postavljajući svoje ljude. Zaredali su novi proglosti, nova upozorenja, naređenja, propisi i zakoni. Na teritoriji kotara Vrginmosta ti »pravni propisi« samozvanog »novog poretka« nikada nisu ni našli svoju primjenu. Bila je to nenarodna vlast, a narod je tražio svoju, po svojim potrebama i kriterijima odabranu.

Dizanjem masovnog narodnog ustanka, jula 1941. godine, samo formalno je ostala ustaška vlast sa svojim organima jedino u Vrginmostu, Topuskom i Lasinji, i to isključivo za ta mjesta, bez okoline, dok su postavljeni organi vlasti NDH u Boviću još u toku avgusta 1941. godine prestali sa radom. Sva vojna i civilna vlast na teritoriji kotara - u selima gdje je dignut ustanak - bila je u rukama rukovodstva narodnog ustanka.

Poslije formiranja partizanskih odreda, čiji je osnovni zadatak bio vođenje borbe, sve više se osjećala potreba da brojne i obimne pozadinske funkcije vrše posebni organi. Zima je dolazila, mnogi su, nakon ustaških haranja selima, ostali bez kuća i hrane, s pravom očekujući pomoć od NOP-a kojem su i sami pripadali. Trebalo je, dakle, organizovati smještaj i ishranu naroda i boraca partizanskih odreda, čemu nije moglo biti odlaganja. Ljetina se morala pokupiti i trebalo se pripremiti za ratne uslove života u uslovima oštre zime. Sve su to bili zadaci koje rukovodstvo partizanskih odreda, zbog brojnih vojnih i političkih zadataka, nije moglo rješavati. U vezi s tim, krajem septembra 1941, uslijedila je i direktiva Partije, u stvari CK KPH, nazvana »Direktiva br. 3«, za formiranje Narodnooslobodilačkog fronta (NOF). Prema datoj direktivi, NOF je trebalo da obuhvati sve stranke, grupe i pojedince, sve one snage koje se aktivno bore protiv okupatora i njihovih frankovačkih plaćenika, ili koje bilo na koji način pomažu tu borbu, u svim mjestima i krajevima gdje su za to postojali uslovi. Od tih snaga je trebalo stvarati odbore Fronta, izrazito radnog i borbenog fronta naroda, najšire antifašističke organizacije u kojoj će svaki rodoljub, svaki napredan i dobronamjeran čovjek, neovisno od svoje političke nacionalne i vjerske pripadnosti, naći svoje mjesto u davanju mogućnosti da djeluje za NOP. Postavljeno je da ovi odbori ne smiju »visiti u zraku«, već moraju da budu borbeni odredi, izraz jedinstva antifašističkih, demokratskih i rodoljubivih snaga dotičnog mjesta i kraja.

Osnovan je Narodnooslobodilački fond, za skupljanje priloga u novcu, hrani, odijelu i drugim potrebama za NOP. Fond se takođe morao postaviti na što širu osnovu, tako da je cio narod, bez obzira na socijalnu, nacionalnu, vjersku i političku pripadnost, trebalo da daje svoj prilog u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje.

Na teritoriji kotara Vrginmosta, inače, nije trebalo mnogo rada i puno objašnjavanja narodu o potrebi organizovanja i formiranja nekog izabranog tijela koje bi obavljalo sve tzv. pozadinske zadatke. Tu funkciju, uglavnom kao organizatora, do tada su vršili par-

tizanski odredi, a u selima gdje oni još nisu postojali - ljudi su se sami organizovali. Ali, Direktiva je dala objašnjenje i smjernice i ukazala na značaj formiranja odbora NOF-a, čak je pružila uputstvo kako se u tom smislu treba organizovati, jer je to, u stvari, trebalo da budu prvi organi narodne vlasti. Partija je time obezbijedila jedinstvo organizovanosti i uputila šta treba da rade odbori NOF-a da bi djelovali smjerom jačanja NOP-a.

Poslije izvršenih političkih priprema i objašnjavanja značaja formiranja odbora NOF-a, pristupilo se i njihovom izboru. Osnivani su po selima, u kojima su za to postojali uslovi, a njihov sastav biran na masovnim narodnim zborovima. Tačnije rečeno, narod dotičnog sela bi, na zajedničkoj skupštini, birao svoj odbor NOF-a. Selo koje nije imalo uslova za izbor i rad odbora NOF, činilo je to, pak, zajednički sa susjednim naseljem.

Međutim, i prije prijema direktive o osnivanju odbora NOF-a, u selima Kirinu, Maličkoj, Podgorju i Prkosu bile su određene grupe ljudi koje su vršile složeni pozadinski dio poslova, da bi oni, po prijemu te direktive, dobili i svoje pravo ime - odbori NOF-a. Kasnije, u oktobru 1941. godine, svoje odbore izabrao je i narod sela Blatuše, Bovića, Brnjavca, Golinja, Katinovca, Pecke, Perne i Štipana. To isto i u to vrijeme učinili su i stanovnici Banskih Moravaca zajedno sa Lasinjskim Sjeniĉakom, Batinove Kose zajedno sa Bukovicom, zatim Crevarske Strane, Crnog Potoka, Ćremušnice, Gornjeg i Donjeg Sjeniĉaka, Pješćanice, Poljana, Slavskog Polja, Starog Sela, Male Trepće, Vorkapić-Sela i Trstenice. U decembru će to učiniti narod Kozarca, Male Vranovine, Ostrožina i Šljivovca.

Od 50 sela kotara, 32 su imala svoj odbor NOF-a, odnosno, kasnije nazvan, narodnooslobodilaĉki odbor (NOO). A kda su zato stvoreni povoljni uslovi, od druge polovine 1942. godine, odbori su izabrani i u selima Banska Selnica, Boturi, Ćemernica, Desno Srediĉko, Dugo Selo i Trepĉa, Lasinja i Vrginmost. Po oslobođenju od ustaških jedinica, u drugoj polovini 1943. godine, NOO su izabrali i preostalih 10 sela - Banski Kovaĉevac, Crna Draga, Desni Štefanki, Gređani, Hrvatsko Selo, Kablari, Novo Selo, Ponikvari, Topusko i Velika Vranovina.

Odbori NOF-a sela Batinove Kose i Bukovice, Blatuše, Crevarske Strane, Crnog Potoka, Katinovca, Maliĉke, Pecke, Perne, Pdgorja, Poljana, Starog Sela i Vorkapić-Sela u organizacionom smislu bili su u sastavu Kotarskog odbora NOF-a Vojnić, a za ostala sela, sa sjevernog dijela teritorije kotara Vrginmosta, u decembru 1941. godine je oformljen Kirinsko-sjeniĉarski kotarski odbor NOF-a, sa dvije općine: Bović i Sjeniĉak. Za sela ispod Petrove gore u isto vrijeme, u decembru, formiran je Općinski odbor NOF-Perna.

Prvi ĉlanovi - odbornici općinskih odbora NOF-a bili su:

Općina Kirin - Vaso Bulat, Petar Janjić, Dragan Pavlović, Petar Radanović, tajnik, i Branko Źutić, predsjednik;

Općina Sjeniĉak - Pavao Bijelić, Lazo Bratić, Milica Carević, Milisav Dakić, Milić Dejanović, Stanko Maslek, predsjednik, Branko Nikoliš, tajnik, Branko Peleš i Đuro Vujiĉić major;

Općina Perna - Nikola Ćiĉa, Jovan Đanković Jovo, Miloš Đanković, Milan Orešĉanin Crni, Ljuban Poštić, predsjednik, Mile Poštić, Stanko Poštić, Milan Puškar, Miloš Puškar, Stanko RKman i Dušan Roknić.

Usvajanje i istorijski zlatčdj } Ostrožinskog pravilnika«

Na sastanku svih seoskih odbornika općina Kirin i Sjeniĉak, održanom 14. decembra 1941, u zgradi osnovne škole u Ostrožinu, donijeta je odluka da se formira Kirinsko-sjeniĉarski kotarski odbor NOF-a. Njegovi prvi odbornici bili su Pavao Bijelić, Gornji Sjeniĉak, Rade Bulat, Podgorje, Nikola Dragojević Niko, Pješćanica, Stanko Gabrić Čane, Slavsko Polje, Danica Gledić, Bović, Pavao Gvojić Pajo, Dugo Selo, Dragan Jerosimić, Pješćanica, Jovan Krivokuća Jovo, Utinja, Mile Manojlović Gedžo, predsjednik, Gornji Sjeniĉak, Mile Matinović, učitelj, Lasinjski Sjeniĉak, Miljkan Maslić, Štipan, Stanko Maslek, Lasinjski Sjeniĉak, Mile Mraović Ćurĉija, Bović, Branko Nikoliš, Lasinjski Sjeniĉak, Petar Radanović^ Šljivovac, Glišo Rajak, Ostrožin, Damjan Roknić, blagajnik, Kirin, Jelica Stanojević, Ćremušnica, Petar Stanojević, Šljivovac, i Branko Žutić, tajnik, Kirin.

Od neocjenjive je istorijske važnosti za razvoj organa narodne vlasti na Kordunu bio dokumenat »Pravilnik o ustrojstvu i radu odbora NOF-a«, u stvari od seoskog do kotarskog nivoa, koji je izradio odbor NOF-a Kirinsko-sjeniĉarskog kotara, a po ovlaštenju Kotarske osnivaĉke skupštine održane 14. decembra 1941. Tai dokumenat glasi:

»Dana 14. 12. 1941. sastala se u mjestu Ostrožinu apsolutna većina od naroda izabranih odbornika Nacionalnog oslobodilaĉkog fronta, da u svom kraju uspostave vlasti prema Okružnici CK KPH br. 3.

Ovi odbornici odlučili su slijedeće:

1. Odbori Narodnooslobodilaĉkog fronta predstavljaju vlast, koja vodi nacionalnooslobodilaĉku borbu i traje dok ta borba ne bude završena.

2. Narodna vlast odlučuje o narodu i vojsci. Vojsku uzdržava i pomaže, brine za narodnu ishranu (narodno gospodarstvo), liječenje, odgoj, sudstvo i upravu.

3. Narodna vlast vrši se prema slijedećem:

PRAVILNIK

1. Mjesta (sela) Prkosi, Moravci, Lasinjski Sjeniĉak, Udbina, Gornji Sjeniĉak, Donji Sjeniĉak, Utinja, Slavsko Polje i Brnjavac sačinjavaju jednu općinu sa Općinskim odborom Nacionalnog oslobodilaĉkog fronta (ONOF) od 5 lica u Sjeniĉaku. Ime općine je Sjeniĉak.

2. Mjesta (sela) Pješćanica, Ostrožin, Kirin, Kozarac, Bović, Golinja, Ćremušnica, Šljivovac, Štipan, Dugo Selo i Trepĉa sačinjavaju jednu općinu sa Općinskim odborom od 5 lica u Kirinu. Ime općine je Kirin.

3. Općine Sjeniĉak i Kirin sačinjavaju srez. Ime sreza: Kirinsko-sjeniĉarski srez. Srezom upravlja odbor od 5 lica koji zasjeda svakog prvog i petnaestog u mjesecu u mjestu Ostrožin.

4. U svakom selu osnovan je seoski mjesni odbor ONOF. Broj članova odbora, mjesto sastajanja i vrijeme odlučuju se prema mjesnim prilikama.

A) UPRAVA

1. Sreski odbor (SONOF) odlučuje na teritoriji cijelog kotara.

2. Općinski odbor odlučuje na teritoriji svoje općine.

3. Mjesni odbori odlučuju svaki u svome selu (mjestu).

4. Mjesni odbori podređeni su općinskim odborima.

5. Općinski odbori podređeni su Sreskom odboru.
6. Sreski odbor podređen je Okružnom (pokrajinskom) odboru.
7. Sreski odbor vrši nadzor i daje upute općinskim odborima.
8. Općinski odbori daju upute seoskim odborima, koji se nalaze na njihovoj teritoriji.
9. Za upute i objašnjenja svaki odbor pita svoj nadležni odbor.
10. Svaki od stanovnika ovog sreza može i dužnost mu je da normu ili svoj prijedlog koji bi se mogao u praksi primjeniti dostavi svom nadležnom mjesnom odborniku, a ovaj će na nadležno mjesto.
11. Svaki stanovnik radi interpelacije i ankete može takođe staviti svoj prigovor za ukidanje norme koja se u praksi pokaže neprimenljivom.
12. Odbori odlučuju tajnim glasanjem.
13. Ako neki odbor dođe u sukob sa privatnim licem, spor će riješiti nadležni odbor.
14. Svaki odbornik za svoj rad biće pred narodom pohvaljen odnosno ukoren.
15. Norme manjeg značaja može izmijeniti ili nadopuniti Sreski odbor, a norme većeg značaja svi odbornici ovoga sreza.
16. Sva rješenja i odluke odbora imaju se voditi u posebnom zapisniku.
17. Vođenje zapisnika može biti ćirilicom ili latinicom.
18. Sva javna dobra tzv. »NDH« na teritoriji ovoga sreza pripadaju pod ovu upravu.
19. Svi uredi, zakoni, norme tzv. »NDH« od danas prestaju važiti.
20. Mjesni odbor rješava: a) sporove u vrijednosti do 2000 din. (dvije hiljade dinara); b) izriče presude do pet dana zatvora ili prisilnog rada u korist zajednice; c) izriče globu do 500 dinara koja ide Nacionalnooslobodilačkom fondu; d) određuje seoske straže; e) popisuje stanovništvo, hranu i stoku; f) kupi priloge za Fond Nacionalnooslobodilačkog fronta; g) brine se o siromašnima; h) populariše nacionalnooslobodilačku borbu i rješava sporove među privatnicima do gore označene vrijednosti; j) rješava sitne kućne sporove; k) brine se za kopaње zemunica i spravljanje hrane.
21. Općinski odbor rješava: sporove do vrijednosti od 10.000 dinara; b) izriče presude do 10 dana zatvora ili prisilnog rada u korist zajednice; c) izriče globu do 1.000 din.; d) novači partizane (regrutuje vojsku); e) rješava kućne sporove; f) vrši nadzor nad seoskim odborom.
22. Sreski odbor rješava: a) sporove preko din. 10.000; b) izriče najteže presude; kontroliše općinske odbore.
23. Mjesni odbor popisuje stanovništvo; općinski odbor vodi maticu rođenih, oženjenih i umrlih.
24. Za slučaj bolesti općina ima organizirati liječenje.

B) GOSPODARSTVO

1. Radi prehrane stanovnika, određuje se kontrola nad suviškom hrane, da se ne krije ili ne prodaje izvan našeg teritorija, naročito ne fašistima.
2. Višak hrane koji se ustanovi kod bogatijih moraće se prinudno prodati siromašnima po određenoj cijeni.
3. Najsromašniji dobiće potporu iz Fonda narodnooslobodilačkog fronta.
4. Lica koja svojim ponašanjem i radom nisu dostojna te potpore biće prinuđena da istu odrade u korist zajednice.
5. Vodiće se evidencija o stoci na taj način da će se dozvoljavati uzgoj iste samo u nužnoj količini.

6. Određuje se štednja na hrani. Rasipnici biće strogo kažnjeni.
7. Svaki odbor imaće Fond Nacionalnooslobodilačkog fronta.
8. U Fond Nacionalnooslobodilačkog fronta spada sabiranje hrane i novca, koje vrše odbornici Nacionalnooslobodilačkog fronta, od partizana zaplijenjena neprijateljska imovina, te globe ubrane po odluci odbora.
9. Radi izmjene dobara određuje se tržište u općini Sjeničak (Svetinje) svake subote, a u općini Kirin (Crkvište) svake srijede.
10. Dozvoljava se izvoz izvan granica ovog sreza samo u zamjenu za robu, a ne za novac, kako bi se spriječilo podupiranje neprijatelja.
11. Zabranjuje se uništavanje šuma. Drva za ogrijev i građu dodjeljuje seoski odbornik sa lugarom besplatno.
12. Lihvarstvo, zelenaštvo i kamata (ugovoreni od danas) strogo je zabranjeno.
13. Određuje se cijena kukuruza din. 300 za vagon, pšenici 500 din., grahu din. 400, krumpiru 100 din., i za jaja 2,50 din. po kom.

C) SUDSTVO

1. Sporovi koji nastanu između privatnika, zatim privatnika i pripadnika narodne vojske, te privatnika i odbora, sudiće odbori prema svojoj nadležnosti.
2. Spor će se rješavati samo na osnovu podnošenja tužbe.
3. Tužba se podnosi usmeno ili pismeno.
4. Tužba bez potpisa neće se primati.
5. Svaki tužitelj mora svoju tužbu potvrditi sa svjedocima ili dokumentima.
6. Tuženi mora potvrditi svoju odbranu.
7. Tužitelj koji bi zlonamjerno htio oštetiti tuženog, pa bude odbijen nakon neuspjele tužbe - biće kažnjen.
8. Odbornik koji je u rodbinskim vezama sa bilo kojom strankom isključuje se od rješavanja.
9. Stranka nezadovoljna presudom može se žaliti višem odboru u roku od 15 dana.
10. Stranka koja je suđena po Sreskom odboru može ponoviti sud kod istoga, takođe u roku od 15 dana u slučaju ako je pribavila nove dokaze.
11. Odbornik koji bi primao mito biće najstrože kažnjen.
12. Tužba se podnosi u mjestu tuženog, odnosno u mjestu počinjenog djela. Drugi odbori nisu nadležni i ne smiju tužbu primati.
13. Nikoga se ne smije hapsiti prije dozvole odbora.
14. Partizani na svoju ruku ne smiju nikome suditi, niti ga hapsiti.
15. Privođenja na potražnju odbora vrše rezervni seoski odredi.
16. Ako partizan ošteti ili napadne civila, civil ga tuži nadležnom odboru nacionalističkooslobodilačkog fronta, te ovaj, u prisutnosti partizanovog komesara i komandira, sudi partizanu.
17. Ako civil ošteti ili napadne partizana, partizan, preko svog komandira, stavlja tužbu nadležnom odboru nacionalnooslobodilačkog fronta, te ovaj u prisutnosti partizanskog komandira i komesara, sudi civilu.
18. Partizanu za manje greške sude pretpostavljeni komandiri, a za veće sudi odbor Nacionalnooslobodilačkog fronta u prisutnosti komandira i komesara.
19. Ustašama i fašistima u civilu ili uniformi sudi partizanska narodna vojska.
20. Odborniku sudi nadležni odbor.

21. Izdaja, špijunaža u korist neprijatelja, ubistvo, opetovana krađa itd. kažnjava se smrću.

22. Sreski odbor kvalifikuje ova djela.

23. Odbornicima koji bi po privatnim stvarima izlazili iz mjesta službovanja i rješavali sporove privatnika pripada odšteta od 50 din. na dan.

24. Ovu će odštetu predujmiti tužilac, a krivac isplatiti tužitelju.

25. Siromašna lica neće plaćati odštetu.

26. Tko je siromašan u ovom pogledu određuje narodni odbor.

27. Ova odšteta pripada svim odbornicima, bez obzira u kome su odboru.

28. Izlaziti na lice mjesta će odbornici po redu (po broju slučajeva).

29. Ovaj pravilnik potpisuje, u ime odbornika, Sreski odbor i izaslanik partizanske vojske 4. bataljona, te ga interesiranim proglašuju.

U Ostrožinu 14. 12. 1941. godine.»⁴³

Drugovima koji su pisali ovaj Pravilnik, Mili Manojloviću Gedži, studentu prava, Branku Žutiću, učitelju, i Miljkanu Masliću, đaku gimnazije, kao osnov je poslužila navedena direktiva, odnosno Okružnica broj 3 CK KPH od 30. septembra 1941. Prema ovoj direktivi, to su bili odbori Narodnooslobodilačke fronte, što se vidi i iz usvojenog »Ostrožinskog pravilnika«. Dva mjeseca potom, u Okružnici broj 4 CK KPH, od 6. decembra 1941, jasno se kaže da su to rukovodeći organi narodnooslobodilački odbori (NOO) - Narodnooslobodilačkog fronta. Prema istoj okružnici, NOO su privremeni organi vlasti, birani slobodno i neposredno od samog naroda. Oni su kao organi vlasti privremenog karaktera, zbog toga što su ukinuti organi stare vlasti (općinske uprave, kotarska poglavarstva, žandarmerijske stanice) kao uporišta okupatora i njihovih slugu, a buduće trajne oblike i organe vlasti odrediće oslobođeni narod poslije istjerivanja fašističkih okupatora iz zemlje i uništenja njihovih domaćih slugu.

Iako je Pravilnik Kirinsko-sjeničarskog kotara NOF-a, poznat kao »Ostrožinski pravilnik«, imao i vidnih nedostataka, on je predstavljao prvo i pravno sredstvo za regulisanje političko-upravnog života, sudstva, privrede i socijalnih pitanja - na osnovi propisa koji su tada jedino imali zakonsku snagu na oslobođenoj teritoriji. Njime su zauvijek prestali da važe svi zakonski propisi stare Jugoslavije, dok zakoni ustaške »države« ovdje nisu nikada ni stupili na snagu.

Ostrožinskim pravilnikom služili su se svi NOO na teritoriji kotara Vrginmosta, pa i cijelog Korduna. Njime se u radu rukovodio i Okružni odbor NOF za Kordun, izabran na Okružnoj konferenciji predstavnika NOO Korudna, 18. i 19. januara 1942.

Izabrani NOO vršili su sve funkcije organa vlasti, osim vojničke, koja je bila u nadležnosti rukovodstva komandi partizanskih jedinica. Ali, odbori su sa tim komandama tijesno saradivali, naročito što se tiče ishrane i smještaja jedinica, mobilizacije novih boraca i si. Oni su bili odgovorni za rad i održavanje reda u selu, za bezbjednost stanovništva, koju su rješavali pomoću seoskih straži, koje su i bile potčinjene NOO; vodili su borbu protiv svih narodnih izdajica i agenata neprijatelja, i u tom smislu su organizovali obavještajnu službu u kojoj su, na određen način, učestvovali svi stanovnici odani NOB-u. Kako su, od početka ustanka pa do kraja 1941. godine, gotovo sva sela bila spaljena od ustaša, to je jedan od glavnih zadataka NOO bio da organizuju i pomognu smještaj porodica, izgradnju bajti i zemunica za smještaj žita, krompira i drugih živežnih namirnica.

Izborom NOO, komande partizanskih jedinica bile su oslobođene pozadinskog dijela poslova i mogle su se posvjetiti samo pitanjima oružane borbe. No, i dalje je, kako je rečeno, ostala stalna i tijesna veza komandi sa NOO i obratno, održavana pod borbenom parolom: »Sve za front«. Ekonomski - intendanti jedinica saradivali su sa odborima u rješavanju pitanja ishrane, a politički komesari bili idejna veza na liniji pozadina - front, odnosno front - pozadina.

Osnivanje i organizacija AFŽ

Početak narodnog ustanka počinje i aktivan i organizovan rad žena na liniji NOB-e. Do tada nije bilo organizovanijeg političkog rada među ženama, pa nisu postojale ni odgovarajuće organizacije rodoljubivih i antifašistički orijentisanih žena. Kao i u ostalim krajevima bivše Jugoslavije, žene ni na teritoriji kotara Vrginmosta nisu imale ni osnovna politička prava. Sem ostalog, nisu imale ni aktivno ni pasivno pravo glasa. Žena je bila zapostavljena i u oblasti građanskog i porodičnog prava, a u bračnim odnosima vladalo je, uglavnom, pravilo da je muž glava porodice i da je žena dužna da ga bespogovorno sluša i bez riječi mu se pokorava. Muž je odlučivao o mjestu stanovanja, vaspitanju djece, upravljanju zajedničkom imovinom, pa čak o trošenju imovine, koju je žena unijela u bračnu zajednicu.

Smatralo se da ženi druge škole osim osnovne nisu ni potrebne, a tamo gdje je u porodici bilo više muške djece - da joj je čak i toliko škole nepotrebno. Vrlo mali broj ženske djece, iz porodica imućnijih seljaka, službenika, trgovaca i zanatlija, pohađao je srednje i više škole.

O položaju žena Korduna do rata vrlo slikovito se izrazila drugarica Ljuba Puškar, omladinka rodom iz Perne, a u toku NOB-e aktivan političko-partijski radnik na terenu kotara:

»Mi nikada nismo bile pozivane na skupštine, niti je tko za žene pitao. Bile smo uvijek potlačene od vlasti, a bile smo potlačene čak i od svojih drugova. Uvijek su govorili: »Vi žene treba samo da radite i da ostanete kod kuće«. To nam je bila sva dužnost, i što nas puste jednom u godini u crkvu da se izpovjedimo, to nam je bila sva prosvjeta. Kada je bilo glasanje, nikada se nije pitalo žene da i one koju reknu, nego su naša gospoda i jugoslovenska vlada radili samo kako je za njih bolje bilo. A kada je navalio Nijemac onda naša vlada i oni ministri pokupili novac i otišli u London, a nisu mislili na nas, siromašni narod, hoće li nas neprijatelj pobiti ili neće. Onda su došle ustaše i počele s klanjem i paljenjem. Zato mi drugarice iz duše mrzimo paščad, a ljubimo naše partizane koji se za nas bore.«⁴⁴

Takvo gledanje na mjesto i ulogu žena u društvenom životu ostaje sve do formiranja prvih partijskih organizacija. Tada je, pored ostalih zadataka partije, bio i rad među ženama. Ali, da bi se ovaj rad mogao uspješnije razvijati, prvo je trebalo objasniti muškarcima - simpatizerima Partije, kandidatima za članove pa i nekim članovima KP, potrebu aktiviziranja žena u političkom i društvenom radu, kako bi to prvi oni pravilno shvatili, a time i uspješno sproveli u djelo. Prvi rezultati postizani su uoči rata, radom ogranaka »Seljačkog kola« u Vrginmostu, Sjeničaju i Boviću, gdje su se, u pripreme i izvođenje raznih priredbi organizovanih u cilju kulturnog prosvjeđivanja naroda, aktivno uključivale i žene, naročito omladinke.

⁴⁴ Zbornik »Žene Hrvatske u NOB«, knj. I, str. 128.

Prije rata Dragica Bulat, student medicine, iz Podgorja, bila je jedina žena član KPH na teritoriji kotara Vrginmost i ona je aktivno radila na okupljanju i prosvjeđivanju žena. U danima priprema za ustanak aktivirane su i neke od omladinki koje su, zbog rata, prekinule škole i studije i došle kod svojih roditelja u selo.

U julski oružani narodni ustanak 1941. godine aktivno i na određen način su se uključile i žene. Naime, dok su se tako reći svi muškarci, u prvim danima ustanka, nalazili na položajima i branili sela od ustaških zločinstava, žene su radile sve kućne i poljoprivredne poslove. U danima borbi, kada su ustanici spriječavali brze prodore ustaša u sela, one su, sa djecom i starcima, sakrivala životne namirnice i sa najpotrebnijim stvarima i stokom povlačile se u šumu.

Poslije formiranja partizanskih odreda, u vrijeme kada su birani prvi organi vlasti, istovremeno su vršene političke pripreme i za formiranje organizacija antifašističkog fronta žena (AFŽ). Prema datim direktivama i uputstvima Partije, u radu sa ženama na teritoriji kotara Vrginmosta naročito su se isticale drugarice Nada Oreščanin iz Perne, Ljubica Ulemek Ljuba iz Pecke, Anka i Dragica Bulat iz Podgorja, Anica Martinović i Milica Carević iz Lasinjskog Sjeničaka, Jelica Stanojević i Milka Kraguljac iz Čremušnice, Jelena Aralica i Danica Gledić iz Bovića, Danica Radanović iz Šljivovca, Danica Pavlović iz Kirina i Darinka Zimonja iz Trstenice.

Ove drugarice su, na organizovanim sastancima po selima, uz pomoć članova Partije - boraca iz partizanskih odreda, govorile ženama o političkoj i vojnoj situaciji u zemlji i u svijetu, značaju NOB-a, životnoj potrebi jačanja bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana i širenja osnova njihove zajedničke borbe, organizovanju naroda po selima, pružanju materijalne pomoći borcima partizanskih odreda, mjestu, ulozi i zadacima žena u NOB-u, te o potrebi njihovog političkog organizovanja i formiranja organizacija Antifašističkog fronta žena, popularnog AFŽ-a.

Do kraja 1941. godine u 15 sela sa teritorije kotara Vrginmosta oformljene su organizacije AFŽ i izabrana njihova rukovodstva - odbori. To su bila skoro sva sela ispod Petrove gore: Staro Selo, Katinovac, Crni Potok, Pecka, Perna, Blatuša, Podgorje i Črevarska Strana sa Slavskim Poljem, a od sela na sjevernom djelu teritorije kotara: Bović, Golinja, Kirin, Kozarac, Pješčanica i Trstenica.

Formiranje odbora je vršeno na seoskim skupovima žena, a u odbor, koji je imao od 5 do 11 članova, javnim glasanjem su birane drugarice predlagane od strane skupa žena. Bile su to drugarice koje su se do tada istakle svojim aktivnim radom na liniji NOB-e. Mnoge drugarice bile su već izabrane i kao odbornice NOO.

Osnovni zadatak organizacije AFŽ bio je da okupljaju, aktiviziraju i pokreću na liniji jačanja NOB-e sve žene svoga sela: da pomažu borbu partizanskih odreda; da zajedno sa NOO učestvuju u svim akcijama privrednog, društvenog i političkog života sela.

U decembru 1941. godine uslijedila je i Okružnica broj 4 Centralnog komiteta KP Hrvatske kojom su, pored političkih zadataka organizacije AFŽ, regulisana i njihova organizaciona pitanja. Tako je radom seoskog odbora AFŽ rukovodio Kotarski inicijativni odbor, formiran u novembru 1941. godine. Radom kotarskih inicijativnih odbora AFŽ rukovodio je Inicijativni odbor AFŽ za Kordun i Baniju, osnovan novembra 1941. godine. Poslije je, radi operativnijeg rada, posebno formiran odbor za Kordun, a posebno za Baniju. Odbor AFŽ za Kordun formiran je 10. decembra 1941. godine u selu Vučkovići, u Petrovoj gori, u koji su ušle Jela Predović iz Karlovca, kao predsjednica Odbora (inače je bila član OK KPH za Karlovac i jedan od glavnih organizatora žena na teritoriji Korduna i okruga Karlovca), Marija Majstorović Maca iz Karlovca, tajnica Odbora, Anka Vujčić, za teritoriju kotara Veljun, Sava Bulat Seka, za teritoriju Vrginmost, i Mica Mišaić, za kotar Plaški.

Široka aktivnost Saveza mlade generacije (SMG)

Među ustanicima bili su i omladinci, nerijetko od osamnaest pa i manje godina starosti. U većini slučajeva, takvi mladići su tjerani od svojih starijih drugova kućama, ali su oni, i pored toga, ostajali i zajedno se angažovali u prvim borbenim redovima. Mladići su bili i prvi kuriri koji su održavali vezu između sela i ustanika na položaju, te između ustanika susjednih sela.

Do formiranja partizanskih odreda, a u njima partijskih organizacija, uslijedilo je i organizovanje skojevske i omladinske organizacije - na osnovu direktive CK KPH od 20. septembra 1941. Do kraja 1941. godine svaki partizanski odred imao je i aktiv SKOJ-a, čiji je osnovni zadatak bio politički rad sa mladim partizanima, njihovo upoznavanje sa linijom i zadacima narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, politikom Partije i osnovama marksizma-lenjinizma kao teorije i prakse.

Članovi SKOJ-a bili su nosioci učvršćivanja i podizanja svjesne i, u isto vrijeme, čvrste discipline, duha samoprijedora i hrabrosti među svim mladim borcima. Oni su bili nosioci i kulturno-prosvjetnog života, koga su organizovali putem predavanja, praćenja radio-emisija, rada analfabetskih tečajeva. Brižljivo su negovali drugarstvo i solidarnost u odredu, bile oslonac partijske organizacije i starali se o uzdizanju i prijemu mladih kadrova za SKOJ, pa i za članstvo u Partiji.

U selima i mjestima kroz koje je odred prolazio, ili u kojima je izvodio akcije, skojevci i omladinski aktivisti su okupljali omladinu, objašnjavali liniju NOB-e i zadatke partizana, ukazivali na obaveze mladih u borbi. Tim su postavljali temelje jedinstvenog omladinskog pokreta i bili organizatori skojevskih i omladinskih aktiva u selima.

Rukovodstva partizanskih odreda i partijskih organizacija, omladini su posvećivala posebnu pažnju. Sa njima je posebno organizovana obuka u rukovanju oružjem u vođenju borbe i načinima izvođenja napadnih i odbrambenih akcija, primjenjujući osnovne principe partizanske taktike. Sličan način obuke primjenjivan je i sa onim dijelom omladine koji nije bio u partizanskim odredima. Ta omladina bi dolazila u odred kada bi se on nalazio u logoru, i sa njima je obuka izvođena po posebnom programu vojno-političke nastave.

Poslije formiranja aktiva SKOJ-a unutar partizanskih odreda, pristupilo se organizovanju omladine i na terenu, po selima. Kako je većina dotadašnjih članova SKOJ-a otišla u partizane, to su oni bili glavni organizatori formiranja skojevskih i omladinskih organizacija po selima. I taj dio poslova odvijao se u duhu direktive Partije i Okružnog komiteta SKOJ-a za Karlovac. Omladinu na terenu trebalo je okupiti i organizovati u okviru organizacije Saveza mlade generacije Hrvatske (SMGH).

Po selima su održavani skupovi omladine na kojima je govoreno o vojno-političkoj situaciji u svijetu i u našoj zemlji, o liniji NOB-e, kao i o ulozima i zadacima organizacije SMG. Na istim zborovima formirana je omladinska organizacija i birano njegovo rukovodstvo, koga je, pored sekretara, odnosno negdje zvanog pročelnika, činilo još 5 do 11 članova odbora. Članovi rukovodstva organizacije SMG u većini su bili skojevci. Načelno, prije formiranja aktiva ove organizacije, po selima su, od najboljih omladinaca i omladinki, formirani skojevski aktivisti, koji su preuzimali ulogu organizatora i rukovodstva omladinske organizacije.

Poslije Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije, održanog 28. i 29. decembra 1941. godine u Bihacu, naziv Savez mlade generacije je preimenovan u Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), odnosno njegov dio za Hrvatsku - USAOH.

U toku oktobra, novembra i decembra 1941. godine, tj. do održavanja Prvog kongresa USAOJ-a, na teritoriji kotara Vrginmost u 17 sela je bila formirana organizacija SMG. To su bila sela Blatuša, Bović, Crni Potok, Crevarska Strana, Gornji Sjeniĉak, Golinja, Katinovac, Kirin, Kozarac, Lasinjski Sjeniĉak, Mala Vranovina, Pecka, Perna, Podgorje, Prkos, Slavsko Polje i Vorkapić-Selo. U svim tim selima, osim Golinja, Kozarca i Prkosa, postojali su i aktivni SKOJ-a.

USTAŠKA OFANZIVA NA SEKTORU 4. BATALJONA

C/7: »uĉutkati puškaranje« pred vratima Karlovca i Zagreba

Dok su partizanske jedinice Korduna bile u ofanzivi, razoruŹavajuĉi, jednu za drugom, neprijateljske posade u Vojišnici, na Vojniĉ-kolodvoru i u Utinji, a opkoljavajuĉi je u Vojniĉu - dotle je ustaški vojni vrh u Zagrebu planirao protivofanzivu na ovom dijelu »svoje« teritorije. Naime, vlastodršci tzv. NDH uvidjeli su da narodni otpor postaje svakim danom sve jaĉi, šireći se ĉak i u krajeve naseljene hrvatskim stanovništvom, te da im se, eto, i u neposrednoj blizini Zagreba i Karlovca nanosi sve više ne samo glavobolja, već i Źrtava. OdrŹati ovu teritoriju u ustaškim rukama - znaĉilo je mnogo za poglavnika. Prije svega, stalne posade na teritoriji kotara Vrginmosta predstavljale su predstraŹu Karlovcu i Zagrebu, a njihovim postojanjem sprijeĉavalo se širenje narodnog ustanka sjeverno od rijeke Kupe. Osim toga, pruga Karlovac - Vrginmost - Glina - Sisak bila je najbolja veza sa snagama u Kordunu i Baniji.

Da bi ovo podruĉje i svoje interese u njemu obezbijedio, »uĉutkao puškaranje« i sprijeĉio uĉestalo i opasno razoruŹavanje svojih posada pred vratima Karlovca i Zagreba - Pavelić je liĉno odluoĉio da se protiv partizana Korduna organizuje i povede odluĉna ofanziva. Poslije napada jedinica 4. bataljona na Pisarovinu, izvedenog 8. decembra, takvu ofanzivu je od Pavelića traŹila i delegacija sastavljena od 12 ustaša iz Lasinje, zahtijevajuĉi da se uništi selo Prkos, kao i druga sela juŹno od rijeke Kupe, a narod iz njih likvidira. Taj zahtjev se poklopio sa planom ofanzive. Jer, cilj planirane ofanzive je i bio da se razbiju i unište partizanske jedinice, opustoše sela i pobije narod na sjevernom 'dijelu teritorije Korduna, prodre u Petrovu goru i oslobodi opkoljena ustaška posada Vojniĉa.

Za izvođenje ove ofanzive Pavelić i njegovi doglavnici planirali su upotrebu svojih najboljih jedinica: poglavnikovu ustašku tjelesnu bojnu, domobransku doĉasniĉku (podoficirsku) školu iz Zagreba, dvije satnije ustaša zloglasnih glavešina Juce Rukavine i Maksa Luburiĉa, 10. ustašku bojnu, brzi sklop sa 8 tenkova, tehniĉki sklop sa 2 topa i 2 minobacaĉa, oruŹnike iz nauĉnog odjela iz Sremske Kamenice i djelove 1. domobranskog zbora iz Siska. Pored ovih snaga sa strane u to vrijeme na teritoriji kotara Vrginmosta nalazile su se i slijedeće neprijateljske snage: Topusko - oko 1.000 Italijana, 150 ustaša, 150 domobrana, 20 Źandarma, ojaĉani topovima i tenkovima; Źeljezniĉka stanica Topusko - oko 30 domobrana; Ćemernica - oko 40 Źandarma, Vrginmost - oko 900 Italijana, 300 ustaša, 15 domobrana, 20 Źandarma, ojaĉani topovima i tenkovima; te Skakavac, Banski Kovaĉevac, Lasinja i Buĉica, svako sa oko 100 ustaša. Sve u svemu, raĉuna se da je u toj ofanzivi uĉestvovalo oko 4.000 ustaša, domobrana, Źandarma i Italijana, u odnosu na oko 250 boraca 4. bataljona.

Rukovođenje ofanzivom povjereno je ustaškim zlikovcima Anti Moškovu i Maksu Luburiĉu, dok je ustaše iz Lasinje, Banskog Kovaĉevca, Crne Drage i Novog Sela, predvodio ustaša Jura Topoljnjak iz Lasinje, a iz Buĉice i Ilovaĉka - zloglasni ustaša Stjepan Silobad.

Prkos i Dugo Selo u crno zavijeni

Neposredno pred početak ofanzive ustaše su postavile stražu na skeli, kojom se prevozilo preko Kupe u Jamničkoj Kiselici, i blokirali sve prilaze Lasinji, ne dozvoljavajući nikome izlazak iz mjesta. Prevoženjem i razmješanjem ustaša po privatnim kućama u Lasinji rukovodio je Maks Luburić, od koga su svjedoci tih priprema čuli kako govori: «Sprema se čišćenje srpske gamadi!»

Postupak ustaša s borcima i narodom na terenu regulisan je naredjenjem vojskovođe, u kome je, pored ostalog, naredeno:

»....1. Svatko tko bude na terenu nađen sa oružjem, a ne pripada domobranstvu, ustašama, oružništvu i drugim priznatim postrojbama, IMA SE ODMAH SMAKNUTI.

2. Naoružana građanska lica koja se zateku bez POSEBNE DOZVOLE na zemljištu van svojih sela, a osobito u šumama i planinama, imadu se smatrati kao jataci, te ih kao takve uhvatiti i uputiti u koncentracione logore.

3. Sela iz kojih bi se pucalo na nas, ZAPALITI. Osim toga, putem Velikih Župana, objaviti će se i ova Vojskovođina Zapovijed:

»Ako se u blizini nekog sela dogodi napad na domobrane i ustaše, poštanske suhoputne i željezničke komunikacije, ili državne ustanove...dotično selo pretražiti, pa iz svih domova u kojima se ne nađu muškarci (odbjegli) sve osobe, ženske i muške, starce i djecu, odvesti kao taoce u koncentracione logore.

Kuće, blago, žito i ostalo postaje državna imovina.«

Što prije ovo objaviti svim područnim zapovjednicima i u buduće se po ovome upravljati ,...«⁴⁵

Dok su jedinice 4. bataljona uspješno izvodile akcije napad na Vojnić-kolodvor i Utinju - preko Vlanjnic-brda širio se miris dima od kuća koje su ustaše palile u svom nastupanju sa pravca Lasinje. Inače, za ovu ustašku ofanzivu komanda bataljona je saznala nakon njenog otpočinjanja, tako da je ovaj dio terena ostao bez partizanske jedinice, a ni narod ništa nije unaprijed saznao, jer niko nije poslao bilo kakvu obavjest o onome što se žiteljima ovog kraja sprema. Jedino je to pokušao da učini komandir žandarmerijske stanice Lasinja, narednik Petar Nikolić, inače idejni pristaša ustaša, ali čovjek koji se nije slagao sa totalnim istrebljenjem Srba (sem ostalog, plašio se i provokacije). Bilo kako bilo, on se, kako je već navedeno, na dan prije početka ofanzive, 20. decembra, odlučio da upozori narod što mu se sprema. Po jednom od Roma, Čurku Parapatiću, poslao je, kao što je već rečeno, pismo općinskom vječniku Nikoli Bižiću u Prkos, kojim ga obavještava o predstojećoj ustaškoj akciji. Ne znajući šta nosi i neupućen od pošiljaoca kako da se u pojedinim situacijama ponaša, Parapatić je na pitanje ustaša Jože i Tome Sudara iz Novog Sela, kuda ide, odgovorio da ga šalje narednik Nikolić pismom u Prkos. Pismo su ustaše zarobile, narod je ostao neobaviješten o opasnosti koja mu prijeti, a sutradan je narednik Nikolić, sa ženom i dvoje djece, ubijen od ustaške ruke.

Osnovna zamisao ustaške komande za ovu ofanzivu bila je da se, prvo, glavnim snagama otpočne napad sa pravca Lasinje, i time privuku i zadrže jedinice 4. bataljona, a zatim, poslije dva dana, da istovremeno otpočne napad iz Karlovca u pravcu Sjeničaka, odnosno snagama Italijana iz Vrginmosta u pravcu Ostrožina - kako bi se partizani doveli u okruženje i, zajedno sa narodom, uništili.

Prikupljenim snagama u Lasinji, ustaše su krenule u napad još u toku noći 21. decembra, i to jednom kolonom prema Prkosu, a drugom prema Dugom Selu. Djelovi koji

su išli na Prkos prvo su zatvorili prostor između sela i rijeke Kupe, presjekli put koji vodi za Sjeničak, tako da su selo zatvorili u poluokruženje. Jedino su ostavili otvoren prostor prema Banskom Kovačevcu, jer su znali da će one koji na tu stranu pokušaju da pobjegnu - dočekati druge ustaše.

Prkos je, kao i ostala sela koja su bila bliže ustaških uporišta, imao organizovane noćne straže i patrole. I kada su čuli pucnjavu sa pravca Brezja, stražari su, najbržim putem, obavještavali narod o dolasku ustaša. Prve pucnje je, zapravo, ispalio narednik Nikolić, kao upozorenje narodu na opasnost, jer je, možda, pretpostavljao da Parapatić nije uspio da preda pismo. U isto vrijeme čuli su se pucnji i sa drugih strana, što je bio znak za jednovremeni početak dobro pripremljene ustaške akcije. Nastao je metež, plač i zapomaganje žitelja. Pokušali su da bježe, ali nisu imali kuda, jer je put za Sjeničak bio obezbijeđen od ustaša, a oni koji su bježali u Banski Kovačevac, da se sakriju kod svojih poznanika, otkrivani su od pojedinih proustaški nastrojanih seljaka i predavani ustašama. Tako je u-toj zločinačkoj ustaškoj akciji, sračunatoj na uništenje sela Prkosa, pohvatano 478 žena, djece i starijih ljudi, kao i izvjestan broj mlađih muškaraca, dok je samo oko 130 mještana, uglavnom odraslih muškaraca, te desetak žena i djevojaka - uspjelo izbjeći oštricu ustaškog noža.

Pohvatani narod ustaše su zatvorile u zgradu osnovne škole, te u pojedine kuće, štale i sjenike. Dok je dio ustaša pljačkao po opustjelom selu, drugi su se napijali i divljački se izivljavali nad pohvatanim mještanima. Nakon paljenja Prkosa, ustaše su narod odvele u Lasinju i tamo ga pritvorile u stari »Krajiški magazin«. Tu su ostali 4-5 dana, trpjeći najteža zlostavljanja. Odatle su ih, po grupama, odvodili na »suđenje«, u kuću mlinara Jose Katalinića, gdje je zasijedao ustaški sud, koji ih je, sve po redu, osuđivao na smrt. Najveći dio silom privedenog naroda odvođen je u šumu Brezje, gdje su ih koljači, nad iskopanom jamom, udarcima noža i malja zvjerski ubijali.

Manji dio tog naroda ustaše su, kamionima, prebacile u Rakov potok, Hasan-Brijeg i Dugo Selo, i tamo ih takođe ubijale. U šumi Matejić, kod Banskog Kovačevca, ubijeni su narednik Nikolić, njegova žena i dvoje djece, zajedno sa izdvojenom grupom Prkošćana. Dio pohvatanih žena našao je smrt. 27. decembra u zapaljenim kućama u Dugom Selu. Jedan od kamiona, pun žena, na putu od Lasinje za Dugo Selo sletio je sa zamrznutog puta i zaustavio se u grabi. Kako ga odatle nisu mogli izvući, to su zločinci, Luburić i Topoljnjak, naredili ustašama da žene utjeraju u kuće i zapale. Bile su to kuće Đure i Stevana Kljajića iz Dugog Sela, već napola izgorjele.

Istovremeno sa upadom u Prkos, ustaše su, sa drugim dijelom snaga, krenule u Dugo Selo. A kako je to selo razasuto u više zaselaka - krenuli su u tri kolone: Lasinja - Dugo Selo, Lasinja - šuma Kremešnica i zapadno od Kremešnice. Ovu treću kolonu je vodio ustaša lugar Ruda Šepić, budući da je dobro poznao ovaj teren. U samu zoru blokirali su zaseoke Borune i Gvojiće i u njima pohvatali sav narod, zatečen kod svojih kuća. Čuvši puškaranje, stanovnici drugih sela i zaselaka počeli su bezglavo da bježe u pravcu Štipana, Šljivovca i Ostrožina. Neki su se sklonili u susjedno hrvatsko selo Štefanki, kod svojih prijatelja i poznanika. Međutim, neke je otkrio ustaša Janko Pavek i predao ih svojoj sabraći, a nekoliko ih se, pomoću svojih poznanika, prebacilo u hrvatska sela na lijevoj obali Kupe.

U težnji da pohvataju što više naroda, ustaše su primjenjivale »taktiku« - da sa sobom vode nekoliko uhvaćenih muškaraca kojima su naređivali da pozivaju narod da ne bježi, jer im se neće ništa dogoditi. Bilo je naivnih ljudi koji su tome nasjeli, no to su, uglavnom, bili stariji i nemoćni ljudi, koji se nisu mogli kretati po zimi i velikom snijegu. Oni koji su, pak, bježali, u bijegu su ubijani, bez obzira ko je u pitanju - muškarac, žena ili dijete.

Kako još nisu bile pristigle jedinice 4. bataljona od Utinje, to su ustaše i u toku 22. decembra nastavile svoju operaciju ubijanja i paljenja u širem prostoru Prkosa, Dugog Sela i Trepće. Samo za ova dva dana pohvatale su oko 539 osoba, odvele ih u Lasinju i poubijale u šumi Brezje. Iz Dugog Sela nisu odvozili žito i druge stvari kao što su to činili u Prkosu, već samo tjerali stoku, a sve drugo odreda palili.

Bataljon stiže upomoć narodu

Obezglavljeni, sa domova razjureni i smrtno uplašeni narod nestrpljivo je očekivao povratak svojih boraca. Doznajući za ustašku akciju, Bataljon je odmah krenuo od Utinje za Sjeničak, gdje su ga dočekali ljudi iz ugroženih sela, sa vijestima da su ustaše odvele pohvatani narod i da pale Prkos, Dugo Selo i Trepču. No, borci su to znali i po dimu koji je slikovito obilježavao liniju u obliku luka, dugu oko 10 km, do koje su stigle palikuće i krvoloci. Tada se u Sjeničaku našao i sekretar Okružnog komiteta KPH za Karlovac, Ivo Marinković - upravo u trenutku kada je komandant 4. bataljona Nikola Vidović na brzinu vršio raspored jedinica. Cio bataljon, osim Bovičkog i Kirinskog voda i jednog dijela 2. čete - upućen je na sektor Štipana, Šljivovca i Ostrožina.

Zbog velike širine fronta kojeg su branile jedinice 4. bataljona, velikog snijega i teškoća u održavanju kurirskih veza štaba bataljona sa četama i vodovima - komandama četa su dati zadaci: da samoinicijativno djeluju u određenim rejonima; da neprijatelja tuku danju i noću, na najpogodnijem mjestu i vremenu, manevrišući i zabacujući se u njegovu pozadinu; da napadaju iz neprijateljske pozadine i na taj način usporavaju njegove brze prodore na našu slobodnu teritoriju, kako bi se narod mogao povući prema Petrovoj gori.

Stigavši 22. decembra u Štipan, partizani su odmah stupili u borbu i od njihovih prvih rafala pala su dva žandarma, a treći je ranjen. Ovo je potvrđeno i u izvještaju zapovjednika oružničke postaje u Lasinji:

»Dne 22. prosinca ove godine, u operacijama protiv četnika koje vodi Poglavnikova: jelesna bojna u području ove postaje, nestali su u borbi oružnik Josip Matasić i pričuvni pružnik domobran Andrija Vinaković.

Pokusni oružnik Mato Busina vratio se lakše povrijeđen i izjavljuje da su bili na padnuti sa strojnom puškom, od strane četnika i video je kako su nestali oružnici pali, ali uslijed malobrojnosti, a nadmoćnosti četnika, preostali zdravi članovi ophodnije morali su se povući do naše jače postrojbe.«⁴⁶

Upornom odbranom jedinica 4. bataljona u rejonu sela Štipana, spriječen je daljnji prodor ustaša ovim pravcem. Nije im uspio ni prodor od Lukinića i Trepće u pravcu Šljivovca i Kirina. Kada su ustaše prešle Trepču preko Janića mosta, dočekao ih je Kirinski /od ubitačnom vatrom puškomitraljeska Đure Kajganića. Povukli su se, ostavljajući jednog ustašu mrtvog, kod koga je nađena rezervna cijev mitraljeza i pun ranac municije, "ime se dobilo i u vremenu za evakuaciju izbjeglog naroda na jug, prema Petrovoj gori. vie uspjevši savladati otpor partizana, ustaše mijenjaju pravac napada i orijentišu se >reko zaseoka Lukinići u pravcu Čremušnice. U toku 23. i 24. decembra uspjelo im je ia ovladaju cestom Lasinja - Bovič - Vrginmost.

⁴¹ Zbornik NOR-a, V/1, str. 227 i 228.

Nastupajući u zahvatu ceste Dugo Selo - Bović, ustaše su temeljito uništavale sve što im se na putu nalazilo. U borbi protiv njih naročito se istakao Bovički vod (vod 1. čete 4. bataljona), koji je na ovaj teren upućen po dolasku bataljona u rejon Štipana. Prvi otpor vod je pružio kod zaseoka Lukinići, a kada mu je zaprijetila opasnost od ustaša iz Bučice i Ilovačka, povukao se i drugi otpor pružio kod škole u Čremušnici. Tu je jedna grupa boraca, sa Mraović Siminić Milanom na čelu, uspjela da zarobi jednog ustašu. Slijedeći jači otpor ustašama od strane Bovičkog voda organizovan je na Stanojevića brdu, u Boviću. Zahvaljujući hrabrosti ovih boraca, stvoreno je vrijeme stanovnicima Čremušnice, Golinja, Bovića i Kozarca da se blagovremeno povuku u Kirin, i da se stanovnici Trstenice, preko Čemernice i Blatuše, izvuku prema Petrovoj gori.

Upadom ustaša u Bović, Bovički vod se povukao u Trstenicu, odakle je napao ustaše koje su dolazile iz pravca Stankovaca i Botura. Za nekoliko dana u borbi je ubijeno 10 neprijateljskih vojnika. Veliku pomoć ovim borcima pružili su Joža i Ivica Strgar iz Selkovca i Janko Zagar iz Bučice, te stanovnici malog hrvatskog sela Boturi - davanjem informacija o pokretu ustaša. Stanovnici Botura su u to najteže vrijeme skrivali i svoje izbjegle komšije Srbe, preuzimajući time rizik koji je mogao biti cijena života čitavih porodica tih čestitih i hrabrih Hrvata.

Stabilizacija fronta na lijevoj obali Trepće

Po dolasku u selo Trstenicu borci Bovičkog voda govorili su ljudima da se povlače za Petrovu goru, a oni će ih štiti. Međutim, mnogi nisu taj savjet poslušali. A kada su ustaše došle i u to selo, 27. decembra, pobili su 18 nevinih ljudi, žena i djece. No i pored toga, lakovjerni mještani su ostali kod svojih kuća. Drugi ustaški dolazak uslijedio je 7. januara 1942. godine, na pravoslavnim Božić, i to sa pravca Bučice i Gline. Tada su ustaše pobijale oko 100 duša. Od 159 žrtava fašističkog terora, selo Trstenica je samo u ta dva ustaška zločina imalo 118 mrtvih.

U isto vrijeme kada su ustaše iz Dugog Sela krenule prema Boviću, 23. decembra, prema ustaškom planu iz Karlovca, preko Trebnja i Skakavca, u pravcu Utinje krenula je i jedna đačka bojna (dočasničke-podoficirske škole) iz Zagreba, koja je imala tri satnije, sa satnijom domobrana i vodom strojnica (mitraljeza). Njima je u susret krenulo oko 150 Italijana iz garnizona Vrginmost. U Utinji su ih dočekali ostavljeni dijelovi 2. čete 4. bataljona, a kada je komandant Vidović doznao za to uputio im je u pomoć i ostatak 2. čete iz rejona Štipana. Poslije dvodnevni borbi, vođenih 23. i 24. decembra, đačka bojna se, sa domobranima, povukla u Vojnici, gdje su domobrani ostali, dok je đačka bojna povučena u Karlovac, a odatle vozom u Zagreb. I Italijani su se povukli u Vrginmost, pa se 2. četa vratila u sastav 4. bataljona. Na ovaj teren je, radi ojačanja snaga 4. bataljona, komanda 1. bataljona iz rejona Vojnića, 27. decembra, uputila jedan vod jačine oko 40 boraca, naoružanih sa dva puškomitraljeza.

Komanda ojačanog 4. bataljona uspjela je da za nekoliko dana stabilizuje odbranu na lijevoj obali Trepće, u rejonu Gornjeg i Donjeg Kirina. Pored svakodnevnih borbi, odatle su u toku noći upućivane i manje grupe u pozadinu neprijatelja, radi uznemiravanja ustaša i paljenja ustaških kuća u selima Išeci i Kablari, što je naređeno prema usmenoj direktivi političkog komesara Kordunaškog NOP odreda, Vece Holjevca. Međutim, ti prodori u pozadinu neprijatelja nisu, kako se od njih očekivalo, zbunili ustaše, već su oni i dalje uporno napadali u pravcu Kirina.

Poslije neuspjelih pokušaja da pređu rijeku Trepču i uđu u Kirin, ustaše dovlače artiljeriju i minobacače i postavljaju ih na brdo Gaj kod Čremušnice i u Boviću, odakle im je bilo pogodno da tuku položaje boraca 4. bataljona. Borci su zasuti artiljerijskim i minobacačkim granatama, pa je u zaseoku Pavlović poginuo borac Simo Kartalija, a ranjeni su Mićan Pavlović i Jandre Korkut, kao i omladinka Milka Pavlović. Poubijan je i veći broj stoke koju su izbjeglice povele sa sobom. Pogođena je i kuća Jovana Pavlovića Didova, u kojoj se tada nalazio komandant Vidović sa komandirima i komesarima, na dogovoru o daljem načinu vođenja borbe. Srećom, granata je eksplodirala na tavanu i niko od prisutnih nije povrijeđen.

Poglavnik Pavelić stiže na front kod Bovića

Ustaše ni uz pomoć topova i minobacača ne uspijevaju da razbiju odbranu jedinica 4. bataljona. Naprotiv, one se tu uspješno brane punih 11 dana, sve do 1. januara 1942, kada ovdje dolazi i Ante Pavelić - da bi ličnim prisustvom podigao moral svojih ustaša, tačnije svoje tjelesne bojne.

Riječ je bila o tome da je Pavelić posljednjeg dana stare 1941. godine otkazao sve posjete i novogodišnje čestitke i otišao u Kordun, čiji mu borci, eto, ni na Novu godinu ne daju mira. Na rijeci Kupi, kod Lasinje, u pratnji italijanskog poslanika u NDH generala Oksilia, dočekao ga je Ante Moskov, a zatim je, poslije kraćeg zadržavanja u Lasinji, nastavio put za Bović, na prvu borbenu liniju.

Dolazak ustaških vođa Pavelića, Kvaternika, Lisaka i drugih u Kordun, u Bović, brižljivo je skrivan od javnosti. Tek tri dana kasnije o tome je objavljena slijedeća vijest:

»U srijedu, 31. prosinca 1941. godine, proboravio je Poglavnik na Kordunu. . . . sa svojom pratnjom u kojoj su se nalazili Njegova preuzvišenost general g. Oksilia i Poglavnikov pobočnik, bojniki Lisak cijeli dan. Poglavnika je pri dolasku na ovo područje dočekao bojniki Poglavnikove tjelesne bojne Ante Moskov, zapovjednik odjela kojima je povjerena dužnost da osiguraju ovo područje i da ga očiste od četničko-boljševičkih bandi. Bojniki Ante Moškov poveo je Poglavnika i njegovu pratnju na splav preko Kupe, a onda je Poglavnik sa svim pošao pješice do mjesta gdje ga je dočekao konjički sklop Poglavnikove tjelesne bojne. . . . Poglavnik je sa svojom pratnjom odjahao prema položajima na kojima se još vide tragovi nedavnih borbi sa četničko-komunističkim banditima. Zatim je Poglavnik nastavio obilazak redom svih položaja i svugdje se zadržavao sa seljacima u razgovoru. Poglavnik je, jašući čitav dan, obišao sve odjele i postrojbe ustaša, domobrana i hrvatskih oružnika, koji s puno požrtvovnosti vrše svoju tešku dužnost. Konačno, Poglavnik je stigao u Bović, gdje se nalazi sjedište zapovjedništva svih odjela. Tu se zadržao nešto dulje, da se odmori. Poglavnik je bio veoma zadovoljan s duhom koji prožima naše ustaše, domobrane i oružnike i sa spremnošću na žrtvu koju oni pokazuju na svakom koraku. . . .«⁴⁷

Prelaza ustaša preko Kupe, navedenog dolaska Ante Pavelića i ustaške ofanzive sjeća se Tomo Marušić, rodnom iz Lasinje. On je od 1939. godine imao zakupljenu skelu od općine, na kojoj je prevozio putnike i stoku između Jamničke Kiselice i Lasinje. On o tim zbivanjima sa samog kraja 1941. godine svjedoči:

⁴⁷ List »Hrvatski narod« od 3. januara 1942. godine.

»Decembra 1941. godine na tome je mjestu vršen jedan dio prebacivanja ustaških jedinica na desnu obalu, na Kordun. Ofanziva je počela 21. decembra i veće snage ustaša iz Pisarovine kretale su se na Kordun. To nisu bili domaći ljudi, već, čini se, elitnije jedinice. Teško je reći koliko ih je bilo, no na skeli se radilo neprekidno. Dolazili su u kamionima, manjim tenkovima (italijanski tip), a nešto i na konjima. Na splav je kadikad stao po jedan tenk, a nekad i samo jedan kamion.

Već drugi dan (22. 12) vidjeli smo paljevine, pa je od toga dana počeo da se u obratnom pravcu kreće manji broj ustaša, a nešto i natjeranih seljaka, koji su ovog puta s desne na lijevu obalu gonili blago, sitnu stoku pa i sitne predmete, tako da je bilo očito da se radilo o temeljitoj pljački. U Kiselici su imali i lager stoke, koja se danju gomilala, a noću gonila dalje.

Na Staru godinu ujutro bilo je najavljeno da će poglavnik ovuda proći. Već rano ujutro na skelu je došao jedan ustaša, stizali su konjanici, koji su bili prebacivani na drugu obalu i tamo se stacionirali lijevo i desno od pristaništa. Tako je bilo i na drugoj obali. Zatim, autobusi puni vojnika, a između 10 i 11 sati i troja luksuzna kola. Šoferi su prvo doveli kola na skelu (sva troja), a potom su stigli i pješaci. Pavelić je bio obučen u sivomaslinastu uniformu, na glavi je imao kapu »tanjuraču«, i na nogama čizme. (Bila je zima, snijeg, dan je bio prohladan, no za zimski sasvim lijep). U poglavnikovoj pratnji nalazilo se desetak ljudi, a Pavelićevo prvo pitanje je bilo koliko još ima do Korduna. Čini se da je to bilo jedino pitanje upućeno radnicima na skeli, ili bar od silnog posla i napete situacije nisu ni čuli druga pitanja. Pavelić je razgovarao s čovjekom u italijanskoj uniformi (oficirskoj), koji je pripadao njegovoj pratnji. Razgovor se vodio na italijanskom jeziku, pa za radnike na skeli nije ni bio razumljiv.

Na desnoj obali su se iskricali i kolima otišli u Lasinju. Poslije sam čuo da se Pavelić u Lasinji prekrcao u tenk i njime nastavio put do Bovića.

Poglavnik se više nije vraćao preko Lasinje i Kiselice. Vjerojatno se vratio natrag kod Pokupskog, jer je tamo takođe postojala skela nešto veća od ove u Kiselici, pa je već i tamo do 21. decembra vršen pojačan prevoz u oba pravca.

Ofanziva je trajala petnaestak dana (već polovinom januara situacija se prilično izmijenila, a 7. februara su i partizani zauzeli Lasinju).

No događaji tih petnaest dana stvarali su mučno raspoloženje. Teško je reći šta je izazivalo veći nemir: da li prebacivanje naoružanih ustaša s lijeve obale na desnu, ili prevoženje plijena s desne na lijevu. Već prvih dana ustaše su, pored imovine, gonili i ljude iz susjednih srpskih sela. Nemir je bio tim veći, što su to bili naši znanci i susjedi s kojima smo bili i u prijateljskim odnosima. Prilaženje k njima, pružanje najmanje usluge (makar to bilo i pružanje čaše vode) dovodilo je pojedine ustaše do bijesa i teških prijetnji. No, događalo se da su noću manje grupe ljudi bježale same i sakrivala se kod svojih susjeda, ili rođaka na drugoj obali Kupe. Tih dana je mnogo ljudi prebačeno na lijevu obalu i izgleda da se nitko nije vratio natrag. Govorilo se da su zaglavili u Rakovom potoku.

Osim toga, seljaci iz Lasinje su bili svjedoci i pokolja u samom selu. Mnogo je ljudi nastradalo u šumi Brezje, nedaleko od Lasinje.

Jedan dio ustaša koji se uglavnom bavio oko rijeke na obali je pekao odojke i kada su jednom zgodom ljudi sa skele odnijeli mast, preostalu od pečenja odojka, to je izazvalo bijes ustaškog oficira. Smiješno je bilo: s jedne strane pljačka ogromnih količina prehrambenih proizvoda, a s druge je nestanak malo masti doveo do toga da su ljudi zamalo izgubili glavu.«⁴⁸

⁴« Original izjave u Historijskom arhivu Karlovac.

Krvavi bilans ustaške ofanzive: ubijeno 1617 duša, spaljeno 2000 kuća

Zbog niza neuspjelih pokušaja da probiju odbranu 4. bataljona, ustaškim snagama su, u poglavnikovoj prisutnosti, dodijeljena još tri mala italijanska tenka, tako da su ih sada imali osam. Ojačani i njima, krenuli su u napad 1. januara 1942. Tenkovi su pošli za Kirin preko Rokniča mosta, zajedno sa pješadijom. Kada su se približili mostu, dočekala ih je vatra boraca, od koje je odmah palo 11 ustaša zahvaljujući, prije svega, hladnokrvnosti i preciznom oku puškomitraljesca Vase Čubre. Poslije kraće zbunjenosti, ustaše su se sredile i, uz podršku tenkova, ponovo krenule u napad. Ovoga puta uspijevaju, prave prodor i ugrožavaju lijevi bok boraca 4. bataljona, zbog čega su ovi bili prisiljeni da napuste ove položaje. Tu je ustašama pomogao i sam Pavelić, ispalivši nekoliko granata iz topova sa položaja u Boviću, kako bi im podigao moral.

Napuštanjem položaja kod Kirina ubrzana je evakuacija stanovnika dalje na jug, za Petrovu goru, a jedinice 4. bataljona postepeno su se povlačile prema Ostrožinu i zatim prema bregovima Vuke, napadajući ustaše koje su u svome napredovanju palile i pljačkale sela. Opisujući zadnje dane borbi na Vuki, preživjeli učesnik, starješina u 4. bataljonu Stevo Radanović rodom iz Šljivovca, zapisao je:

»...Sa vrhova Vuke, koji nadvisuju čitavo popaljeno područje i odakle se otvara vidik daleko na sve strane, ugledao sam ispred sebe, na velikom prostoru, stravičnu sliku od bezbroj svjetlećih buktinja na popaljenim zgarištima, gdje više nije bilo ni žive duše. S tih vjekovnih ognjišta razbježale su se žene, djeca i starci i, sa svojim zavežljajima na glavi i u rukama, izgubili se u bespuću, da bi spasili svoje gole živote. U tim selima zamukle su pjesme. Nema više seoskih večernjih sjela, niti se čuju bučni glasovi seoskih momaka, koji su znali u dugim zimskim noćima tražiti oduška svojoj mladosti. Sada su to na sve strane zamijenili jauci i patnje. Jedino što se moglo čuti u tim opustošenim selima - to je ponegdje, usamljeno i tužno, zavijanje pasa, na do sada nepoznat i neuobičajen način, što je navelo na pomisao kako i ove vjerne i uplašene životinje instinktivno osjećaju sudbinu koju je doživio narod ovoga kraja...«⁴⁹

Upravo kada je Pavelić, 31. decembra, stigao u Bović, ustaše su počele napad iz Skakavca, Kablara i Banskog Kovačevca u pravcu Sjeničaka. Sa ovim snagama borbu su vodile 2. i 3. četa 4. bataljona, na položajima Carevića Strane, Padeške kose i zaseoka Basara. Pružajući jači otpor, naše snage se povlače kod Masleka, crkve u Sjeničaju i na brežuljcima kod Katića i Grubišića, čime ustaše uspijevaju da, poslije dvodnevne borbe, uđu u Sjeničak. Naredni odbrambeni položaji partizana bili su na Rokniča Gradini, kod Rudana i Čabraja, posjednuti radi spriječavanja upada ustaša u Gornji Sjeničak. Međutim, ustaše dijelom snaga zaobilaze položaje 2. i 3. čete, izbijaju u zaselak Šašiče, a time i u Gornji Sjeničak. Na to su se čete povukle prema Kljajić i Vlajnić brdu, ali ustaše ubrzo zauzimaju i te visove. Tako su ustaše za 12 dana borbi, uz pomoć i samog poglavnika, potisnule jedinice 4. bataljona i uspjele da ovladaju njegovom teritorijom, popale sva sela, opljačkaju sve što se moglo ponijeti i pobiju oko 1617 duša (Dugo Selo - 471, Prkos - 319, Trstenica - 118, Batinova Kosa - 117, Trepča - 102, Čemernica - 99, Bukovica - 89, Štipan - 86, Lasinjski Sjeničak - 61, Pješćanica - 54, Banski Moravci - 51, Šljivovac - 39, Ostrožin - 37, Donji Sjeničak - 27, Golinja - 26, Kozarac - 25, Kirin - 23, Desno Sredičko - 21, Čremušnica - 20, Bović - 16, Gornji Sjeničak - 11, Mala Trepča - 3, Brnjavac - 1 i Desni Štefanki - 1).

⁴⁹ Sjećanje Steve Radanovića »Ustaška ofanziva na sjeverni dio Korduna« (kraj decembra 1941 - početak januara 1942), Historijski arhiv Karlovac.

Međutim, partizani, iako umorni, neispavani, gladni i ozebli, nisu stali. Naime, komanda 4. bataljona donosi odluku da se pređe na napad kombinovan sa dejstvima u pozadini neprijatelja. U vezi s tim 3. četa prebacuje se na Roknića gradinu, odakle napada ustaše na cesti Skakavac - Vrginmost, zatim kod kuće Dušana Bijelića u Sjeničku napada i likvidira grupu ustaša i domobrana, te još jednu grupu kod Padeškog mliha. Istovremeno, i 2. četa napada ustaše na Vlainić-brdu i u zgradi škole u Sjeničku. Prva četa, 6. januara 1942, prelazi iz rejona Vuke u Ostrožin na sektor Štipana i izvodi akcije na cesti Dugo Selo - Bović.

Neprijatelj priznaje neuspjeh i povlači snage

Uviđajući da nisu uspjeli da razbiju partizanske jedinice, rukovodstvo ustaško-domobransko-oružničkih (žandarmerijskih) snaga odlučuje da se, nakon tridesetodnevnih razaranja, pljačke, paljenja i ubijanja - povuče sa ove teritorije. Ocjenjujući taj neuspjeh, šef župske redarstvene oblasti u Karlovcu je pisao:

»Do danas nije uspjelo hrvatskoj vojsci likvidirati te odrede (partizanske). Dapače, ti odredi su svaki dan sve jači i brojniji. Ustaške postrojbe koje operiraju od konca decembra pa do danas u kotaru Vrginmost i jednom dijelu kotara Pesarovine isto tako imale su vrlo male, bolje reći nikakve uspjehe protiv samih partizana koji su u šumi. Tu činjenicu dokazuje okolnost da do danas niti ustaškim odredima nije uspjelo domaći se partizanskog oružja, a tako dugo dok partizani budu imali oružje dotle se ne može govoriti o uspjehu sa naše strane. Ne smije se smetnuti s uma činjenica da su partizani nenaoružani došli do oružja razoružavanjem naoružane vojske. Iz toga se može zaključiti, što znači imati nekoliko tisuća partizana s potpunom spremom ...«⁵⁰

Kako je komanda ustaških snaga angažovanih u ovoj ofanzivi uspjela da za nju sve pripreme izvrši u tajnosti, to je narod ostao neobavješten i zatekao se kod svojih kuća. To je ustašama omogućilo da u prvom naletu pohvataju i poubijaju narod sela Prkosa i Dugog Sela. Čuvši za ta ustaška zlodjela, narod ostalih sela se, sa nešto hrane i stoke, po snijegu i hladnoći povlačio, preko besputnih brda u pravcu Petrove gore. Povlačenje oko 15.000 ljudi, žena i djece izvršeno je uz pomoć NOO i komande 4. bataljona, uglavnom preko pruge kod željezničke stanice Vojnić, budući da je to, nakon likvidacije neprijateljskih posada na željezničkim stanicama Vojnić i Utinje, ostao još jedini slobodni prolaz za Petrovu goru. Da nije bilo tih uspjeha, stanje naroda i bataljona bilo bi daleko teže, jer bi se jedinice našle u borbi i sa ovim snagama.

Pored zlodjela koje su ustaše izvršile nad uhvaćenim narodom, popaljeno je i oko 2.000 seoskih domaćinstava. Sela: Prkos, Dugo Selo, Trepča, Štipan, Šljivovac, Ostrožin, Čremušnica, Bović, Kozarac, Bukovica, Batinova Kosa, Čemernica, Kirin, Sjeniček (Lasinjski, Donji i Gornji), Golinja, Trstenica, Pješćanica, Mala Trepča i Moravci - srušena su sa zemljom.

Pored zločina izvršenih nad nedužnim srpskim stanovništvom ovog kraja, ustaše su nastojale da stvore jaz mržnje između Hrvata i Srba. Zbog toga su za vrijeme ofanzive preduzimali sve moguće mjere da što više hrvatskog stanovništva uvuku u svoje zločinačke i prljave poslove, kako bi ga na taj način kompromitovali pred srpskim življem i što jače vezali za sebe. Rukovodeći se time, oni su iz pojedinih hrvatskih sela tjerali mnoge seljake da kopaju jame za svoje poubijane komšije i da odvoze opljačkanu

50 Knjiga »Okrug Karlovac 1941. godine«, str. 292, izd. Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1965.

imovinu iz napuštenih srpskih sela. Međutim, narod iz hrvatskih sela je, i pored toga, uvidio svu podlost ustaške politike i nije se dao zavarati, izuzev jednog broja neprosvjećenih i zavedenih ljudi iz nekih susjednih sela. Primjer je i malo hrvatsko selo Boturi, koje je tokom cijelog rata sakrivalo svoje susjede, a sela Pokupsko, Štefanki, Degoj, Kupčina i druga, ostala su i dalje u vezi sa partizanskim jedinicama i organizacijom NOP-a.

U vezi s tim pitanjem i politikom ustaša, komesar Komande NOP odreda Korduna, u svojoj direktivi od 26. januara 1942. godine, upućenoj političkim komesarima naglašava:

»Događaji koji su se u posljednje vrijeme odigrali u 4. bataljonu jasno nam govore o težnji okupatora, preko izdajnika Pavelića, za produbljavanjem jaza između srpskog i hrvatskog naroda. Paveliću je jasno da produbljavanjem jaza čini uslugu Hitleru i zato se njegova politička aktivnost svodi na tjeranje hrvatskih seljaka na pljačku u mirna srpska sela, a pod prijetnjom strijeljanja, kao i strijeljanja nekih hrvatskih seljaka, koji nisu htjeli da vrše pljačku, što govori o tome koliko je njemu važno da raspiri što veću mržnju između Hrvata i Srba.«

Da ta ustaška akcija ne bi imala težih političkih posljedica, sve partijske organizacije na terenu i partizani u jedinicama razvili su široku političku aktivnost među narodom, objašnjavajući mu kobne ciljeve njemačkih i italijanskih fašista i podlost izdajničke politike ustaškog rukovodstva. Unatoč svim stradanjima srpskog stanovništva do oye i u ovoj ofanzivi, kao i u kasnijim ustaškim akcijama, nije dolazilo do težih, nepoželjnih političkih ispada i posljedica.

Poslije oslobođenja Vojnića, 12. januara 1942, mnoge porodice iz Sjeničkaka vratile su se kod svojih prijatelja i poznanika u selima Utinja Vrelo i Utinja, koja do tada još nisu bila spaljena. Narod iz ostalih sela ostao je u naseljima ispod Petrove gore. Oni će se u svoje opustjele domove početi vraćati u proljeće 1942. godine, pred sam početak sjetvenih radova.

POBJEDONOSNI DOČEK NOVE 1942. GODINE

Ustanička 1941. godina, uz sve prolazne poteškoće, uzmake i nezaboravne ljudske žrtve, završila se pobjedama ovog naroda i njegovih partizanskih jedinica, što je bio neodvojiv dio pobjeda cijelog našeg naroda. Na poziv Partije, narod teritorije kotara Vrginmosta masovno se odazvao na oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Počelo je oružanom akcijom metalskog radnika Nikole Vidovića, rodom iz Štipana, koji je sa saborcima napao dvojicu ustaša iz zaseoka Lukinić, 23. jula 1941. godine, a nastavljeno masovnim oružanim narodnim ustankom 27. jula 1941. godine i pobjedama koje su slijedile.

Za pet mjeseci uzlazne oružane borbe protiv ustaša, domobrana, žandarma i Italijana izvojevano su brojne pobjede, među njima i dvije najvrijednije - onemogućena je ustaška politika istrebljenja Srba u Hrvatskoj i spriječena bratoubilačka borba. Članovi Komunističke partije, dosljedno sprovodeći njenu liniju, uspjeli su da srpskom narodu objasne kako ustaše nisu Hrvati, odnosno Hrvati nisu ustaše, da su ustaše izrodi hrvatskog naroda, da su okupili u svoje redove najgori ološ i propalice, kojima su dali oružje da pljačkaju i ubijaju nevin narod. Tako je već u 1941. godini stvorena široka i zdrava osnova za jačanje bratstva i jedinstva Srba i Hrvata, koje se tokom dalje borbe kalilo

i jačalo sve u interesu zajedničke narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora i svih domaćih izdajnika, bez obzira na to iz sastava kojeg naroda su, kao otpadnici, regrutovani.

Da bi obezbijedile sprovođenje svoje politike, ustaške vlasti su odmah po proglašenju tzv. NDH, na teritoriji kotara Vrginmosta uspostavile svoje posadne jedinice u Topuskom, Čemernici, Vrginmostu, Lasinji i Banskom Kovačevcu, te na stanicama Vojnić, Utinja i Škakavac - za obezbjeđenje željezničke pruge Sisak - Glina - Vrginmost - Karlovac. Nova vlast je izdala i objavila razne zakonske propise, ali oni ovdje, zahvaljujući ustaničkim borbama i pobjedama, nikad nisu bili sprovedeni u djelo. Tačnije rečeno, sva ustaška nastojanja da uvedu, uspostave i učvrste svoju vlast nisu uspjela, kao što nisu postigli ni ono što su smjerali masovnim ubijanjem nevinog srpskog stanovništva.

Na poziv Partije, sva sela ispod Petrove gore masovno se uključuju u NOB 27. jula, što 2. avgusta čine i sela na sjevernom dijelu teritorije kotara. Goloruki, ustanici frontalnom odbranom odbijaju ustaške napade i drže front do 3. odnosno 13. avgusta, da bi potom borbu nastavili drugim oblicima ratnog organizovanja.

Do kraja novembra formirano je 13 partizanskih odreda, sa oko 370 boraca, formirani su i rezervni partizanski odredi, do kraja 1941. godine djeluje dobro naoružan 4. bataljon i 4. četa 1. bataljona na istočnim obroncima Petrove gore. Sem ostalog, razoružana je i protjerana neprijateljska posada u Boviću i time oslobođeno prvo općinsko mjesto na teritoriji kotara, a drugo u Hrvatskoj. Razoružane su ustaško-domobranske posade na željezničkim stanicama Vojnić i Utinja. Srpriječen je neometan i nekažnjen ispad neprijateljskih jedinica iz drugih njihovih posadnih mjesta. Sem mjesta u kojima su se, pred naletima ustanika, još zadržale neprijateljske jedinice, sva druga su bila slobodna.

Za pet mjeseci borbe sva sela su se organizovala i uspostavila svoje organe narodne vlasti. Od ukupno 50, njih 32 su imala od naroda izabrane NOO. Formiran je i Kirinsko-sjeničarski kotarski NOO sa dvije općine: Kirin i Sjeničak. U 15 sela formirana je organizacija AFŽ; organizacija SKOJ-a u 11 sela; organizacija SMG, odnosno USAOH, u 14 sela. U svim partizanskim odredima djelovale su partijske i skojevske organizacije.

Ustaške vlasti nisu se mirile sa tim pobjedama ustanika i širenjem NOP-a. Ustaško-domobranske jedinice napadale su nedužno stanovništvo, ubijale ga i palile njegova dobra. U toku septembra spaljena su i opljačkana sva sela ispod Petrove gore, a na prevaru su odvođene hiljade nevinih ljudi i, pod velom pokrsta, ubijani u glinskoj pravoslavnoj crkvi. Konačno, krajem decembra 1941. godine preduzimaju ofanzivu sa jakim snagama, sa kojima učestvuje i sam Pavelić, u kojoj su, produženoj i u prvoj polovini januara 1942. godine, poubijali oko 1617 duša i popalili sva sela na teritoriji dejstva 4. bataljona. Međutim, ni toga puta, kako su i sami priznali, nisu slomili otpor i borbu naroda, niti uništili njegove partizanske jedinice, već, naprotiv, povukli svoje snage.

Novu ratnu 1942. godinu borci 4. bataljona su dočekali na položajima, u borbama za slamanje neprijateljske ofanzive, a oko 15 hiljada izbjeglica sa teritorije Bataljona - na zimi i snijegu u Petrovoj gori i po selima kotara Vojnića.